

152280

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

152280

**GELENEKSEL ŞEHİRSEL MEKANLAR,
DEĞERLENDİRME VE KORUNMALARI BAĞLAMINDA
SİSTEMATİK YAKLAŞIM-GAZİANTEP ÖRNEĞİ**

14.12.2004
N. Zeren
G. Konuk
S. 12.2004

DOKTORA TEZİ
Mimar-Şehir plancısı. Hüsnü UĞUR
Enstitü No:502972702

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 12 Nisan 2004
Tezin Savunulduğu Tarih : 11 Kasım 2004

Tez Danışmanı :

Prof.Dr. Cengiz GİRİTLİOĞLU

Diğer Jüri Üyeleri

Prof.Dr. Nuran Zeren GÜLERSOY (İ.T.Ü.)

Prof.Dr. Güzin KONUK (M.S.Ü.)

Prof.Dr. Zekai GÖRGÜLÜ (Y.T.Ü.)

Prof.Dr. Fulin BÖLEN (İ.T.Ü.)

08.12.04

08.12.2004

KASIM, 2004

ÖNSÖZ

Gaziantep geleneksel şehirs el doku ve mekanlarının bozulmalarını ve yok olmalarını gözlemlemek, bir teknik bilirkişi olarak üzerimdeki etkisi gerçekten de anlatılmayacak derecede hüz ün vericiydi.

Bu konuda bilimsel bir çalışma yapma isteğim, tezin ana nedenini oluşturmaktadır. Bu  alışma ile, benzer diğer oluşumlara örnek ve yardımcı olabilmem en büyük sevinç kaynağımı oluşturacaktır.

Tez çalışmamın şekillenmesinde değerli eleştirileri olan, başta tez danışmanı kıymetli hocam Prof. Dr. C. Giritlioğlu, ve tez izleme komitesi  yeleri hocalarım, Prof. Dr. N. Zeren Gülersoy ve Prof. Dr. G. Konuk’a saygı ve sevgilerimi sunarım.

Ayrıca, doktora başlama konusunda, bana cesaret ve yön veren ve yardımcı olan arkadaşlarım, Yrd. Doç. Dr. M. Kavvas, ve Prof. Dr. S. Yılmaz Demirkale’ye, çalışma saatlerimin düzensizliğini kabullenen ve her zaman hoşg r l  yaklaşan, eşim Nuray’a ve  ocuklarım Ceren, Can, ve Ayda’ya teşekkür etmeden ge emem.

Tez çalışmam esnasında yapmış olduğum toplam yolculuk mesafesi, 250.000 km civarında olup nice zorluklarına karşın, her zaman zevkle yaptığımı söylemem gerekir.

Son olarak, ben bu tez çalışmasına başladığımda yaşıyor olan, annem ve babamın aziz hatıraları önünde saygı ile eğiliyorum.

Nisan, 2004

H sn  Uğ UR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	xi
BÖLÜM 1. GİRİŞ, AMAÇ ve YÖNTEM	1
1.1 Giriş	1
1.2 Araştırmanın amacı	2
1.3 Araştırmanın yöntemi	3
BÖLÜM 2. TEMEL KAVRAMLAR :	
Mekan, şehirselsel mekan ve şehirselsel doku	6
2.1 Kavramsal olarak mekan / Felsefî mekan kavramı	6
2.1.1.1 Fiziksel- matematiksel mekan yaklaşımı	6
2.1.1.2 Görüngübilim (Fenomonolojik) mekan yaklaşımı	7
2.1.1.3 Varlıkbilim (Ontolojik) mekan yaklaşımı	7
2.1.2 Mekana sistematik bakış	8
2.1.2.1 Fiziksel mekan kuramları	8
- Fiziksel ve sosyal mekan	
2.1.2.2 Algısal mekan kuramları	8
- Varoluşsal mekan	8
- “Yer” (place) kavramı	9
- Mekan ve Kütle/Pragmatik mekan	10
- Zihinsel ve gerçek mekan/algısal-bilişsel mekan	10
2.1.2.3 Mekan ve zaman	10

2.2 Şehirsel mekan, tanımı ve yapısı	10
2.2.1 Şehirsel mekanın fiziksel yapısı	11
2.2.2 Şehirsel mekanın sosyal yapısı	14
2.2.3 Şehirsel mekanın anlamsal/kimliksel yapısı	19
2.3 Şehirsel doku	19
2.4 Bölüm sonucu: Şehirsel mekana sistematik yaklaşım modeli	24

BÖLÜM 3. GAZİANTEP ;

Geleneksel şehirsel doku ve mekansal özellikleri	34
3.1 Genel özellikleri ve gelişimi	34
3.1.1 Gaziantep coğrafi durumu	34
3.1.2 Gaziantep iklim özelliği	35
3.1.3 Gaziantep sosyo-kültürel yapısı	36
3.1.4 Gaziantep nüfus yapısı	37
3.1.5 Gaziantep ekonomik yapısı	38
3.1.6 Gaziantep tarihi gelişimi	39
3.1.7 Gaziantep fiziki gelişimi	41
3.2 Şehirsel doku ve mekan oluşumu	46
3.2.1 Gaziantep şehirsel dokusunun, gelişim süreci	46
3.2.2 M.S 1000 yılın kadar olan dönem	48
3.2.3 Türk Beylikleri dönemi (1000-1516)	53
3.2.4 Osmanlılar Dönemi (1516-1918)	56
3.2.5 Cumhuriyet dönemi (1918-1955)	64
3.3 Gaziantep geleneksel şehirsel doku ve mekanları	66
3.3.1 Kale ve çevresi	67
3.3.2 Yollar-boşluklar	69
3.3.3 Mahalleler	72
3.3.4 Konutlar	73
3.3.5 Ticaret Mekanları	75
3.3.6 Dini ve sosyal yapılar	77
3.4 Bölüm sonuçları	77
3.4.1 Gaziantep geleneksel şehirsel doku ve mekansal özellikleri	78
3.4.2 Geleneksel dokunun günümüzdeki durumu	82

BÖLÜM 4. GAZİANTEP GELENEKSEL DOKUDA	
ALAN ARAŞTIRMASI	83
4.1 Yöntem, uygulama alanı	83
4.2 Alanlarına yönelik araştırmalar	84
4.2.1 Fiziki yapı	85
4.2.2 Sosyal yapı	89
4.2.3 Çevresel/Anlamsal özellikler	92
4.3 Göstergeler	94
4.3.1 Fiziksel	94
4.3.2 Sosyal	95
4.3.3 Çevresel/Anlamsal	97
 BÖLÜM 5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇLAR	100
5.1 Değerlendirme	100
5.1.1 Fiziksel yapıdaki farklılaşmaya yönelik değerlendirmeler	100
5.1.2 Sosyal yapıdaki farklılaşmaya yönelik değerlendirmeler	101
5.1.3 Anlamsal ve çevre verilerine yönelik değerlendirmeler	101
5.2 Sonuç ve Öneriler	104
 KAYNAKLAR	106
EKLER	
EK A – Anket	112
EK B – Fotoğraflar	114
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1	Gaziantep yıllık bağıl nem değişimi	35
Tablo 3.2	Gaziantep yıllık sıcaklık değişimi	36
Tablo 3.3	Gaziantep nüfus artış tablosu	38
Tablo 3.4	Gaziantep 2001 yılı dış ticaret	38
Tablo 3.5	1900 yıllarında bulunan azınlık okulları	63
Tablo 3.6	Geleneksel dokunun özellikleri	79
Tablo 4.1	Deneklerin özellikleri	84
Tablo 4.2	Binaların durumu	87
Tablo 4.3	Tescilli binaların durumu	87
Tablo 4.4	Yapı malzemesindeki değişim	87
Tablo 4.5	Parsel bazında TAKS/KAKS değişim	88
Tablo 4.6	Parsellerdeki ilave inşaat şekilleri	88
Tablo 4.7	Binaların yeni yapım şekli	88
Tablo 4.8	Kullanıcı geliş yerleri	89
Tablo 4.9	Gelir grubu dağılımı	90
Tablo 4.10	Mülkiyet durumu dağılımı	90
Tablo 4.11	Yöredeki annelerin eğitim durumu	90
Tablo 4.12	Geleneksel ev/apt. dairesi talebi	91
Tablo 4.13	Geleneksel konutu tercih nedeni	91
Tablo 4.14	Yörede oturma süreleri	91
Tablo 4.15	Yöredeki, değişen sosyal donatıların durumu	92
Tablo 4.16	Yörede oturma tercihi nedeni	92
Tablo 4.17	Çevreye yönelik en önemli sorun	93
Tablo 4.18	Sosyal donatıların dağılımının değerlendirilmesi	93
Tablo 4.19	Çevrenin anlamsal değerlendirilmesi	93
Tablo 4.20	Gaziantep geleneksel dokunun değişim süreci	99
Tablo 5.1	Geleneksel dokunun sürdürülebilirlik ölçütleriyle değerlendirilmesi	103

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1	Geleneksel şehrsel doku ve mekan sistemi	2
Şekil 2.1	Şehrsel mekan çözümlemesi	11
Şekil 2.2	Şehrsel mekanın fiziksel yapısı	14
Şekil 2.3	Sosyal yapı ve öğeleri	15
Şekil 2.4	Kültür ve çevre ilişkisi	17
Şekil 2.5	“Metrik” düzen şehrsel doku	20
Şekil 2.6	“Ritmik” düzen şehrsel doku	21
Şekil 2.7	Şehrsel ölçekteki doku ve oluşum şekilleri	22
Şekil 2.8	Şehrsel mekan öğeleri (Lynch)	22
Şekil 2.9	Şehrsel mekan öğeleri (Krier)	23
Şekil 2.10	1960 yıllarındaki mekan kavramı	24
Şekil 2.11	1980 yıllarındaki mekan kavramı	25
Şekil 2.12	1990 yıllarındaki mekan kavramı	26
Şekil 2.13	2000 yıllarındaki mekan kavramı	27
Şekil 2.14	Mekan tanımlamasında kullanılan kavramların gelişimi	28
Şekil 2.15	Sürdürülebilir gelişme	29
Şekil 2.16	Şehrsel tasarımda sürdürülebilirlik modeli	30
Şekil 2.17	Konut niteliği ve kullanıcının zaman bağlı değişimi	32
Şekil 2.18	Konut değeri ve zaman bağlı değişimi	32
Şekil 2.19	Gelir seviyesi yer seçim ilişkisi	33
Şekil 3.1	Gaziantep ve yakın çevresi	34
Şekil 3.2	Gaziantep yakın çevresinde bulunan tarihi ve kültürel alanları	37
Şekil 3.3	M.Ö Gaziantep Dülük yerleşmesi ilişkisi	40
Şekil 3.4	M.S 1000 yıllarında, Gaziantep Dülük yerleşmesi ilişkisi	41
Şekil 3.5	M.S 1500 yıllarında, Gaziantep Dülük yerleşmesi ilişkisi	41
Şekil 3.6	H. Jansen’in Gaziantep için yapmış olduğu imar planı	45
Şekil 3.7	K. A. Aru’nun Gaziantep için yapmış olduğu imar planı	46
Şekil 3.8	Gaziantep ve Dünyadaki ilk yerleşim alanları	47
Şekil 3.9	Gaziantep’te Kaleden sonraki ilk yerleşim alanı	49
Şekil 3.10	Gaziantep ve yakın Roma şehirleri	50
Şekil 3.11	Kale ve yakın çevresinde oluşan ilk yerleşim alanları	50
Şekil 3.12	MS 1000 yılına kadar olan Gaziantep morfolojik yapısı	52
Şekil 3.13	Beylikler dönemi morfolojik yapı	54
Şekil 3.14	Osmanlılar ilk döneminde bulunan sosyal donatılar	57
Şekil 3.15	Evliya Çelebinin Gaziantep ziyareti sırasındaki morfolojik yapı	58
Şekil 3.16	Evliya Çelebinin Gaziantep ziyareti sırasındaki su şebekesi	59
Şekil 3.17	Gaziantep ve Osmanlı son dönemi ticaret yolları	60
Şekil 3.18	Gaziantep geleneksel şehrsel dokusu (şekil-zemin ilişkisi)	63
Şekil 3.19	Kale ve yakın çevresi morfolojik yapısı	65
Şekil 3.20	Kale ve yakın çevresi fotoğrafı	67
Şekil 3.21	Geleneksel dokudaki yol sistemi	69
Şekil 3.22	Kozluca konut alanındaki çıkmaz yollar	70

Şekil 3.23	Yolun morfolojik gelişimi	71
Şekil 3.24	Farklı kültüre ait iki mahalledeki morfolojik yapı	73
Şekil 3.25	Geleneksel dokuda, bina-avlu-sokak ilişkisi	73
Şekil 3.26	Mülkiyetin sokak dokusundaki izi	74
Şekil 3.27	Gaziantep geleneksel doku	75
Şekil 3.28	Geleneksel dokuda bulunan Hanlar	76
Şekil 3.29	Bir hanın iç görünüşü	77
Şekil 3.30	Trancik kuramlarının uygulanmasıyla, Geleneksel dokunun morfolojik gelişimi	80
Şekil 3.31	Şehirsel mekan “yer” ilişkisi	81
Şekil 4.1	Geleneksel dokuda araştırma yapılan alanlar.	85

GELENEKSEL ŞEHİRSSEL MEKANLAR, DEĞERLENDİRME VE KORUNMALARI BAĞLAMINDA SİSTEMATİK YAKLAŞIM-GAZİANTEP ÖRNEĞİ

ÖZET

Özellikle, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, geleneksel şehirselle doku ve mekanlar çeşitli nedenlere bağlı olarak hızlı bir şekilde bozulmakta ve yok olmaktadır. Geçmişin, şehirselle kimliğini oluşturan, mekansal ve anlamsal özellikleri yanında kültürel, sosyal, algısal, yaşamsal ve bireysel özellikleri yansıtan oluşumların, fiziki yapı, sosyal yapı ve anlamsal özelliklerinin korunması ve yaşatılması, günümüzde şehirselle tasarımın temel ilkelerinden sayılmaktadır.

Ancak, geleneksel şehirselle doku ve mekanların, korunmaları, yaşatılmaları ve değişimlerinin kontrol altına alınmasında oluşan, kuram ve araştırmaların, özellikle, dokuların mekansal organizasyonları, biçimsel özellikleri ve estetik kurallarıyla ilgili olarak, araştırma ve tespit yaptıkları gözlenmektedir.

Günümüzde, geleneksel şehirselle doku ve mekanların fiziksel yapı öğeleri yanı sıra, sosyal ve anlamsal değerleri de öne çıkmakta mekan “yer” e dönüşmektedir. Ayrıca, şehirselle mekan; fiziki yapısı, sosyal yapısı,(sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapı) ve aralarındaki ilişkilerde anlamsal ve çevresel değerlere ilişkin bir sisteme dönüşmekte.

- Şehirselle mekan konusunda yapılacak değerlendirmelerde, mekanın yalnız fiziki yapısı ve/veya sosyal yapısını, birbirinden veya anlamsal/kimliksele özelliklerinden bağımsız olarak yapılan değerlendirmelerinde, böylesine yaklaşım gerekir.
- Şehirselle Tasarımın, günümüzde kavramsal gelişim sürecinin bütünselci bir görüş doğrultusunda olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda, şehirselle mekanın fiziki, sosyal ve anlamsal yapısının tanımlamasına yönelik olarak, sosyal, duyusal, çevresel, kimliksele ve ekolojik değerlerin korunması ve bunların **sürdürülebilirlik** anlayışıyla gelişmesi yönünde, ilke ve ölçütler oluşması gerekir.
- Geleneksel şehirselle doku ve mekanların incelenmesi, korunması ve yaşatılması konusunda, mevcut şehirselle dokuların değişimi, değişimin yönünün araştırılması, değerlendirmesi, ve bu değerlendirmenin sürdürülebilirlik ölçütleriyle yapılabilmesini sağlayacak bir **sistematiğe yöntem** gerekliliği, tezin temel hipotezini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda tezin amacı, geleneksel şehirselle doku ve mekansal oluşumların korunup yaşatılması konusunda, **Eylem-Form-Anlam**, sistematiğe doku ve mekansal inceleme modeline bağlı, sonuç ve öneriler oluşturulmasıdır.

Tezde izlenen yöntem; mevcut geleneksel şehirs el doku ve mekan karakteristiklerinin, **Eylem-Form-Anlam sistematik yaklaşımına göre**, tarihs el oluşum sürecine baēlı olarak tanımlanması, güncel durumlarının tespiti için, alan çalışması, gözlem ve anket soruşturmaları yapılması, bunlara baēlı olarak göstergeler oluşturulması, deēişim ve deēişimin yönünün tespit edilmesi, deēerlendirmeler yapılarak, korunmaları ve yaşıatılmaları bağlamında, sürdürülebilirlik şartlarının belirlenebilmesi ve öneriler oluşturulması olarak özetlenebilir.

Geleneksel şehirs el doku ve mekan oluşumlarının korunması ve yaşıatılmasında, a-kullanıcı özelliklerinin araştırılması, b-oluşturulacak örgütlenme ve organizasyonlarda katkılarının sağlanması, c-konu ile ilgili yerel örgüt ve organizasyonların kurulması, d-yerel finans kaynaklarının oluşturulması, tezin ana sonuçlarını oluşturmaktadır.

Belirlenen yöntem ve amaca baēlı olarak geliştirilen tez çalışması, aşğıdaki şekilde kurgulanmıştır.

1. Bölümde , amaç, kapsam ve yöntem anlatılmaktadır.
2. Bölümde, çalışmanın kapsamı gereēi, mekan, şehirs el doku ve mekan konusu kavramsal ve felsefi boyutta araştırılmış ve bu konuda yapılan yorumlar irdelenmiştir. Buradan elde edilen kazanımlar doğrultusunda oluşturulan, **mekana sistematik yaklaşım modeli**, (**Eylem-Form-Anlam modeli**) Gaziantep geleneksel şehirs el doku ve mekansal oluşumları ve alan çalışmasının çözümlemesinde kullanılmıştır.
3. Bölüm, alan çalışmasının uygulanacağı, Gaziantep geleneksel şehirs el dokusunun, fiziksel, sosyal ve anlamsal yapısını tarihs el gelişim sürecinin, **sistematik yaklaşım modeline** göre araştırılmasıdır. Bu araştırma ile, geleneksel şehirs el dokunun oluşumunda etkin olan yönlendiriciler ve belirleyicilere baēlı olarak, dokunun fiziksel, sosyal ve anlamsal/çevres el karakteristiklerin ve oluşumlarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.
4. Bölüm, Gaziantep Geleneksel şehirs el dokusunu oluşturan bölgelerde, analitik araştırma ve anket soruşturmalarıyla, geleneksel şehirs el doku ve mekan oluşumlarının deēişimi ve yönünü gösteren göstergelerin elde edilmesidir. Bu yolla, deēerlendirmeler ve kestirimler yapılması olanaklı kılınmaya çalışılmıştır.
5. Bölüm, sonuç bölümü olup burada, **Eylem-Form-Anlam** modeli doğrultusunda, elde edilen göstergeler deēerlendirilerek, geleneksel şehirs el doku ve mekanların korunması ve yaşıatılması için, (a) **kullanıcı ve mekansal özelliklerinin kapsamlı olarak, bilinmesi gereēi**, (b) **yörenin istem seviyesinin artırılması için, plan+uygulama birlikteliēi**, (c) **çok aktörlü katılımın gerekliliēi**, sonuç ve önerileri elde edilmiştir.

**A SYSTEMATIC APPROACH FOR THE EVALUATION AND
CONSERVATION OF TRADITIONAL URBAN SPACES
- GAZIANTEP CASE**

SUMMARY

Traditional urban pattern and spaces are changed and lost quickly due to many reasons, especially in developing countries like Türkiye. It is accepted that one of the main criteria of contemporary urban design is conserving and revitalizing the traditional urban patterns and spaces, which is defined as the urban identity, morphological and semiotic properties of the past, and also, reflects the cultural, social, perceptual and individual properties.

Unfortunately, it is observed that the current urban design theories and research, which deal with conservation and revitalization of the traditional urban space, concentrate only on defining the physical properties, space organization, and aesthetic rules of the traditional urban space.

These days, social and meaning properties of traditional urban patterns and spaces have become more important than its physical properties so that **spaces** turned to be **places**. On the other hand, physical structure, social structure of urban space, and the relationship between them form a **system** related to the environmental and semiotic properties.

- Any work for the evaluation of urban spaces requires a systematic way of approach while considering urban spaces as a combination of physical, social and/or semiotic properties.
- It is observed that the development of the urban design theory is in the direction of holistic way of thinking. Therefore, it is necessary to develop new measurements and criteria related to the **sustainability** of urban spaces regarding their physical, social, semiotic, identical, sensing, ecological and environmental properties.
- The main hypothesis of this thesis is a development of a necessity a systematic method regarding the conservation, revitalization, and evaluation of traditional urban spaces, which depends on the evaluation of the changes and the direction of change of the existing traditional urban pattern and spaces made by sustainability measures.

In relevance, the aim of this research is to derivation of results and suggestions from the proposed **Activity-Form-Meaning systematic approach model** for the, conservation and revitalization of traditional urban pattern and spaces.

The method of the research was to precisely specify the definition of the characteristics of the existing traditional urban patterns and space from the historical development point of view by using suggested **Activity-Form-Meaning** model through investigating and evaluating all the observations required, case studies, questionnaires on site, analysis of data, the development of a group of indications, defining the direction of changes, and the definition of sustainability measures for the conservation of traditional urban pattern and spaces.

The final conclusion of the thesis regarding the conservation and revitalization of the traditional urban pattern and spaces may be presented as: a-Investigating the user characteristics; b- The need for user participation for the establishment of local public and semi public organizations; c- Enabling for the establishment of local organizations and bodies; d- The development of local finance sources related to conservation of traditional environments.

The research was structured according to the goals and method as stated previously as follows:

Chapter 1.

The contents, aim, and method of the thesis are explained.

Chapter 2

In relevance to the need of the research in this thesis, the term of space, urban pattern and space, are researched and identified in terms of theoretical and philosophical point of view, and also, commentaries were reviewed. The findings of this chapter lead to the development of a **systematic approach model (Activity-Form-Meaning)** of the space, which was used in the research of Gaziantep traditional urban pattern and spaces.

Chapter 3

The physical and social structure of some parts of the traditional urban patterns and space of Gaziantep were investigated by means of the developed model. This investigation was aimed to find the physical, social and semiotic characteristics of the traditional urban patterns according to the orientation and determinative factors.

Chapter 4

Indications were obtained according to the magnitude and direction of the changes of the traditional urban patterns and space in the field study area of Gaziantep. This enabled to make evaluations and estimations of the investigated tendency.

Chapter 5

The assessment, results and suggestions regarding the found indicators according to **Activity-Form-Meaning model** are presented for the purpose of conserving and revitalizing the traditional urban patterns of Gaziantep. These results and suggestions are: **a- The necessity of the knowledge of the definition of the characteristics of both the users and urban space; b- In order to increase the local need, the combination of planning and implementation are supposed to be performed; c- The necessity of the participation of multi actors.**

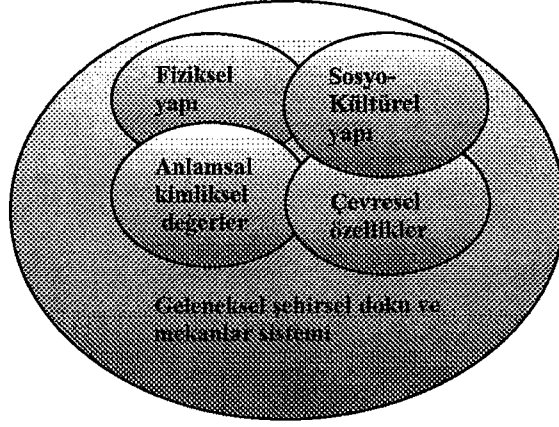
BÖLÜM 1. GİRİŞ, AMAÇ ve YÖNTEM

1.1 Giriş

Geleneksel şehirseldoku ve mekanlar, tarihsel zaman süreci içerisinde oluşan o yere ait, mekansal, anlamsal ve kültürel özellikleri olan somut ve soyut değerler bütünüdür. Bu bağlamda, bulunduğu yerin özelliklerini yansıttıkları için, bir şehirseld kimlik ögesi olarak sayılmakta, ve aynı zamanda, geçmişin tarihi ve kültürel değerleri olarak da, taşınmaz tabiat ve kültür varlıklarını oluşturmaktadırlar.

Geleneksel şehirseldoku ve mekanların mekansal-morfolojik özellikleri olarak, topografyaya uygunluk, iklim koşullarının dikkate alınması, yapı yoğunluğu, doluluk-boşluk oranı, yol ve geçitlerin boyut ve ölçüleri, doğa ile birlikte olması vb. özellikleri yansıtmaları yanında, sosyo-kültürel ve anlamsal değerler olarak da, yaşanmışlık, bellek/anı, anlam, yer (genius-loci) vb. soyut değerleri de barındırmaktadırlar. Kısaca, geleneksel şehirseldoku ve mekanların, estetik değerleri, ayrıcalıklı mimari özellikleri, çevresel özellikleri, işlevsel özellikleri, kaynaksal değerleri, kültürel devamlılık ve miras değeri ve ekonomik-ticari değerleri bulunmaktadır, (Tiesdell, Oc, Heath, 1996). Bu değerler, günümüz şehirseld tasarım problemlerine çözüm olabilecek mekansal ve anlamsal düzenlemeleri yönlendirebilecek özelliklerinin yanında, işlevsel, sosyal ve ekonomik özellikleri de devam edebilen yapılaşmalar olarak kabul edilebilmektedirler.

Geleneksel şehirseldoku ve mekanlar, morfolojik ve sosyo-ekonomik yapıları, kültürel-anlamsal değerleri ve çevresel özellikleri ile bir sistem (ekosistem) oluşturmaktadır denebilir, şekil 1.1 .

Şekil 1.1 Geleneksel şehirsal doku ve mekan sistemi (H.Uğur)

Ancak, günümüzde bu ekosistem değişen koşullar karşısında, (özellikle sosyo-ekonomik, kültürel, anlamsal ve fiziksel çevre koşullarındaki değişimlere bağlı olarak), çok hızlı bir şekilde olumsuz yönde farklılaşmakta, bozulmakta ve bazen yok olabilmektedir. Sistemdeki bu değişiklikler, şehirlerin görsel, anlamsal, fiziksel ve kültürel kimliklerinin bozulmasının yanında ekonomik, ekolojik ve çevresel değerlerin kayıplarına da neden olabilmektedirler.

Özellikle, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, geleneksel şehirsal dokuların korunmaları ve yaşatılmaları konusunda uygulanan yöntem ve tekniklerin, çeşitli nedenlere bağlı olarak, yeterince başarılı olamadıkları görülmektedir. Buradan hareketle, konunun yeni bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Son yıllarda, Şehirsal Tasarım Kuramının, fiziki yapılaşma ile ilgili ilkeleri yanında, sosyal, duyuşsal, anlamsal, çevresel, kültürel ve ekolojik ilkelerin oluşturulması ve bunların korunması yaklaşımları, (Madanipour, 1996, Lefebvre, 1991, Harvey, 1985, Colquhoun, 1989, Schulz, 1984, Montgomery, 1998, Trancik, 1986), geleneksel şehirsal dokuların korunup yaşatılması konusunda da yeni açılımlar sunmaktadır.

Bu bağlamda, çeşitli nedenlere bağlı olarak değişen, bozulan ve yok olan geleneksel şehirsal doku ve mekanların, değişim hızı, değişim niteliği, yönelimleri ve nedenleri araştırılarak, bunun sürdürülebilirlik ölçütleriyle değerlendirilmesi sonucu,

korunmaları ve yaşatılmaları konusunda yeni bir bakış açısının oluşturulması, tezin savını oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, geleneksel şehrsel doku ve mekanların, sürdürülebilir olma koşullarının belirlenebilmesi ve bunun bir plan süreci içerisinde uygulanabilmesi olarak tanımlanabilir. Bu sav, Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekansal yapısına uygulanarak denenmektedir.

Sürdürüme, en genel anlamı ile, sürmesini sağlamaktır (TDK, 1990). Sürdürülebilir gelişme, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarını tehlikeye atmaksızın bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır, (Brundtland Report, 1987). Şehrsel Tasarım açısından da, doğal ve yapılanmış çevrenin korunması anlamına gelmektedir (Moughtin, C.1996, p.11).

Sürdürülebilirliğin, sosyal, ekonomik, ekolojik, mekansal ve kültürel boyutları (Sachs,1992) bulunmaktadır.

Özet olarak, günümüzde geleneksel şehrsel doku ve mekanları oluşturan, morfolojik yapı, sosyo-kültürel özellikler ve anlamsal/çevresel değerler, değişen çevre koşullarına bağlı olarak olumsuz yönde değişime uğramaktadırlar. Bu değişimin sürdürülebilirlik ölçütleriyle değerlendirilerek, geleneksel şehrsel doku ve mekanların, korunmaları ve yaşatılmaları şartlarının belirlenebilmesi tezin ana amacını oluşturmaktadır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi; geleneksel şehrsel doku ve mekanların yerel morfolojik yapılanmasını, sosyo-kültürel özelliklerini, anlamsal/kimliksel değerlerini ve çevresel özelliklerini, **Eylem-Form-Anlam modeliyle**, tarihsel gelişim sürecine bağlı olarak inceleyerek tespit edilmesi, ve bu özelliklerin değişen koşullar karşısında değişimini, **gözlem ve anket soruşturmalarıyla** tespit ederek, korunmaları ve yaşatılmaları bağlamında, bu değişimin, **ekonomik, ekolojik, sosyal görüş ve fiziksel yapı** gibi, sürdürülebilirlik ölçütleriyle değerlendirmesidir.

Alan araştırmasının uygulandığı Gaziantep ili, Türkiye genelinde, hızlı şehirleşmenin (%28) yaşandığı illerin başında gelmektedir. Bu şehirleşme oranına paralel olarak da, geleneksel şehrsel doku ve mekanlar, çeşitli nedenlere bağlı olarak, çok hızlı bir şekilde bozulmaktadır. Bu bozulmanın oluşmasında, pek çok nedenler olmasına karşın, geleneksel şehrsel doku ve mekanların *yeni kullanıcılarının*, nedenlerin başında geldiği söylenebilir, (Uğur, 2001).

Bu bağlamda, tezin kurgulanması aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur,

1. Bölümde, çalışmanın kapsamı, amacı ve yöntemi açıklanmaktadır.
2. Bölümde, mekan, şehrsel mekan ve şehrsel doku kavramları çeşitli yönleriyle irdelenerek, felsefi ve kuramsal boyutlarını kapsayan literatür (alanyazın) araştırmaları yapılmıştır. Buradan hareketle genel bir değerlendirme yapılarak, şehrsel doku ve mekan araştırmalarında kullanılan güncel kuramsal/kavramsal yönelimlerin ne olduğunun belirlenebilmesine çalışılmıştır. Bölüm sonucu olarak, şehrsel doku ve mekan araştırmalarında kullanılabilecek bir, **Eylem-Form-Anlam sistematik yaklaşım** modeli oluşturulmuştur.
3. Bölümde, Gaziantep'in tarihsel ve mekansal gelişimi incelenerek, geleneksel şehrsel doku ve mekan öğelerinin oluşumunda etken olan yönlendiriciler belirleyiciler ve sınırlayıcılar araştırılmaktadır. Buna bağlı olarak, şehrsel dokunun, mekansal, anlamsal, sosyal, duysal, kimliksel ve kültürel karakteristikleri, 2. bölüm sonucunda ortaya konan, **Eylem-Form-Anlam** modeline bağlı olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.
4. Bölümde, Gaziantep geleneksel şehrsel dokusunun bulunduğu bazı alanlarda yapılan gözlem, araştırma ve anket soruşturmalarıyla, geleneksel dokudaki değişim ve değişimin yönünün belirlenebilmesine çalışılarak, konu hakkında göstergeler elde edilmesine çalışılmıştır.

5. Bölüm sonuç bölümü olup, bu bölümde genel bir değerlendirme ve tartışma yapılarak, alan çalışmasından elde edilen bulgular sürdürülebilirlik ölçüt ve ilkelerine göre değerlendirilmesi yapılmış, genel olarak geleneksel şehrsel doku ve mekanlar, özel olarak da Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekanlarının, korunması ve yaşatılması konusunda sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

Elde edilen değerlendirmeler doğrultusunda, geleneksel şehrsel doku ve mekanların korunması ve yaşatılması konusunda oluşturulan sonuç ve öneriler, **kullanıcı özellikleri ve mekansal yapının kapsamlı olarak araştırılması, çevresel değerlerin korunması ve yörenin istem seviyesinin artırılması için plan+uygulama birlikteliğinin yanında, çok aktörlü bir yapının gerekliliğinden oluşmaktadır.**

BÖLÜM 2. TEMEL KAVRAMLAR; Mekan, Şehirsel mekan, Şehirsel doku,

2.1 KAVRAMSAL OLARAK MEKAN/FELSEFİ MEKAN KAVRAMI

Şehirsel Mekan kavramının açıklanmasından önce, “mekan” kavramının genel olarak açıklanmasında, konunun anlaşılması açısından gereksinim bulunmaktadır.

Mekanın Türkçe'deki kelime anlamı "yer, bulunulan yer, ev, yurt," olarak açıklanmaktadır. Konuya felsefi açıdan bakıldığında, mekanın bir algı nesnesi olarak maddi yapısı ve diğer yanda, insan olarak, öznesi bulunduğu görülür. Konu hakkında üretilen düşünce sistemlerinin de, bu özne-nesne diyalektiğine dayalı bu süreç içinde geliştiği gözlenmektedir.

Mekanın felsefi olarak kavramsallaştırılmasında üç temel düşünce sistemi bulunmaktadır. a-Fiziksel-matematiksel mekan yaklaşımı, b-Fenomonolojik yaklaşım (görüngübilim-olaybilim), c-Ontolojik yaklaşım.

2.1.1.1 Fiziksel-matematiksel mekan yaklaşımı;

Bu anlayışta mekan, homojen nitelikli, anlamdan bağımsız, anlama kayıtsız bir mekandır. İnsanın dışında kalan, yapılmamış bir mekan, insan dahil tüm gerçekliği kucaklayan evrensel bir çerçeve, dikey boyut eklenmiş bir Öklit mekanıdır. Rasyonel düşüncenin ürünü diyebileceğimiz bu kartezyen mekan anlayışı, geometrinin öne çıkardığı bir yayılım fikrini içermektedir (Bilgin, 1990). Aristo, fiziksel mekanı, "cisimlerin içinde yer aldığı alan" olarak tanımlamıştır. Eski Yunan'da , mekan, uzak, fizik ve din alanında ele alınmıştır. Newton, mekanı diğer gerçek maddeler gibi görerek, fiziki boyutlarıyla ilgilenmiştir.

2.1.1.2 Fenomonolojik (görüngübilim) yaklaşım;

Burada, mekan ya Kant'ın tanımladığı şekliyle insana içerel bir yapının projeksiyonu, ya da mekansal olmayan öğelerden hareketle inşaa edilmiş olarak kavramsallaştırılmaktadır. Birinci yaklaşımda, mekan bilgiye, ikincisinde yaşantıya bağlanmaktadır, yaşanan mekan ya da mekan yaşantısı vurgulanmaktadır. Fenomonolojik yaklaşım, insanın kendi vücudundan hareketle, kendini merkeze koyarak ve doğrudan algılarına dayanarak kurduğu " burada ve şimdi" üstüne odaklanmış bir mekan anlayışının varlığını ortaya koymaktır (Bilgin 1990). Buradaki mekan anlayışı, bireyin algıları üstüne odaklanan bir mekan anlayışıdır, algısal, sübjektif, perspektif , yaşantısal ve yaşamsal bir mekan söz konusudur.

Husserl, nesnenin varlığının öznenin varolmasına bağlı olduğu ve dolayısı ile nesnenin bilgisine öznenin varılabileceği, düşüncesi ile fenomenolojinin felsefi temelini oluşturmuştur.

Mekan kavramının fenomenolojik bir yaklaşımla ele alınmasında " mekanı anlamak için mekanın kendisinden değil, özne konumundaki insandan yola çıkmayı" gerektirir ve bunun sonucunda, mekanın insanın düşüncesinde var olduğu, sonucuna varılır.

Fenomonolojik yaklaşımla yapılan bir araştırmada, " olay bilgisi" yerine "öz bilgisi" elde edilmeye çalışılır. Redüksiyon yöntemi (Ayıklama), adı verilen bir yaklaşımla, öz bilgisi olarak tanımlanan duyulara dayalı bir düşünceden "saf öz" olarak tanımlanan genel geçer özellik taşıyan özsel genelliğe varılır (Kahvecioğlu-1998).

2.1.1.3 Varlıkbilim (ontolojik) mekan yaklaşımı

Günümüzdeki anlamı ile "var-olanı ve varlığın bütünü" konu alan ontolojinin temeli antik düşünceye kadar uzanarak Platon'a, Aristoteles'e kadar gitmektedir. "Varlıkbilim" anlamına gelen "ontoloji" deyiimi ilk kez Aristoteles tarafından kullanılmış, ancak bir bilim dalı olarak ele alınışı 17. yüzyılda R. Goclenus' un bu deyiimi tekrar gündeme getirmesinden sonra Chistian Wolf (1679-1754) tarafından bağımsız bir felsefe disiplini olarak gerçekleşmiştir (Kahvecioğlu 1998) .

Modern ontolojiye göre " var olan" bir bütün olarak kabul edilir. Varolan tikel şeyleri değil de varlığın kendisini, varlığın temel özelliklerini konu alan somut varlığı araştırmak yerine, varlığın soyut bir biçimde araştıran, varlığın kendi başına ne olduğunu araştırır.

Varlıkbilimin mekan ile ilişkisi, mekanın kendine özgülüğü ile anlamlandırılır. Mekan ve "yer"(place) ilişkisi, mekanın varlığıyla ilişkili olup (mekanı özgül kılan özellikleri), mekanın ontolojik yapısı "yer" 'i oluşturmaktadır.

2.1.2 MEKANA SİSTEMATİK BAKIŞ

Çıkış noktalarını, felsefi mekan kavramlarına dayandıran, çeşitli düşünür ve kuramcılar, günümüzde mekanı çeşitli gruplara ayırarak yorumlamaktadırlar. Bu yorumlar, genel olarak iki gruba ayrılmakta; i- Fiziksel(Geometrik) mekan ve özellikleri üzerine yapılan yorumlar, ii-Algı psikolojisi üzerine dayalı mekan yorumları.

2.1.2.1 Fiziksel mekan kuramları

• Fiziksel ve sosyal mekan:

Colquhoun (1989), şehirselsel mekanın fiziksel mekan ve sosyal mekandan oluştuğunu söylemekte ve sosyal mekanın, coğrafyacılar ve sosyologların, fiziki mekanın ise mimarların konusu olduğunun iddia etmektedir. Rob Krier (1979), yapmış olduğu çalışmalarda, mekanın, esas kullanım şekillerini tekrar güncelleştirerek, "dış mekan" 'ı ele almış ve bu mekanların, geometrik özellikleri, şekilbilimsel incelemesini, ve mekan öğelerini (yollar, meydanlar) incelemiştir. Fiziksel mekan ile sosyal mekan arasındaki ilişkiyi de, post-moderizmin ile modernizm arasındaki ilişkiye benzetmiştir.

2.1.2.2 Algısal mekan kuramları

• Varoluşsal (Existential) mekan:

Norberg-Schulz, yapmış olduğu araştırmalarda, mekana bakış açısının , insan davranışının duysal yönlerini kapsayan farklı mekan kavramlarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Genel olarak, mekanı beş ayrı grupta yorumlamıştır.

1-Yararsal mekan (Pragmatic space): Sınırları belirli, maddesel mekan.

2-Algısal mekan (Perceptual space): Bireyin, algıları yoluyla, oluşan kavramsal mekan

3-Varoluşsal mekan (Existential space): Varoluşsal mekan, insanın eylemlerine bağlı olarak, sürekli değişen ve biçimlendirilen mekandır. Yaşayan bir mekan olarak, insanın duyu organlarıyla algılanmasına bağlı bir süreç oluşturur.

4-Bilişsel mekan (Cognitive space): Zihinsel şemalar üzerine kurulan mekandır.

5-Soyut mekan (abstract space):Mekanın soyutlama yolu ile elde edilen modeli .

• **Yer kavramı (Place) ve mekan;**

"Yer" kavramı, fenomenolojik yaklaşımlarla beraber son zamanlarda fazla ilgi gören bir çalışma konusu haline gelmiştir. Canter (1977), Trancik (1986), Relph (1976), Norberg-Shultz (1985), ve Casey (1997) yapmış oldukları çalışmalarda, "yer" kavramını ele almışlardır.

"Yer" kavramı Heidegger'in (1998), insanın "aidiyet" duygusu ile bağlandığı mekan "yer" özelliği kazanır ve insanın varlığı ile bütünleşir. Bu düşünce aynı zamanda mekana fenomenolojik yaklaşımın ve varoluşsal mekan kavramlarının da özünü oluşturur. Trancik şehirselsel ölçekteki mekanın tasarımında üç teoriden bahsederken, yer teorisi başlığında Heidegger'le paralel bir düşünce ortaya koyar. Trancik'e göre , mekan fiziksel anlamda birçok bağlantısı olan, sınırlandırılmış belli bir amaca yönelik boşluktur. Mekana kültürel ve yerel içerik taşıyan bütüncül bir anlam yüklendiğinde yer haline gelir.

Yerin karakteri hem mekanın fiziksel özellikleri olan biçim, malzeme, doku, renk gibi somut özellikleri, hem de zaman içinde insan tarafından yüklenen ve somut tarifi olmayan kültürel bileşenleri içerir. Böylece her "yer" çevresel özelliklerin etkisi ile özeldir ve tektir. Bu özelliği ile fiziksel özelliklere dayandırılarak değişik sınıflandırmalarla konu olabilen mekandan ayrılır (Kahvecioğlu, 1998).

Norberg-Shultz, "genius loci" (yerin ruhu) ile, mekana ruhsal bir boyut katarak, mekanın kimliklendirilmesinde, yaşamın özelliklerinin etkisini vurgulamaktadır.

• Mekan ve kütle/Pragmatik mekan

Mekanın , geometrik ve fiziksel özelliklerine bağlı olarak tanımlanmasıdır. Tschumi (1990), mekanın tanımlanmasında iki tip yaklaşım olduğunu kabul eder. Birincisi, sanat ve mimarlık alanına bağlı yaklaşım, ikincisi ise, matematik, fizik ve felsefe açısından tanımlayıcı yaklaşım. Her iki yaklaşımda mekanın fiziksel tanımlanmasına dönüktür. Zevi'de (1978) şehirselle mekanı," yollar, meydanlar, parklar oyun alanları gibi boşlukların oluşturduğu "kapalı mekanlar" olarak tanımlamakta. Aynı zamanda, binaların ve çevresinin oluşturduğu mekana "dış" binaların içinde oluşan mekana da "iç" mekan demektedir.

• Zihinsel ve gerçek mekan:

Tschumi (1990) gerçek ve zihinsel mekan arasında bir ikilem olduğunu ve gerçek mekanın algılandan önce geldiğini söylemiştir. (seeing comes before words). Lefebvre (1991), bu iki tip mekanın ayrı ayrı olmayıp birleşmesi gerektiğini söylemekte ve "birleştirici teori" (unitary theory) fikrini ortaya atmakta ve değişim ve gelişimi ise, "zaman" la olan ilişkide göstermektedir.

2.1.2.3 Mekan-zaman:

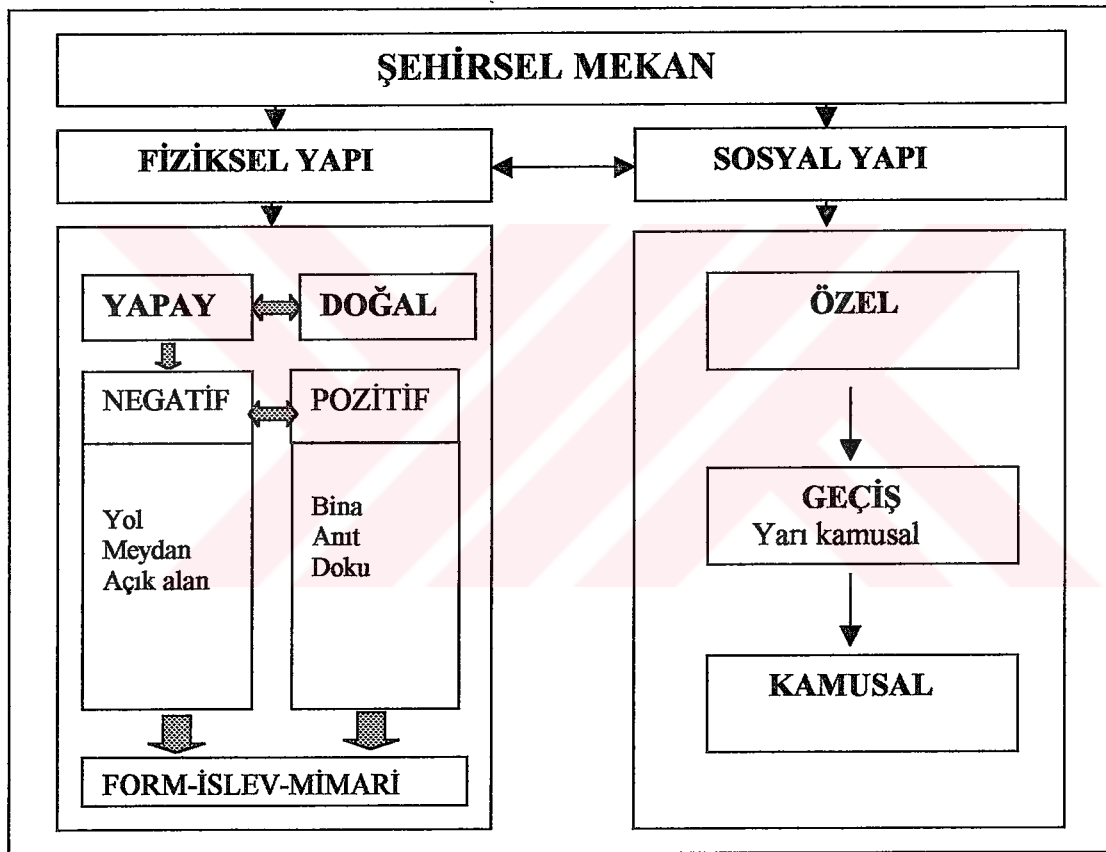
Einstein 'in geliştirmiş olduğu " özel relativite teorisi", Newton teorisine karşı olarak, mekan ve zamanın kavramlarının birlikte ele alınması gerektiği, ve birbirinden kesinlikle ayıramayacağını, ancak, seçilen koordinat sistemine bağlı oluşuna, ortaya koymuştur. Her nesnenin; en ,boy ve yükseklik boyutlarına ilaveten zaman aralığı boyutunda bilinmelidir. Tasarımda, dördüncü boyut olan zaman "hareket" olarak görüldü. Şehirselle tasarımda, hareket için gerekli mekan tasarımları ve hareket ve mekan birlikte ele alınışı ve Cullen'ın (1960) önerdiği "serial vision" a zaman ve mekan kavramlarının birlikte kullanımı olarak bakılabilir.

2.2 ŞEHİRSEL MEKAN, TANIMI VE YAPISI

Mekan kavramını genel olarak irdeledikten sonra, Şehirselle Mekanın tanımlanmasını yapmak daha mümkün olabilmektedir. Madanipour (1996), şehirselle mekanı; insanların, nesnelerin ve olayların birikimi olarak açıklamakta ve sosyal, fiziki ve sembolik boyutlarının olduğunu söylemektedir. Zevi (1957) ise, şehirselle mekan; yollar, meydanlar, parklar oyun alanları ve bahçeler gibi boşluklar ve binalar gibi kütlelerden oluşur demektedir. Yukarıdaki şehirselle mekan tanımları, mekanın

yapısını oluşturan nesnel ve öznel özelliklere göre yapılan tanımları yansıtmaktadır. Colquhoun (1989) ise, şehirselsel mekanın, fiziksel ve sosyal mekandan oluştuğunu, sosyal mekanın coğrafyacıların, fiziksel mekanın ise mimarların konusu olduğunu iddia etmektedir.

Sonuç olarak, bir şehirselsel mekanın, 1- Fiziksel yapı (Form), 2- Sosyal yapı (Eylem) ve 3-Bu yapılar arasındaki ilişkiyi oluşturan “anlam”dan oluştuğu kabul edilebilir. Şekil 2.1, şehirselsel mekan çözümlemesine örnek bir yaklaşımı göstermektedir.

Şekil 2.1 Şehirselsel mekanın çözümlemesi (G. Curdes)

2.2.1 Şehirselsel mekanın fiziki yapısı (Form-Biçim)

Şehirselsel mekanın nesnel ögesi olan fiziki yapısı, şehirselsel biçimlenmenin de en etkin ögesidir ve mekanın algılanması bu üç boyutlu ögeyle oluşmaktadır. Genel olarak, pozitif yapılar ve negatif yapılar olarak iki gruba ayrılır. Trancik (1986) ise yumuşak yapılar (soft) ve sert yapılar (hard) olarak ayırmakta. Pozitif yapılar; binalar, duvarlar işaretler (land marks), v.b, negatif yapılar ise; yol, meydan, park, bahçe v.b oluşurlar.

Trancik (1986), başarılı bir şehrsel mekanın fiziki yapısının üç özelliği olmasını belirterek, bunları, a-Üç boyutlu çerçeve, b-İki boyutlu örüntü, c- Mekansal elamanların yerleştirilmesi olarak ele almaktadır. Üç boyutlu çerçeve ile, mekanın sınırları, mekanın kapalılık derecesi, ve yüzeylerin karakteristikleri anlatılmıştır. Ayrıca, yüzeylerin geçirgenliği, boşluklar ve süslerin, mekanın karakterini ortaya konmasında büyük etkileri bulunmaktadır. İnsan boyutlarıyla uyum içinde olan duvarların ölçeği, aynı zamanda üç boyutlu sınırın belirlenmesinde büyük rol oynar. İki boyutlu örüntü ise, zeminin, doku ve malzemesine bağlı olarak, yapılanmasını anlatır. Mekansal elamanlar, heykeller, su yapıları ve ağaçlar olarak ele alınıp mekanların anılmasında odak noktaları oluştururlar. Bu şekilleriyle mekana doğallık katarlar. Fakat, mekanı oluşturan en önemli öge insandır.

Fiziki yapıların tasarımı ve incelemeleri hakkında pek çok yorum ve düşünceler bulunmaktadır. Bacon, E. (1975), eski şehrsel dokuları, "form-zaman ve hareket" düşüncesiyle açıklamıştır. Fiziksel doku öğelerinin, zaman içerisinde, bazı tasarım kurallarına bağlı olarak, hareket (ulaşım) akslarında oluşumlarını inceleyerek yeni tasarımlarda nasıl kullanılabileceğini göstermiş. Aynı zamanda, şehrsel mekanların durağan olmayıp zaman içerisinde gelişme gösterdiklerini, eski çağ şehirlerini inceleyerek açıklamıştır.

Cullen (1970) Townscape adlı çalışmasında, başarılı şehrsel mekanda, binaların oluşturduğu "devamlı görüntü"(serial vision) yapısını incelemiştir. Binaların oluşturduğu iç ve dış mekanların, özelliklerinin incelemesini yaparak kent görünümü (townscape) ile ilgili kurallar oluşturmuştur.

Lynch (1977), Kent İmgesi adlı çalışmasında, şehrsel mekanın algılanmasına yardımcı olan, algılanma ve okunabilirliğin (legibility) fiziksel yapıya dönüşümünü açıklamaktadır. Şehrsel mekanın fiziksel yapılanmasını, yollar, sınırlar, bölgeler, düğüm noktaları ve işaretler olarak nesnel bir hale dönüştürmüştür. Lynch'in yapmış olduğu çalışma, şehrsel dokuların incelemesinde, fiziksel yapının tespiti ve gruplaması için kullanılabilecek bir tekniktir.

Schulz, N., (1980) " *Genius Loci*" ile, bir yerin mekan olarak algılanmasında, o yerle ilgili özel karakter ve sembolisel önemini, o mekanın nesnelliği olarak ortaya

koymuştur. Krier, R. şehirsel mekanın fiziksel yapısını, meydanlar ve sokaklar olarak ele almış ve geleneksel şehirsel biçimlenmeyi bu şekilde kullanmıştır.

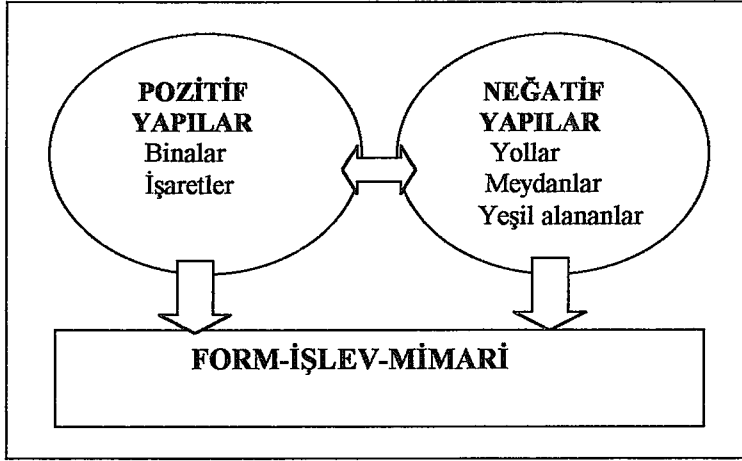
Alexander, (1977) yapmış olduğu çalışmalarda, (A Pattern Language-A New Theory of Urban Design), şehirsel mekanları fiziksel alt yapılaraya bölerek 253 adet örüntü (pattern) oluşturmuştur. Bu rntler, bir evin "giriş" biçimlenmesinden, bir şehrin biçimlenişine kadar değişen ölçekleri kapsamaktadır. Her örüntünün nesnel bir yapısı bulunmaktadır. Bu nesnel yapı yıllar boyu denenmiş formlar olup, değişmez kaliteye sahiptirler. Bu örüntülerin sonsuz varyasyonla bir araya gelme olasılıkları bulunmaktadır.

Trancik, (1986), geliştirmiş olduğu üç kuram ile şehirsel mekan oluşumunu bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır.1-şekil-Zemin (figure-ground) kuramı; binalar ve açık alanlar arasındaki ilişkiyi göstermektedir ve iki boyutlu bir incelemedir. 2- Bağlantı kuramı (linkage theory); ulaşım aksları, biçimlenmenin esasını oluşurmaktadır. 3- Yer kuramı (Place theory) ; tarihi, kültürel ve sosyal değerlerin, biçimlenmedeki önemini göstermekte. Trancik,  kuramın aynı anda kullanılması gerektiğini ifade etmektedir.

Rapoport, (1977) şehirsel doku ve form ile kültür arasındaki yakın ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. şehirsel biçimlenmede, evre verileri olduğu kadar kültürel verilerin de etkin olduğunu açıklamıştır.

Gestalt kuramı, nesnel parçaların bir bütün olarak algılanması esasına dayanır. şehirsel mekanın fiziksel yapısı da, bu kuramın ilkeleri kullanılarak, biçimlenme özellikleri hakkında bilgiler elde edilebilir.

şehirsel mekanın fiziksel yapısını oluşturan öğeler ve bu öğeler arası ilişkileri açıklayan kuram ve yaklaşımlara göre , fiziksel yapı modeli şekil 2.2 'de görülebilir.

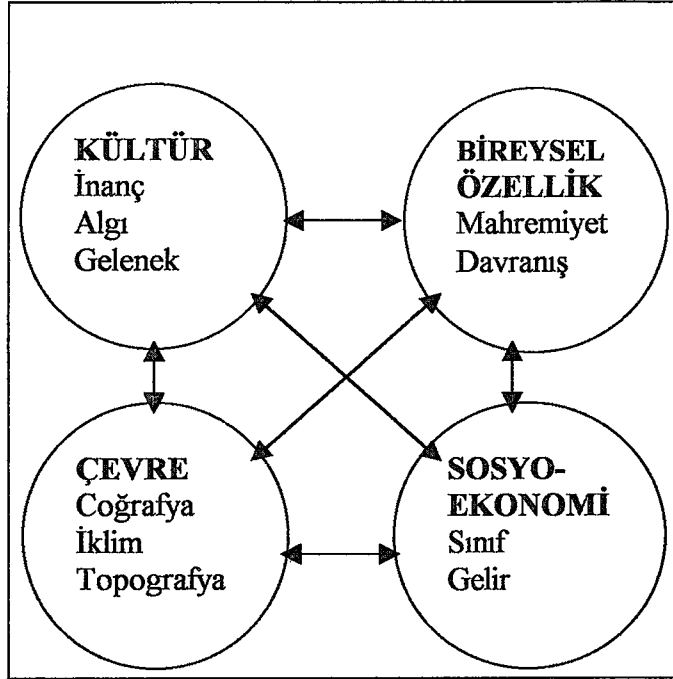
Şekil 2.2 Şehirsel mekanın fiziksel yapısının oluşumu

(Kaynak, G.Curdes'ten uyarılama)

2.2.2 Şehirsel mekanın sosyal yapısı:

Colquhoun (1989), şehirsel mekan sosyal yapısı, sosyal kurumların alansal uygulamalarıdır. Sosyal yapı; kültürel yapı, kişisel özellikler, fiziksel çevre ve sosyo-ekonomik yapıdan oluşur (Tekeli 1969). Şekil 2.3 . Aru, K. (1998) yerleşmenin en küçük birimi olan mahallenin, sosyal yapısını anlamadan fiziksel dokusu ve mekan yapısının anlaşılamayacağını belirtmekte ve günümüzde kayıp olan bu sosyal dokunun "Mahalli Vatanseverlik" olarak tekrar uyandırılması gerektiğini söylemektedir. Cerası (1999), Osmanlı kenti konut dokusunun " bütün İslam dünyasında, mahalle olarak adlandırılan küçük cemaatlere ayrılır" derken şehirsel dokunun sosyal yapısının önemini ortaya koymaktadır.

Tez kapsamı gereği olarak, şehirsel mekanın sosyal yapısının incelemesi, Tekeli'nin (1969) önermiş olduğu sosyal sistem modeline uygun bir şekilde, ele alınmıştır.

Şekil . 2.3 Şehirselsel mekanın sosyal yapı çözümlemesi (Tekeli , 1969)

Bireysel özellikler;

Sosyal yapı içerisinde en esnek öge olarak kabul edilir. Kişi eylemlerinde bazı ön koşullar arar, beklentilerini en fazlaya çıkarmak ve eylemlerinin sürekliliğini istemek gibi. Bireysel yapının en önemli özelliği, eylemlerinde amaca yönelmişlik olmasıdır. Kişisel davranışlar, kişinin psikolojisine ve çevre verilerine göre değişir. Altman, A. (1975), bu davranış biçimlerini dört grup altında toplamaktadır. 1- Mahremiyet (privacy), 2-Kişisel alan (personal space), 3-Sınırlılık (territoriality) , 4-Kalabalıklık (crowding).

Bu bireysel davranış şekillerinin, şehirselsel mekana yansımalarını izlemek mümkündür. Konut balkonlarında farklı renk uygulaması, dış cephe boyası gibi kişisel kararlar, kişinin bir "kimlik" belirleme çalışmasıdır. Bunun bir konutta olduğu gibi, bazan, bir sokakta veya mahallede görülmesi ise, ortak bir "kişileşmenin" boyutunu gösterir. Porteous (1977) ve Rapoport, (1977), kişi ve çevre arasındaki ilişkiyi beş şekilde açıklarlar. 1-Uyumcu, 2-Özgürlükçü, 3-Belirleyici, 4-Olanakçı, 5-Olasılıklı.

Sonuç olarak, bireysel özellikler, şehirselsel mekanın bir alt ögesi olup mekan oluşumunda etkin bir faktör olarak kabul edilebilir.

Kültürel yapı;

Sosyal yapının diğer bir ögesi olan kültür, şehrsel mekan oluşumunda diğer bir etken kabul edilir. Kültürün çeşitli tanımları vardır. Kültür bir yaratıcılıktır (Eriç,1998) İnsanların, fiziksel ve toplumsal çevrelerine uyum yapabilmeleri için yarattıkları maddi ve manevi eserlerin tümüdür (Tezcan, 1997). Altman, I.,(1980) kültürü çevre ile olan ilişkisine göre 4 grupta incelemektedir.

- 1.Grup: Kültür, bir grup veya toplumun ,inanç ve algıları, değer ölçüleri, gelenekleri ve davranışlarıdır.
- 2.Grup: Bir grup insan tarafından paylaşılan, bilişsel (zihinsel), duygular (hisler) ve davranışlardır.
3. Grup: Kültür aynı zamanda, toplum tarafından paylaşılan inanç, değer ve davranışların gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.
4. Grup: Kültür sadece zihinsel ve davranışsal olmayıp, fiziksel çevre ve eşyaların tasarımında da kendini gösterir.

Kültürün alt öğeleri:

1- İdeoloji, 2-Sosyolojik, 3-Davranış, 4-Teknoloji' dir.

Kültürün ideolojik ögesi; inançlar bütünüdür teşkil eder. Sosyolojik bileşeni; adetler, kurumlar, kurallar ve insanlar arası ilişki biçimlerini teşkil eden kültürel bütündür. Tavır; sosyal sistemin ünitelerine karşı veya tahrik ile ilgili ısrarlı bir davranış biçimi ve özelliğini tayin eder ve kültürün ideolojik bileşenine bağlıdır. Tavrın sübjektif ve içe dönük bir yönü vardır. Fakat bütün iç faktörler tavır değildir. Tavır, kültürün bir alt ögesi olarak düşünüldüğü için diğer iç faktörlerden ayırıcı kriterler, öğrenilmiş olması zaman içinde oldukça kararlılık göstermesi, fakat etkilerinin zamanla değişebilir olmasıdır. Diğer yönden tavır, pozitif ve negatif yönde hedefe yönlendirilmiş olmakta, yani toplum içindeki ünitelerin hareketliliğini kontrol etmektedir. Bu yönü, kültürün sosyolojik yönünden ayıran en önemli özelliği olmaktadır. Kültürün teknolojik yanı; çevreye uyumda aletlerin ve enerjinin kullanılması ile ilgili özellikleridir (Tekeli 1969).

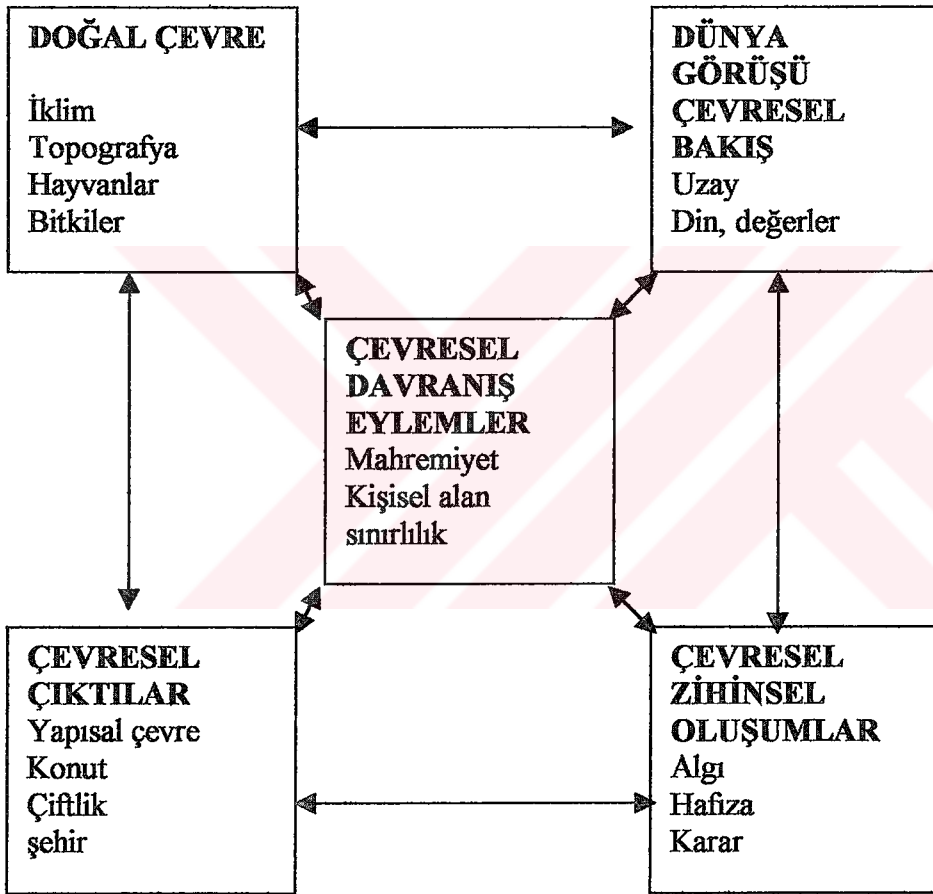
Kültür çevre ilişkisi:

Kültür ile çevre ilişkisi farklı disiplinlerde farklı şekilde ele alınmaktadır. Siyaset bilimlerinde, coğrafya kültür ilişkisi, Ekolojik bilimler, yerleşme örüntüleri,ve göç ile

ilgili, Antropologlar ve Arkeolojisiler ise insanlık tarihi içerisinde; kültürün, fiziksel mekanları, toplulukları ve şehirleri nasıl etkilediklerini incelemekteler.

Çevre bilimlerinde (şehirselle tasarım dahil), kültür çevre arası ilişki 2 şekilde açıklanmakta. Şekil 2.4 Kültür ve çevre arasındaki "zayıf ilişkiyi göstermektedir.

1-"Kuvvetli" ilişki; burada çevrenin etken olduğu kabul edilip kültürün buna bağlı değişimi incelenmekte, 2-" Zayıf" ilişki; bu ise kültürel ve çevre faktörleri arasında iç ilişkiyi belirterek, neyin neye sebep olduğunu açıklamak çok zor olup, bu ilişkiyi bağımsız ekosistem olarak incelenmesi gerektiği vurgulanmakta. (Altman-1980)

Şekil 2.4 Kültür -çevre ilişkisi (Altman,1980)

Fiziksel çevre yapısı

Fiziksel çevre şartları, sosyal yapıyı tayin edici olmaktan çok sınırlayıcı özellikleri bulunmaktadır. Şehirselle mekan oluşumlarında, kültürel verilerin, çevre verilerinin üstünde bir etken olduğu kabul edilir. Dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan ve aynı iklim özelliği olan yerlerde, farklı kültürel yapılardan dolayı, farklı şehirselle

mekan oluşumları, kültür ögesinin çevre ögesinden daha etkin olduğunu göstermektedir.

Çevre, en genel olarak, 1- doğal çevre, 2- yapay çevreden oluşur. daha öncede belirtildiği gibi, çevre, tasarım konusunda sınırlamalar oluşturur. Bu sınırlamalar, zaman içerisinde çevre faktörlerinin değişimine bağlı olarak değişiklik gösterirler.

Biyolojik olmayan (cansız) fiziksel çevre etkenleri zamana bağlı olarak çok yavaş bir değişim gösterirken, bu değişim hızı günümüzde çevreye yapılan olumsuz karışımlarla, hızlı bir artış göstermektedir. İklim değişiklikleri bunun en güzel örneğidir. Doğaya karşı yapılan yanlış girişimler ve çeşitli nedenlerle kontrol altına alınamayan çevre sorunları sonucu, sıcaklık, yağış, rüzgar ve nem oranlarının yıllık ortalamalarında çok yüksek değişimler olmaktadır.

Çevrede görülen değişimler sonucu mevcut şehrsel mekanlarda bozulmaya giden oluşumlar gözlenmekte. Bu nedenle son yıllarda "Ekolojik planlama" kuramları gelişmiştir.

Sosyo-ekonomik yapı:

Şehrsel yerleşmelerin tarihine bakılacak olursa, ekonomik yapının da etkin bir öge olduğu görülmektedir. İlk şehirler maden devri ile başlamış, daha sonraları ekolojik olarak uygun olan büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalar ve ticaretin geliştiği deniz kıyılarında başlamıştır. Şehirlerin formu ve büyüklüğü, ekonomik kurallara (tarımsal üretin ve ticaret) göre bir gelişim ve değişim göstermiştir.

Sosyal sistem incelemelerinde, sosyal yapının ekonomik yapıdan ayrı düşünülemeyeceği ve birlikte ele alındığında, toplumsal yapının bir göstergesi olduğu kabul edilmektedir. Sosyal yapı ve ögeleri, farklı sosyologlar tarafından farklı olarak açıklanmıştır. Durkheim, sosyal yapıyı "basit" ve "karmaşık" cemiyetler olarak ayırmış ve karmaşık cemiyetlerin şehirlerde görüldüğünü belirlemiştir. Bazı düşünürler de cemaat ile cemiyet ayrımı ile sosyal yapıyı açıklamıştır. Cemaattaki, "biz duygusu" cemiyette, "ben duygusu" olarak değişmiştir.

Marxist literatürler ise, sosyal yapıda sınıfların olduğunu ve bu sınıfların üretimdeki "artı değer"e bağlı geliştiğini ve artı değer olduğu sürece sınıfların olacağını söylemiştir. Toplumdaki, sınıflar, farklı sosyal kesimler, şehrsel mekana da yansiyarak farklı mekansal oluşumlara neden olmuşlardır.

2.2.3 Şehirsel mekanın anlamsal/kimliksel yapısı

Mekanları farklı kılan ve diğerlerinden ayıran anlamları ve kimliksel özellikleridir.. İnsan çevre ilişkileri bağlamında, şehirsel mekanın içerdiği sembol ve kodların, kullanıcılar tarafından çözümlenebilmesi mekanın anlamsallığını ve kimikleştirilmesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, “Yer” kavramı, mekanın anlamsal ve kimliksel özelliğini ortaya koymaktadır (Schulz, 1980) .

Şehirsel kimlik, zaman süreci içerisinde şehrin coğrafi, kültürel, mimari, yerel gelenek ve yaşamsal biçimden oluşmaktadır (Suher,1996). Kimlik benzerliklerle değil farklılıklarla oluşmaktadır (Lynch, 1981). Kimlik ve anlam konusu, şehirsel mekanın fiziki, sosyal ve kültürel özelliklerinin, kullanıcılar tarafından anlamlandırılmasına bağlı olarak oluşmaktadır.

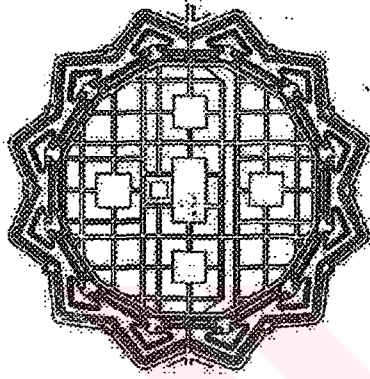
Şehirsel kimliği oluşturan öğelerin korunup yaşatılabilmesi, geleneksel şehirsel mekan ve dokuların korunup yaşatılabilmesinde önemli bir faktör olup, şehirsel kimliği oluşturan öğelerin sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir.

2.3 ŞEHİRSEL DOKU

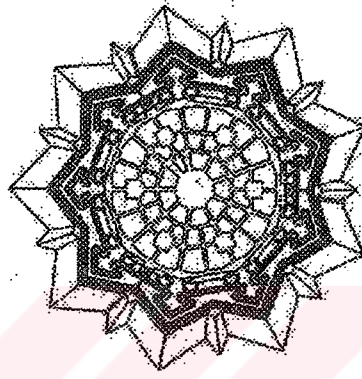
Şehirsel doku üç boyutlu şehirsel yapılaşmalardır. Ölçek olarak, şehirsel boyutlarda olabildikleri gibi, daha küçük ölçeklerde de olabilmektedirler. Şehirsel ölçekte, şehirsel yapılanmanın (urban fabric), daha küçük ölçeklerde ise, şehirsel mekan öğelerinin üç boyutlu olarak tanımlaması şeklinde açıklanabilir.

Şehirsel ölçekteki şehirsel dokuların biçimlenmesinde, iki ana düzen eğilimine rastlanmaktadır, geometrik ve geometrik olmayan. Birincisine metrik, ikincisine ritmik (organik) denmektedir, (Aru, K.A, 1998).

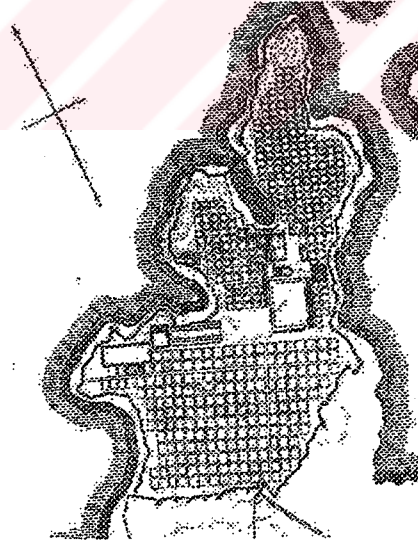
Ancak, şehrsel biçimlenmenin temelini, bütüncül bir yaklaşım modeli olan “yer kuramı” oluşturmaktadır. Bu kuram, biçimlenmede tarihsel, kültürel ve toplumsal değerlerin anlaşılması temeline dayanmaktadır (Oktay, 1991). Yer kuramı şehrsel biçimlenmeyi, fiziksel yapılaşmalar, anlamsallık, çevresel değerler ve yer hissi, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamlarda ele alarak incelemektedir.

Palma-Nova (İtalya)

Ortaçağ, ideal şehir

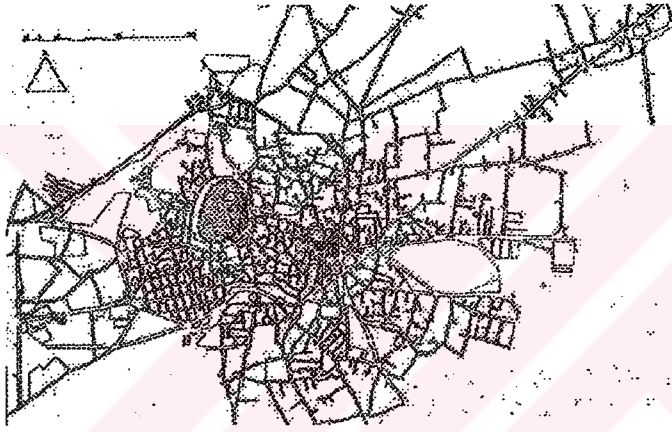

Milet (Eski Yunan şehri)

Şekil 2.5 “Metrik” düzen şehrsel dokular (Morris, 1993)

Gaziantep geleneksel şehrsel dokusu

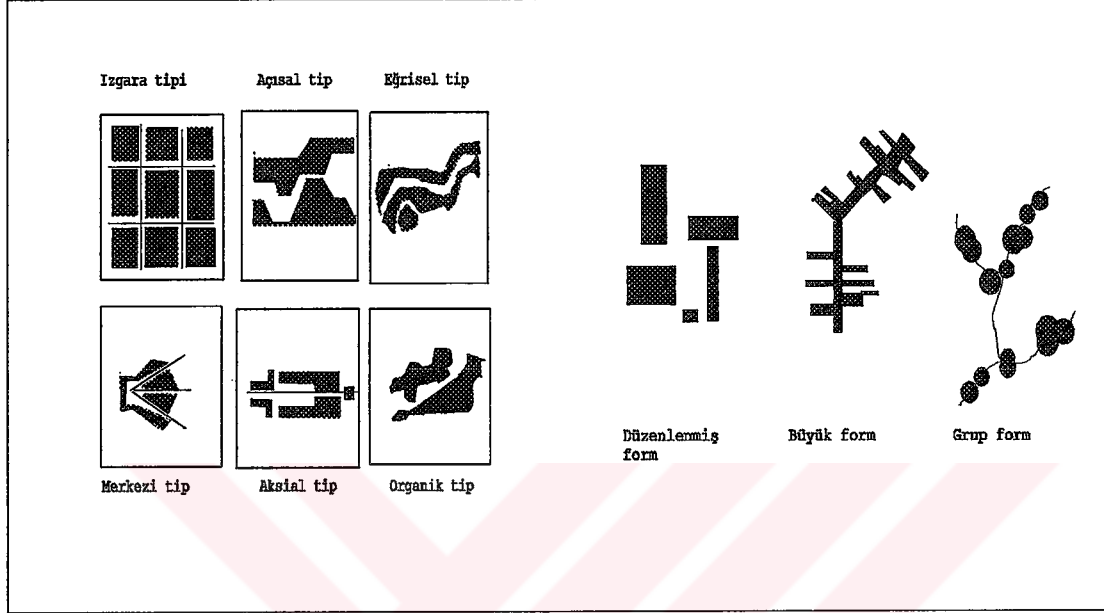
Tokat şehri geleneksel şehrsel dokusu

Şekil 2.6 “Ritmik” düzen şehrsel dokular (Aru, K.A, 1998)

Trancik, şehrsel ölçekte oluşan dokuları 6 gruba ayırarak, bunların oluşum şekillerini de üç grupta incelemektedir, (Şekil 2.7).

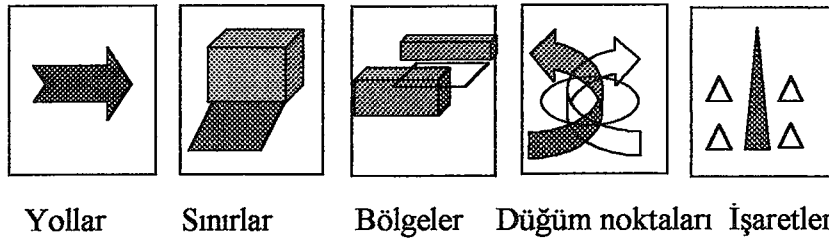
Şehrsel ölçekte oluşan dokuların oluşum şekilleri, insan eylemlerine bağlı nedenler ve doğal etkenlere bağlı nedenler (iklim, topografya yapı ve su rejimi), olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir (Aru, K.A, 1998).

Şehrsel mekan ölçeğindeki dokular, aynı zamanda, kullanım şekillerine ve ölçeklerine göre de sınıflandırılmaktalar. Lynch (1967), bu dokuları, beş gruba ayırırken, Krier ise, yollar, meydanlar ve bunların farklı bileşimlerinden oluşan kombinasyonlara ayırmaktadır.

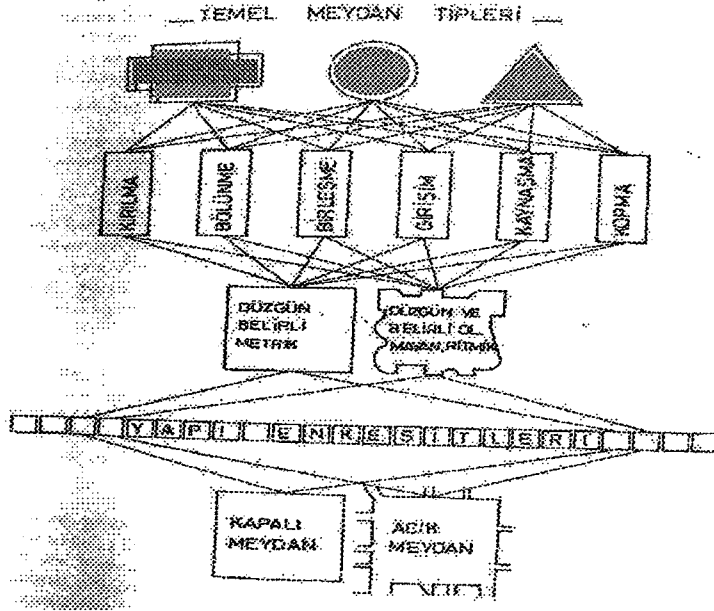

Şekil 2.7 Şehirselle ölçekteki doku ve oluşum şekilleri (Trancik, 1986).

Şehirselle mekan öğeleri ölçeğinde bulunan dokular ise, biçimselle olarak, yollar ve meydanların kesişmelerine bağlı olarak, çeşitli şekillerde oluşabilmektedir. Lynch, bu çeşitliliği beş grup olarak ele almıştır.

Şekil 2.8 Şehirselle mekan ölçeğinde doku öğeleri (Lynch, 1960)

Şekil 2.9 Kriener'e göre, şehirselsel mekan ölçęindeki doku öğeleri-Meydanlar (Giritlioğlu,1991)

Mekan öğelerinin, mekansal örgütlenmede; sınırlayıcı, belirleyici, yönlendirici, odaklayıcı, süreklilik sağlayıcı, anlam taşıyıcı, birleştirici, ve ayırıcı roller üstlendiği görölr. Şehirselsel mekanda bulunan bazı öğeler, insan mekan arasında duysal bir bütünleşmenin kurulabilmesinde önemli bir rol alır. Bu öğeler bireysel niteliklere ve yaşantıya bağlı öğeler olabileceği gibi toplumsal değerlerin ifade bulduğu mekanlar ve mekan öğeleri olabilir, (Giritlioğlu, 1991).

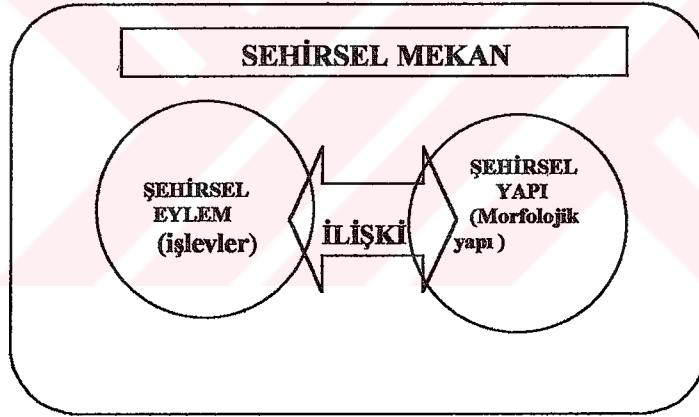
Lynch (1960), şehirselsel mekan öğelerini, düğüm noktaları (node), yollar (path), sınırlar (edge), bölgeler (district) ve işaretler (land mark) olarak açıklamakta olup etkin şehirselsel dokular ve anıtsal öğeler bunlara ilave edilebilen diğer bazı öğelerdir (Giritlioğlu, 1991).

2.4 BÖLÜM SONUCU:

Şehirsel mekana sistematik yaklaşım modeli ve sürdürülebilirlik ilişkisi

Şehirsel doku ve mekanın kavramsal olarak incelemesi, konunun geniş ve kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle, son yıllarda, şehirsel tasarım kuramının gelişimine paralel olarak, mekanın; algısal, görsel, anlamsal, fiziksel, sosyal, işlevsel, felsefi ve morfolojik boyutlarının incelendiği, araştırma ve değerlendirme çalışmalarında bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir.

1960-70 yıllarında, şehirsel doku ve mekan anlayışı, sadece “şehirsel eylem (activity)” ve eylemin yer aldığı “fiziki yapı “ dan oluştuğu yönünde idi. Bunun sonucu olarak da, araştırmalar “eylemler”, eylemlerin yer aldığı “yapılar” ve aralarındaki “ilişkilerin” çözümlemesinden oluşmakta idi, Jacobs, (1960), Lynch (1960), Ghel (1969), Cullen, (1960).

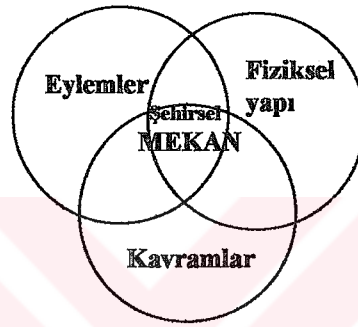
Şekil 2.10 1960-70 yıllarındaki, şehirsel mekan kavramı

Yapılan bu kuramsal araştırmalar, şehirsel mekanın anlaşılmasına yönelik ilk çalışmalar olup, bu konudaki ilk araştırmaları başlatmıştır. Bu yıllarda, başarılı şehirsel mekansal oluşumları, binalar ve boşluklar arasındaki çeşitli eylemlerin yoğunluğu ve oluşturduğu sokak yaşamı olarak tanımlanmıştır, (Gehl, 1970).

Alexander, daha sonraları, mekansal oluşumların aralarındaki ilişkiyi, “Bir Şehirsel Doku Dili”, adını verdiği (A Pattern Language, 1977) araştırmasıyla, bu ilişkinin sistematik kurgulamasını oluşturmaya çalışmıştır.

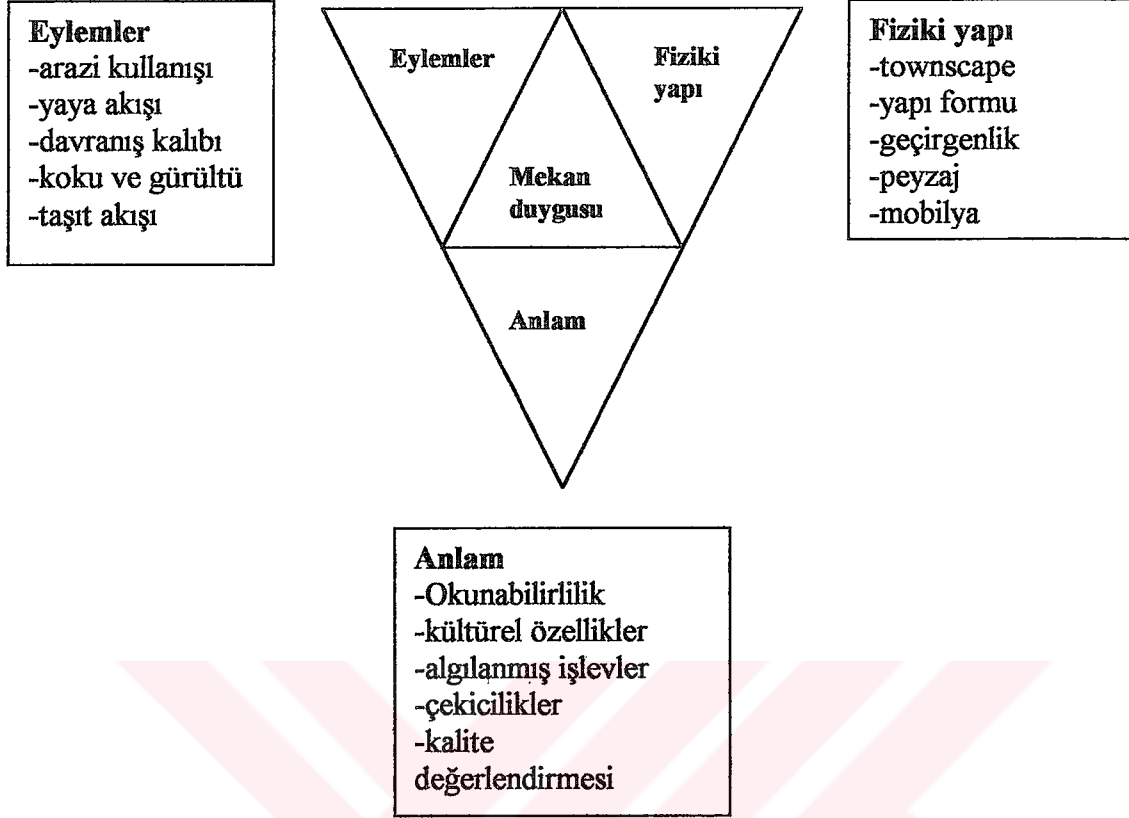
Özet olarak, 1960-70 yılları arasındaki şehrsel doku ve mekan anlayışı, eylemlerin ne olduğu, nasıl olması gerektiği ve eylemlerin yer aldığı fiziksel yapıların, morfolojik ve estetik özelliklerinin araştırılması olarak açıklanabilir.

1970-80 yıllarında ise, şehrsel mekan ve dokunun, eylemler ve fiziksel yapıya ilaveten yeni kavramlardan (conceptions) oluşması gerektiği görüşleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Duyusalılık, ruhsal, sosyal, kültürel ve doğal canlılık (natural animation) gibi yeni kavramları geliştirilmiştir (Relph 1976, Canter 1977),

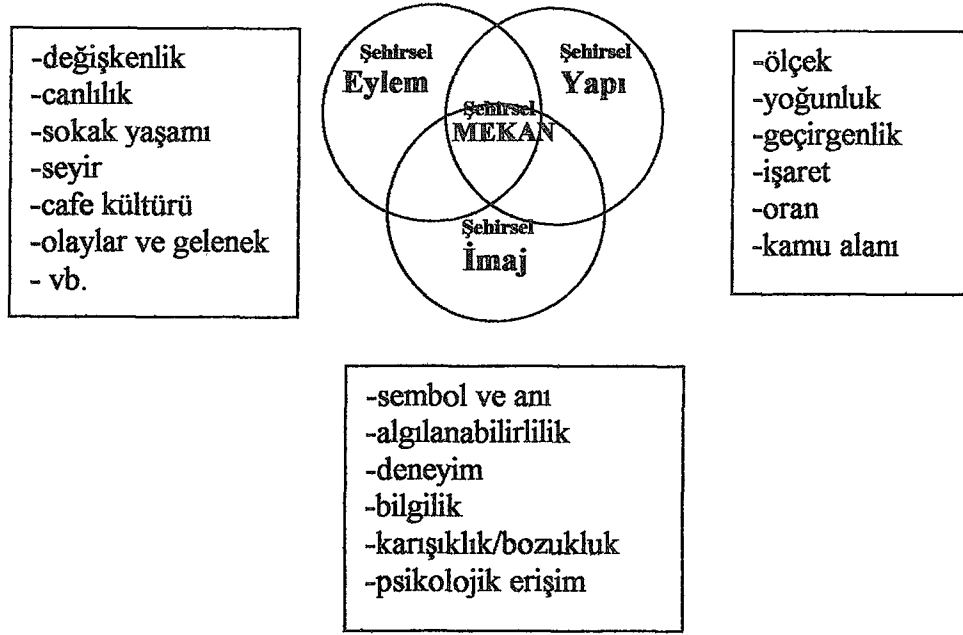
Şekil 2.11 1980’li yıllardaki şehrsel mekan kavramı (Kaynak, Canter 1977)

1990 yılları, tasarımlarının insan ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması amacıyla, şehrsel mekanın diğer bazı farklı boyutlarının ortaya çıkarıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde, şehrsel doku, mekan öğeleri ve eylemler, bazı kalıplara (yaya hareketleri, davranış kalıpları, taşıt hareketleri v.b.) dönüştürülmüş, fiziki yapı; değişik disiplin (townscape, landscape, şehrsel mobilya) kriterlerine göre değerlendirilmiş ve üçüncü bileşen olan kavramlar ise “anlam” a dönüşerek, kültürel özellikler, okunabilirlik, algılanabilirlik, kalite değerlendirmeleri v.b yeni boyutlar kazanmıştır.

Şekil 2.12 1990'lı yıllardaki şehirselleşme kavramı (Kaynak, Punter, 1991)

2000 yıllarında, şehirselleşme ve mekanın, sürdürülebilir ve yaşatılabilir özelliklerinin ne ve nasıl olması gerektiği konusunda yapılan değerlendirme ve araştırmalar görülmektedir. Montgomery, “Şehirselleşme, Canlılık ve Şehirselleşme Tasarım” adlı makalesinde, şehirselleşme mekanın bu yeni özelliklerini kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır, (Şekil 2.13). Yaşanabilir bir şehirselleşme doku ve mekanın oluşabilmesinde gerekli bileşenler olarak açıkladığı kavramlar, daha önceki mekan anlayışının devamı şeklinde olup, diğerlerine göre, daha kapsamlısı bir yaklaşım olarak görülebilir.

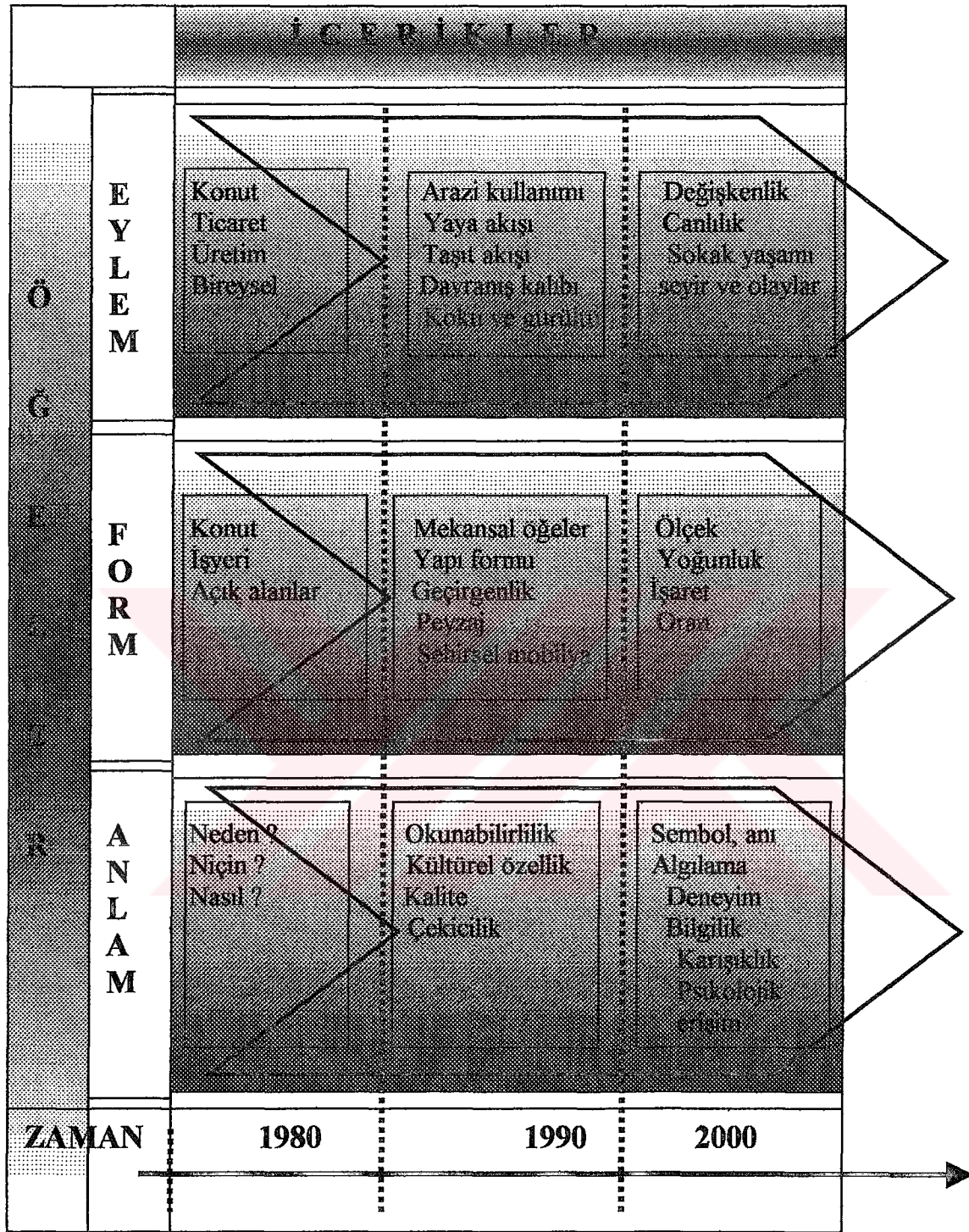

Şekil 2.13 2000’li yıllardaki şehrsel mekan kavramı (kaynak, Montgomery, 1998)

Tezin, 2.bölümü boyunca yapılan literatür çalışmaları, mekan, şehrsel mekan ve şehrsel doku kavramlarının her geçen gün daha kapsamlı bir hale geldiği yönünde araştırma ve değerlendirmelerin bulunduğunu göstermektedir.

Bu kavramlar, tez içeriği açısından daha kapsamlı olan, “Eylem-insan”, “Form-Biçim, fiziksel yapı” ve “Anlam-Kimlik değer” kavramlarına dönüştürülerek, yapılanmış şehrsel doku ve mekan incelemelerinde bir mekanizma olarak kullanılabilir. Eylem; kim, neden, niçin, ne zaman ve nasıl sorularına yanıt oluşturan insanın şehrsel hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Form; eylemin yer aldığı fiziksel yapılanma, Anlam ise; eylemin yapılış şekli (kimlik) olarak tanımlanabilir. Bu kavramların içerikleri konusunda yapılan araştırmaların, değişen insan ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması amacı doğrultusunda, durmadan devam edebileceği de düşünülebilir, Şekil 2.14.

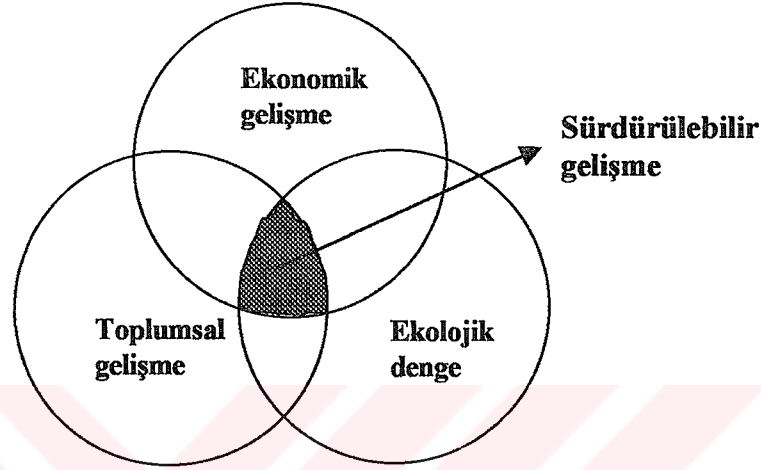
Ancak, değişen ve gelişen bu özelliklerin sürdürülebilirlik ölçütleriyle denetlenmesi gerekmektedir. Günümüz ekonomik gelişmeleri, ekolojik denge ve toplumsal gelişmeyi olumsuz yönde etkilemekte ve sürdürülebilirliklerini olanaksız kılmaktadır.

Şekil 2.14 Şehırsel doku ve mekan tanımlamasında kullanılan kuramsal kavramların gelişimi, (Eylem-Form-Anlam modeli) (H.Uğur).

Sürdürülebilirlik:

Sürdürülebilirlik, genel olarak, doğal kaynakları bitirmeden gelecek kuşakların gereksinimlerini ellerinden almadan, ekonomik gelişme ile ekoloji denge arasındaki ilişkiyi toplumsal gelişme yönünde kullanmaktır. Sürdürülebilirliğin temel üç bileşeni, ekonomik gelişme, ekolojik denge ve toplumsal gelişmedir. Bu üç bileşenin ara kesiti sürdürülebilir gelişmeyi göstermektedir, şekil 2.15.

Şekil 2.15 Sürdürülebilir gelişme (Brundtland Report, 1987)

Bileşenlerin ölçütleri ise,
Ekonomik gelişme ;

- Ekonomik büyümeyi sürdürmek,
- Özel karı en üst seviyeye çıkarmak,
- Pazarları genişletmek,
- Maliyetleri düşürmek,

Toplumsal gelişme;

- Yerel düzeyde kendi kendine yetebilmeyi artırmak,
- Temel insani ihtiyaçları sağlamak,
- Eşit paylaşımı artırmak,
- Katılım sorumluluğu garanti etmek,
- Uygun teknoloji kullanmak,

Ekolojik denge;

- Taşıma kapasitesine uymak,
- Kaynakları korumak ve geri dönüştürmek,
- Atık miktarlarını azaltmak,

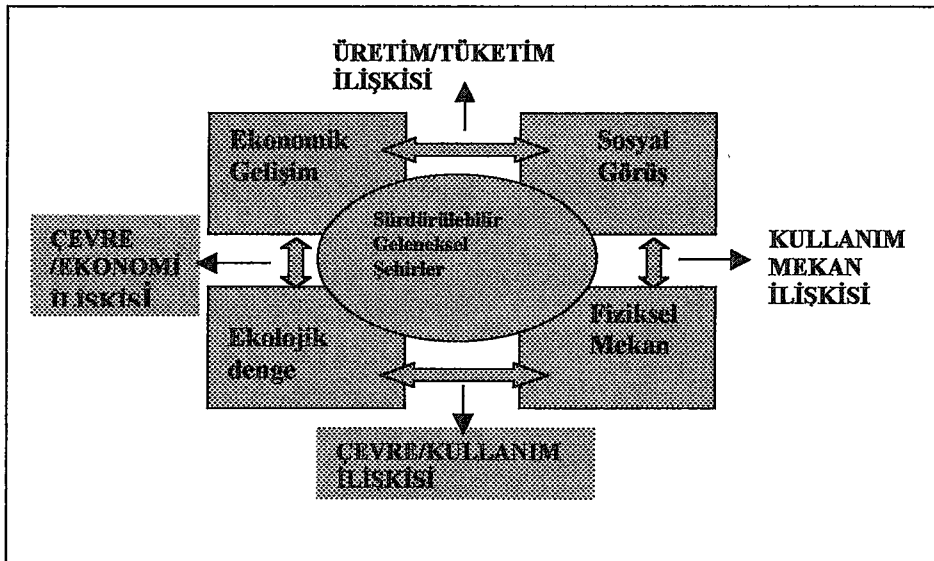
olarak ele alınmaktadır.

Sürdürülebilirliğin Şehirsel Tasarımdaki uygulaması, doğal ve yapılanmış çevrenin korunması yanında, eski binaların ve alt yapının tekrar kullanımı, yeni kullanımlara açılması ve kullanılmış malzeme ve parçaların yeniden kullanımı olarak ele alınmaktadır (Moughtin, 1966).

Sürdürülebilir şehirsel doku ve mekanların yaşatılması, fiziksel yapıları kadar, sosyal ve anlamsal özelliklerinin de devamlılığı ile mümkün olabilmektedir. Şehirsel mekanın sosyal ve kültürel yapısının tanımlanmasında kullanılan, şehirsel hayat, şehirsellik, şehirsel eylemler, anı, kimlik, sokak yaşamı vb. kavramların korunabildiği ve paylaşılabildiği süreçte şehirsel mekanın fiziksel yapısının korunabilmesi mümkün olabilmektedir.

Sürdürülebilir gelişmede diğer bir kavram, “ekosistemin taşıma gücü” olup bunun şehirsel tasarımda uygulanması, yapılanmış çevrenin korunabilmesi ve rantsal davranışların kontrol altına alınması olarak düşünülebilir.

Şehirsel tasarımda kullanılabilecek, sürdürülebilir gelişmenin temel öğeleri, sosyal gelişme, ekonomik gelişme, ekolojik denge, mekansal ve kültürel kavramlar olarak alınabilir, (Moughtin, 1966., Uzell, 2002). Şekil 2.16’da, bu anlamda bir model örneği görülmektedir.

Şekil 2.16 Şehirsel Tasarım kuramında kullanılabilecek bir sürdürülebilirlik modeli (H.Uğur.)

Model sürdürülebilirlik modelinden ayrı olarak, şehrsel mekânı da bir öge olarak almakta olup diğer öğelerle ilişkili kılmaktadır. Bu ögenin ölçütleri,

Şekil-zemin özelliklerinin korunması,

Geleneksel bağlantı (sokaklar- boşluklar) sisteminin korunması

Tarihsel biçimsel özellikler ve geleneksel şehrsel formların korunması,

Mekansal özelliklerin korunması (okunabilirlik-anlam-oran ve boyutlar),

Estetik özelliklerin (renk-doku-malzeme vb.)

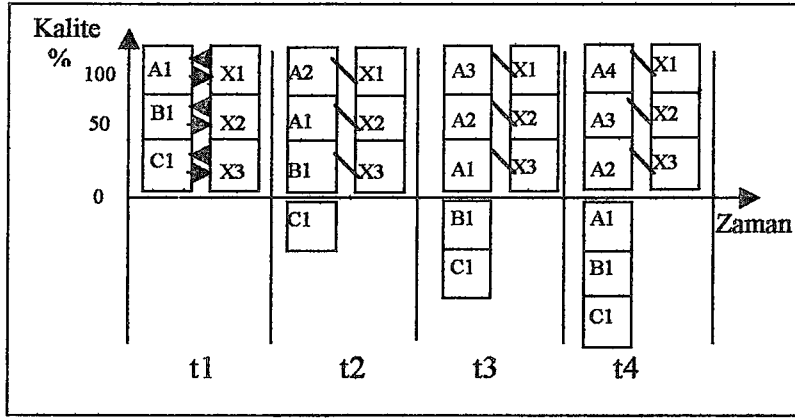
korunması şeklinde ele alınmaktadır.

Geleneksel şehrsel doku ve mekanların, değişimlerinin değerlendirmesinde sürdürülebilirlik kavramına bağlı olarak kullanılan diğer bazı kuramların başında, Filtering Kuramı, Konut Nitelikleri ile Maliyetler İlişkisi Kuramı, ve Arsa Fiyatları ile Konut Kalite Değer İlişkisi kuramı, gelmektedir.

Kısaca açıklanacak olan bu kavram ve kuramlar, geleneksel şehrsel doku ve mekanların araştırılması ve değişimlerinin değerlendirmesi konusunda, tezin diğer bölümlerinde referans olarak kullanılmaktadır.

Filtering Kuramı

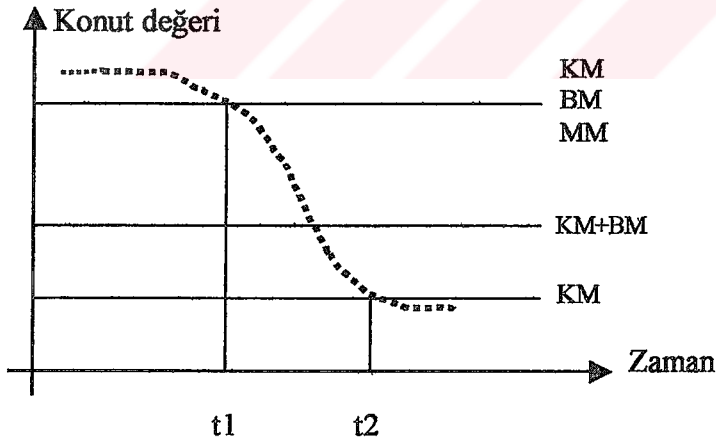
Bu kuramda, konut birimlerinin homojen bir yapıya sahip olunmasından hareketle, her birinin niteliksel özelliklerine göre belirli kullanıcı gruplarının gereksinmelerini belirli bedel karşılığında karşılama amacıyla, piyasada sürekli değişen bir sunu-istem düzeninin işlerliliği kabul edilir. Bu değişken ve dinamik sistem içinde kullanıcı taleplerine hiç uygun olmayan yapıların ise yıkılarak yeni standartlarda yeni gereksinim ve işlevlere tahsis edilerek, yapıların inşaat sürecinin son aşaması olarak kabul edilir, (Giritlioğlu, 1993).

Şekil 2.17 Konut niteliği ve Kullanıcının zamana bağlı değişimi (Kaynak, Westphal 1979)

Konut nitelikleri ile ilgili maliyetler

Koruma durumu dışında, yapı işletmesiyle ilgili olarak üç grup temel maliyet bulunmaktadır. Kullanıcı maliyetleri (KM), Sabit idari ve mali maliyetler (MM) ve bakım maliyetleri (BM). Bu maliyetler ve konut değeri arasındaki ilişki aşağıda grafikteki gibi gösterilebilir.

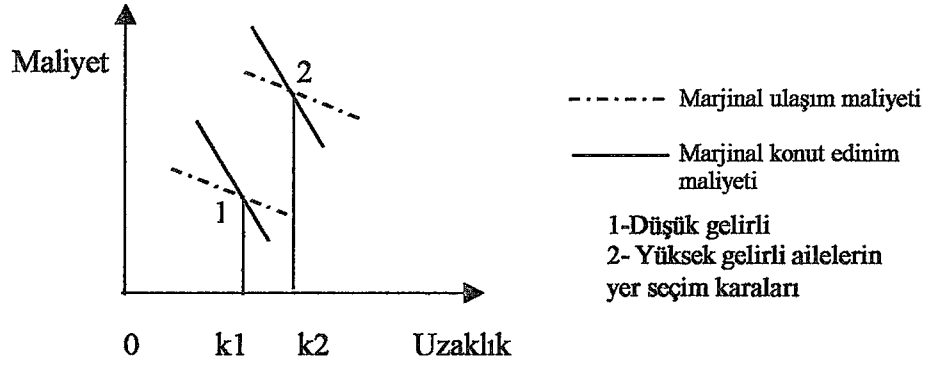

Şekil 2.18 Konut değeri ve zamana göre değişimi (Kaynak, , Westphal 1979)

Arsa fiyatları , konut kalite değeri ilişkisi

Geleneksel dokularda, arsa iki şekilde bulunabilmektedir, yıkılan binaların arsası ve doku içerisinde hiç yapılaşmadan kalmış arsalar.

Her ikisi de yapılanmış çevre alına göre, oransal büyüklük olarak, çok küçük alanlarda olup bir arsa sunusu oluşturmamaktadır. Bu nedenle arsa yer seçiminde, ekonomik koşullar ve buna bağlı sosyal yapıya önem kazanmakta , şekil 2.19.

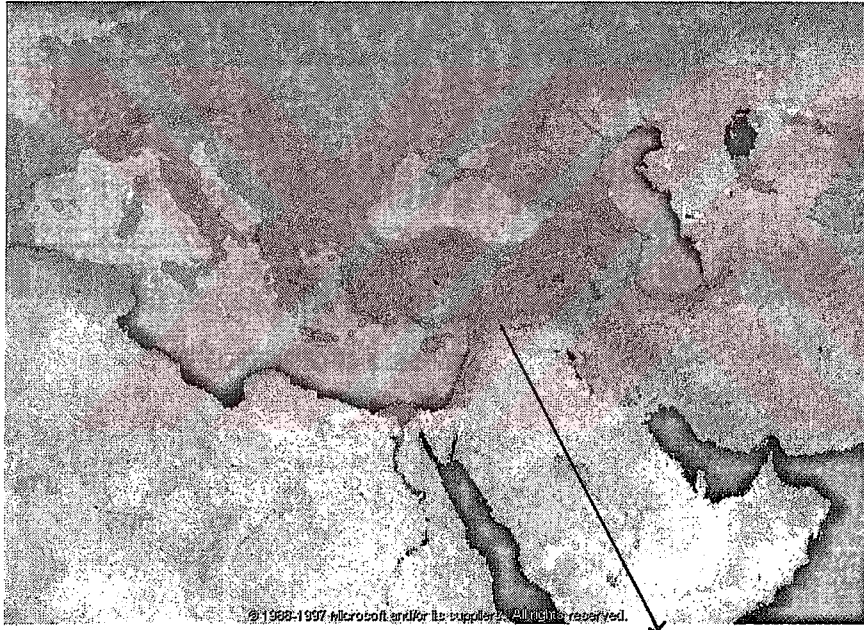
Şekil 2.19 Gelir seviyesi yer seçim ilişkisi (Kaynak, Ertürk, 1997)

BÖLÜM 3. GAZİANTEP GELENEKSEL ŞEHİR DOKUSU VE MEKANSAL ÖZELLİKLERİ

3.1 GAZİANTEP GENEL ÖZELLİKLERİ VE GELİŞİMİ

3.1.1 Coğrafi durum:

Gaziantep coğrafi olarak, $38^{\circ} 01' - 38^{\circ} 28'$ doğu boylamlarıyla, $37^{\circ} 32' - 35^{\circ} 38'$ kuzey enlemleri arasında yer alır. Gaziantep'in yüz ölçümü 6216 km²'lik alanıyla, Türkiye topraklarının yaklaşık %1'ini kaplar. Şekil 3.1

Gaziantep

Şekil 3.1 Gaziantep ve yakın çevresi (Kaynak, Encarta-World Atlas)

Şehir merkezinin denizden yüksekliği, ortalama olarak 850m olmakla birlikte, 250m ile 1250 m rakımları arasında değişen yükseklikler bulunmaktadır. Toplam yüzey alanının % 27'sini ovalar oluşturmaktadır. Dağlar, Toros dağlarının bir uzantısı olup, kuzey batı yönünde uzanarak, şehri Kahramanmaraş ve Hatay illerinden ayırır. Sof dağları, Torosların güneydoğu uzantısında bulunur. Merkezde bulunan,

Dülük Baba dağları 1250m varan bir rakıma sahiptir. Hatay yönünde bulunan, Ganibaba ve Sarıkaya dağları ise ortalama 1100m'dir. Barak, Araban, Yavuzeli, Oğuzeli başlıca ovalar olup, Fırat nehri (Şanlıurfa sınırı), Nizip çayı, Afrin çayı, Merziman çayı ve Alleben deresi başlıca akarsulardır.

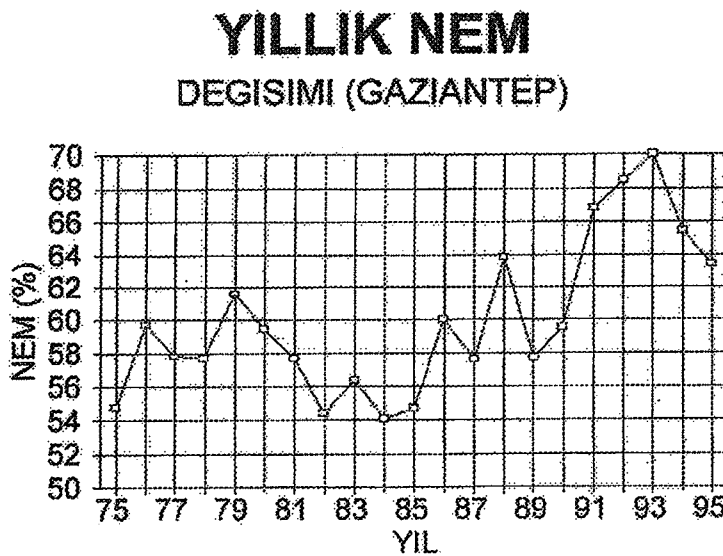
3.1.2 Gaziantep iklim özelliği

İklimde, genel olarak küresel değişimler ve özel olarak da yerel değişimler sonucu iklim faktörlerinde giderek artan değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimlerin bilinmesi, geleneksel şehrsel doku/mekanların biçimsel özelliklerinin korunmasında sürdürülebilirlik açısından gerekli olabilmektedir.

•**Rüzgar** ;Hakim rüzgar yönü, kuzey, kuzey-batı olup ortalama hız ise 5.0m/sn 'dir. Yıl içindeki dağılıma bakılacak olursa, kış aylarında esme sayısı ve hızı, mevsimin diğer aylarına göre daha fazladır (Gaziantep Meteoroloji müdürlüğü).

•**Oransal nem**;Nem oranında, 30-40 yıl öncesine göre, bir artış gözlenmektedir. Eski yıllarda ortalama oransal nem, %59 iken, bu oran günümüzde % 65 varmaktadır. Bunun nedeni ise, son yıllarda, Gaziantep yakın çevresinde oluşan baraj göllerinin oluşumu olarak görülebilir (Gaziantep Meteoroloji müdürlüğü).

Tablo 3.1 Gaziantep yıllık , bağıl nem değişimi

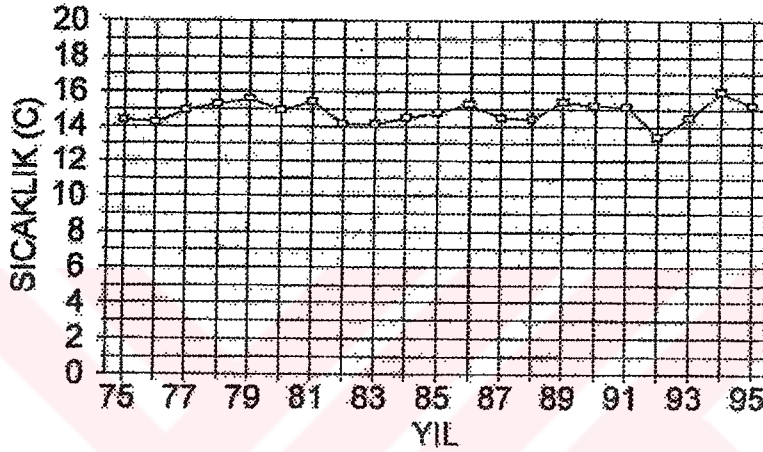

(Kaynak, Gaziantep Meteoroloji müdürlüğü)

•**Sıcaklık;** Yıllık ortalama sıcaklık 22°C olup, en düşük ortalama sıcaklık ise 2.5°C 'dir. Yılda ortalama 150 gün, yaz günüdür. Yakın bölgelere göre daha fazla donlu günler vardır. Fakat son yıllarda görülen, oransal nem artışına bağlı olarak sıcaklık etkisi daha hissedilir olmuştur.

Tablo 3.2 Gaziantep yıllık sıcaklık değişimi

YILLIK SICAKLIK DEĞİŞİMİ (GAZİANTEP)

(Kaynak, Gaziantep Meteoroloji müdürlüğü)

•**Yağış;** Yıllık yağış ortalamalarına bakılacak olursa, toplam yıllık yağışın %55 'i kış aylarında %25 ise ilkbahar aylarında düştüğü görülür. Yıllık ortalama yağış 550mm olup, günlük en fazla yağış, 7.3cm olarak ölçülmüştür (Gaziantep Meteoroloji müdürlüğü). Genel bir sonuç olarak; Gaziantep iklim özelliği, nem oranındaki artışa bağlı olarak, karasal bir iklimden, daha ılıman bir iklime doğru bir değişim göstermektedir.

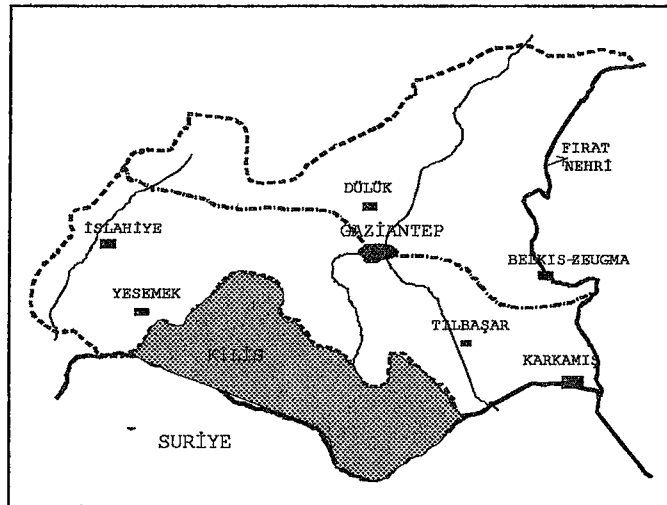
3.1.3 Gaziantep sosyo-kültürel yapısı

Gaziantep'in coğrafi konumundan dolayı, tarihe dayalı bir kültürel yapısı bulunmaktadır. Bölgeye uzun süre hakim olan, çeşitli Türkmen boyları arasındaki 400 yıla yakın süren savaşlar, Gaziantep folklorunun temelini oluşturur. O zamandan kalan, çeşitli destan ve türküler günümüze kadar gelebilmiştir. Türk boylarının, dış güçlere karşı yürüttüğü ortak savaş, bu boyların ortak bir Türk kültürü oluşmasına neden olmuştur. Kullanılan dil türkçe olup, yörede pek çok ünlü dilbilgini yetiştirmiştir (Göyünç, N., 2000).

Yaratılan halk müziği ise, Türk halk müziğinin en güzel örneklerindendir. Özellikle Barak havası, içerik ve öz olarak, Orta Asyadan göçü, savaşları ve hasreti işlemektedir. " Barak agzı" ve halk oyunları, Türk halk müziği ve folklorinde önemli bir yer tutar. Yurt içi ve yurt dışı yarışmalarda alınan ödüller bunun bir göstergesidir. Evliya Çelebi seyhatnamesinden de görüleceği üzere, eski şehrsel alanda, pek çok medrese han, hamam, mevlevihane, tekke ve cami olması zengin bir sosyal hayatın da var olduğunu göstermektedir (Kuban, 1983). Bunların mekansal dağılımlarının, şehrin merkezi alanında olduğu gözlenmektedir.

3.14 Gaziantep nüfus yapısı

Azınlıklar (Ermeni-Yahudi), Gaziantep kültürü oluşumunda etkin bir rol almışlardır. Bazı zamanlarda nüfusları yerli halk nüfusunun yarısına kadar yükselmiştir. Özellikle, 18 yüzyıl sonlarına doğru, azınlık nüfusunun iyice artmasıyla, Amerikalılar, bu bölgeye, hastane, tıp fakültesi ve kültür tesislerinden oluşan bir yerleşke kurmuşlardır (Amerikan hastanesi ve Koleji). Ancak, Kurtuluş savaşından sonra şehri terk eden azınlıklar, geride pek çok sağlam olarak bulunan kültürel, dini ve sivil mimarlık örnekleri bırakmışlardır. İki adet kilise, bir sinagog, hanlar ve pekçok konut binaları azınlık kültürü eserleri olarak günümüze kadar gelmiştir (Kuban, 1983). Şekil 3.2, Gaziantep ili yakın çevresinde bulunan, önemli tarihi ve kültürel alanları göstermektedir.

Şekil 3.2 Gaziantep bölgesinde bulunan tarihi ve kültürel alanlar

Gaziantep, 1955 yıllardan sonra hızlı bir şehirleşme içerisine girerek, şu anda Türkiye'nin 6. büyük şehri konumuna gelmiştir. Yıllara göre nüfus artışı tabloda verilmiştir.

Tablo 3.3 Gaziantep'in yıllara göre nüfus artış tablosu

1940 yıl	1950	1960	1970	1980	1990	1997	2001
57.000	72.000	124.000	256.000	420.000	560.000	712.000	925.000
kişi	%26	%72	%100	%64	%33	%27	%30

(Devlet İstatistik Enstitüsü)

Gaziantep 'deki hızlı nüfus artışı, diğer GAP illerinden gelen göçe bağlı olarak geliştiği gözlenmiştir, ancak son yıllarda bu göçte çok büyük azalma olmuştur.

3.1.5 Gaziantep ekonomik hayat

Gaziantep tarihi boyunca bir ticaret şehri olarak gelişmiştir. Son yıllarda GAP projesiyle birlikte yapılan alt yapılarla, Gaziantep ekonomisi daha da gelişmiştir. İmalat ve ticaret en başta gelen ekonomik sektördür. Sanayi ve küçük sanayi alanları Gap bölgesi içinde en gelişmiş olup, gıda, tekstil, kimya, plastik ve deri sanayi yurt genelinde üretim yapan ana sanayi kollarıdır (Gaziantep Ticaret Odası,2000).

Tablo 3.4 Gaziantep, 2001 yılı dış ticaret

DIŞ TİCARET	
Canlı hayvan	18 0
Hububat-bakliyat	95 4
Tekstil ve hammadde	384 8
Kuru meyve mamulleri	53 5
Diğer	88 2
Toplam	639 9
	Milyon\$

(Rakamlarla Gaziantep2003, Gaziantep Ticaret Odası)

3.1.6 Gaziantep tarihi gelişim

Gaziantep şehrsel gelişim tarihi hakkında yapılan araştırmalarda, Doğan Kuban başkanlığındaki grubun, Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı için yapmış olduğu araştırmalar, İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından yarışma imar planı için yapılan araştırmalar ve Şükrü Atacan tarafından hazırlanan Koruna Amaçlı İmar Planı Raporu, referans kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Gaziantep ve çevresinde yapılan tarihi araştırmalara göre, Gaziantep şehrinin tarihi en eski devir olan taş devrine kadar uzandığı söylenmektedir. Tarih kitaplarında , Gaziantep şehrinin ilk dönemleri için adının, Dülük (Dolice) ile karıştırıldığı gözlenir. Dülük, şehrin 10km kuzeyinde antik bir şehir olup tarihinin, Gaziantep tarihi yerleşmesinden önce olduğu tespit edilmiştir (Kuban, 1983).

Ptolemeus (Batlamyus) 'a göre Mezopotamya'dan Fırat yolu ile Anadoluya geçen kervanların Apamea-Zeugma (Belkıs Tarihi yerleşmesi) ile Germanikeia (Maraş) arasında uğradıkları önemli kentlerden biri "Dolich" idi demektedir. Antep'in bulunduğu bölgenin durumu erken ortaçağda oldukça karışıktır. Müslüman orduları Bizans topraklarında ilerledikçe, bu bölgenin hızla Araplaştığı ve yer adlarının da antik adlarını kayıp ettiklerini Honigman belirtmektedir (Kuban, 1983).

Gaziantep'te Hititlerden sonra, Bizans egemenliği hakim sürmekteydi. 10. Yüzyıla kadar Dülük ve Gaziantep birlikte anılmış olup, daha sonra Dülük kentinin harap olmasından sonra, Gaziantep büyümeye başlamıştır.

Dülük ve Antep ilişkisi şu şekilde özetlenmektedir (Kuban ve diğerleri, 1983)

1- Bugünkü Dülük yerleşmesi eski bir üst Mezopotamya Antik öncesi yerleşmesinin yerinde gelişmiş muhtemelen Sellevku'ların çağına ait ZEUS DOLCHENOS kült yerini ve onun Roma çağında ve Jüstinyen çağında müstahkem mevki haline getirilmiş kalıntılarını saklamaktadır.

Ayıntap, onun karşısına Müslümanların "Sugur" (ön sınır) kalelerinden biri olarak inşaa edilmiştir. Böylece her ikisi de, Ayıntap topografyasının daha elverişli olmasıyla, birinci plana çıkana kadar, beraber yaşamışlardır.

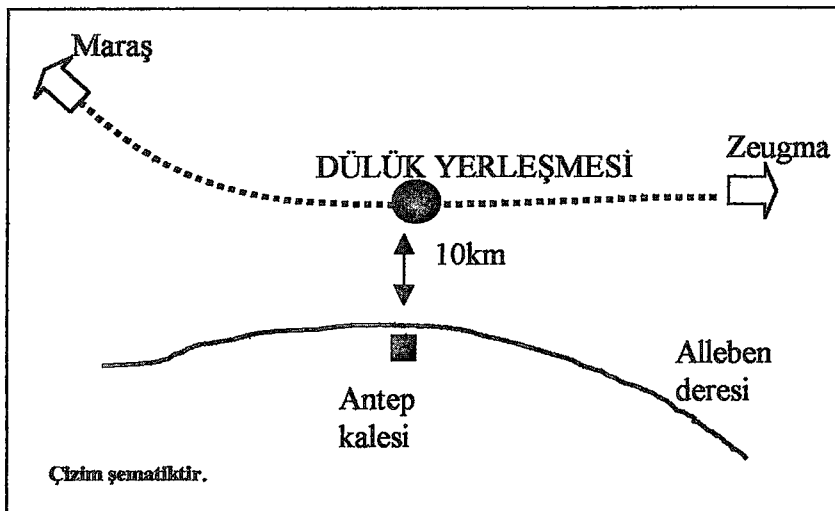
2- Dülük hüyüğü sadece ZEUS (Jüpter) Dolichenos kült yerini ihtiva eden bir küçük kalıntıdır. Telukh Tema'sının ana merkezi Telukh, sonradan Ayıntap olan Gaziantep kalesidir.

3- Dolich, Telukh olarak 10. yüzyıla kadar tema merkezi olmuş, 10. yüzyılda merkez yeni inşaa edilen kente eski adını koyarak taşınmıştır. Araplar buna Ayıntap demişlerdir. Böylece Dülük ve Ayıntap bazan beraber bazen ayrı olarak kullanılmıştır, (şekiller, 3.3-3.4-3.5).

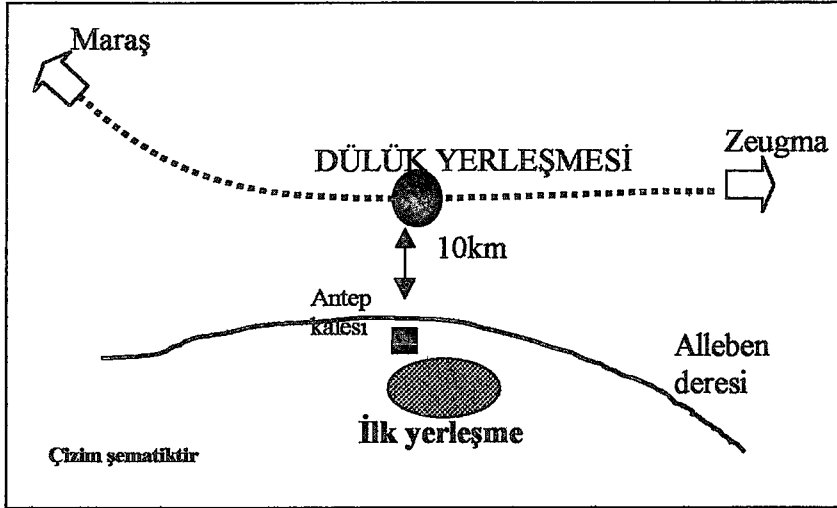
Bizanslarla Araplar arasında el değiştiren şehir, 1200 yıllarından sonra Türk Aşiretlerinin egemenliğine geçmiştir. Dülkadir Beyliğinin dayandığı Avşar ve Boyat Boylarının geldiği söylenmektedir (Güzelbey 1992).

Dülkadiroğulları ile Memlük idaresi arasındaki sürekli mücadele şehrin her seferinde harap olmasına neden olmuştur. Dülkadiroğlu Ala-ud-Davla'nın, şehre 1500 yıllarında bir cami ve bir han yaptırdığı bilinmektedir (Güzelbey 1992).

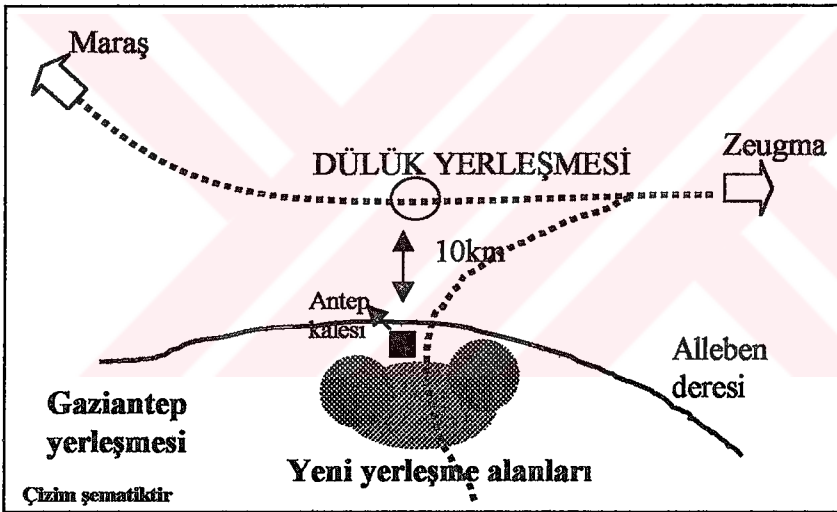
Osmanlıların Memlük idaresine son vermesinden sonra, şehir Osmanlıların eline geçmiştir, 1516. Yavuz Sultan Selim Mercidabık savaşına giderken kalenin anahtarı kendine teslim edilmiştir. Şehir, Osmanlı devletinin yıkılışına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır.

Şekil 3.3 M.Ö yıllarda, Gaziantep- Dülük yerleşmesi ilişkisi

Şekil 3.4 M.S 1000 yıllarda ,Gaziantep- Dülük yerleşmesi ilişkisi
(Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Şekil 3.5 M.S 1500 yıllarda ,Gaziantep- Dülük yerleşmesi ilişkisi
(Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

3.1.7 Gaziantep'in Fiziki Gelişimi

Daha önce de açıklandığı gibi 10. yüzyıla kadar, şehrin fiziki yapılaşması Kale'den ibarettir. Kalenin net olarak ne zaman yapıldığı, bu güne kadar tespit edilememiştir. Hititler döneminde içkalenin yapıldığı, daha sonra Bizans Döneminde imparator Justinianus tarafından onarım yapıldığı bilinmektedir. Mısır sultanı Kayıtbay ile Osmanlı Sultanı Kanuni Sultan Süleyman'a ait onarım yazıtları, kaleye sürekli bakım yapıldığını göstermektedir (Kuban, 1983).

Kale dışında ilk yapılaşmanın, Bizans zamanında kalenin doğusunda bulunan Türktepe eteklerinde olduğu söylenmektedir. Arap kaynaklarından elde edilen bilgilere göre, Abu'l Fida, kaya üzerine oturmuş bir kalesi olan çok güzel bir kent olarak tanımlanır. Bol suyu ve bahçeleri olduğu ve bölgenin merkezi olduğu söylenir. Memlûk devletinde memur olan Ayıntaplı Ayni, o dönemin fiziksel yapılarını şöyle açıklamaktadır, 9 Cami, 120 mescit, 20 hamam, 15 medrese, zengin bir çarşı ve çevresinde bağılık bostanlık (Kuban, 1983).

Ömeriye, Ali un-Neccar ve Eyüpoğlu camilerinin 13. yüzyıl yapıları olduğu ve camilerin aynı zamanda, kale etrafında oluşan bu ilk mahallelerin merkezi oldukları bilinmektedir (Kuban, 1983).

Bu mahalleler, hakim rüzgar yönüne açık ve işlevsel bir konumdaydılar. Olasılıkla Düğmeci, Sengi Nakkaş, Sengi Hoşkadem ve Sengi Tavhil mahalllerinde Memlûk çağı yerleşmeleri içindeydi (Kuban, 1983).

Osmanlılar zamanında şehir yenilenip yeni yapılar ilave edilmiştir. 17. Yüzyılda Evliya Çelebi şehri şöyle anlatmaktadır. " 107 köydür. Ve Ayıntap şehri 32 mahalle ve 8067 toprak örtülü evlerdir. 140 Mıhraptır. Arasta meydanında Boyacıoğlu cami, uzun çarşı içinde Tahtalı cami gayet sanatlı ve kubbeli camilerdir. Tabakhane caminin karşısında Ali Naccar cami, onun yakınında Eyüpzade, Hayık Baba, sultan mezarı yakınında Molla Ahmet, ona yakın Müftü, Dayıncak, Alaybey, Pişmaniye, Şehreküstüde, Ağa, Ramazan Efendi, Uzun Bey, Emir, Tabakhane, Handaniye, Ale-Ud Devle ve İç Kule camileri vardır. Bundan sonra 140 varıncaya kadar mescittir. Muhalliye, Ali Neccar, Tahtalı, Bali Paşa, Şeyh ve Molla Ramazan ve Tabakhane medreseleri meşhurdur. Büyük vakıfları vardır. Yedi darülhadis, 140 çocuk mektebi vardır. Paşa, Sultan, Nayipoğlu, hamamaları kale dibindedir. Tabak, Pazarcık, Şeyh, Hüngame, Pazar, Mücellid, Eyvan, Piyale Paşa, Tuffahiyye, Beşpaşvar ve kale hamamları vardır. 3900 dükkan, iki bedesten vardır ama, Uzun çarşısı ve Saraçhanesi, tertip üzereyapılmış üstleri örtülü kağır dükkanlardır. 70 Çeşmedir. Ama onlara da ihtiyaç yoktur. Her evden su geçer. Her evde bahçe, havuz ve şadırvan vardır. Bağlı bahçeli şirin bir şehirdir. Gittikçede mamur olmaktadır. Havası çok latiftir. Mustafa Paşa Hanı, Pekmez Hanı, İki Kapılı Han Börelçi ve Arasta

hanları Mustafa Ağa Hanı meşhurlardır. İki imaretli olup nimetleri boldur. Kırk tekke vardır. En mükemmeli, Mevlevihane tekkesidir ki, Türkmenağası Mustafa Ağa, yapıp Sultan Murad'ın silahtarı Mustafa Paşa'ya hibe eylemiştir. Etrafında kırk elli fukara vardır. Diğer tekkeler, de Tabak Efendi tekkesi, Hacegan Tekkesidir. Şehrin her sokak başında kale gibi kapıları vardır. Her gece sokaklarda kandiller yanar. Uzu gecelerde subaşı kol dolaşır. Kalesi, şehrin ortasındadır bir kudret kayası üzerinde yuvarlak bir kaledir. Etrafı 1300 adımdır. Hendeği 40 arşın enli ve 20 arşın derindir. 26 Kule, 1001 bedendir. Batıya bakan bir kapısı vardır. Ama yedi kat demir kapıdır (Çelebi E. Seyahatnamesi).

Kale içinde 40 ev, bir cami, bir hamam, birkaç buğday ambarı vardır. Dizdarı kaleden çıkmaz. Çıkıp top menzili gitse katlederler. Yetmiş top vardır. Sanki bu kale Halep kalesinin oğludur. Sacır (Alleben) nehri Battal Hüyükten çıkar. Şehrin bağlarını, bostanlarını sular. Bir bölümü şehrin çeşme, hamam ve evlerine taksim olur. geride kalanı Halep şehrine doğru akar. Bu diyarın yazı yazdır, kışı kıştır. Bu şehre Arabistan gelinciği derler (Çelebi E. Seyahatnamesi).

18. Yüzyılda, Osmanlı idaresinde görülen idari düzensizliklere bağlı olarak, şehirde ayaklanmalar görülmüş ve şehir gelişmemiştir. 1829 tarihinden sonra, Antep Halep'in bir kazası olmuştur. Bu dönemlerde, Ermeni azınlığın sayıca artışına bağlı olarak, Amerikalıların azınlıklara yönelik olarak yürüttükleri misyoner faaliyetlerine paralel olarak, ekonomik ve eğitim faaliyetlerinde de bir artış gözlenmiştir.

Dr. Azaria Smith adlı misyoner öncülüğünde ilk protestan kilisesi ve hastanesi kurulmuştur. Şehrin ekonomik gelişmesine bağlı olarak, eski ticari alanların yanındaki boş alanlara yeni dükkan ve hanlar yapılmıştır. Aziziye (Millet) hanı, Kürkcü Han, ve yanındaki sabunhane Ermeniler tarafından yapılmıştır (Kuban, 1983).

Halep Salmelerinin Gaziantep'le ilgili bölümlerine göre 1869 yılında şehirde 5021 hane vardı. Bunlardan, 3907 hane müslüman, 1027 hane hiristiyen, 67 hane Musevi idi. Nüfus olarak, 18002'si müslüman, 4933 Hiristiyen, 274 Musevi olarak bildirilmiştir.

Şehirde, 1617 yıllarında bulunan yapılar, aynı kaynakta (Çelebi E. Seyahatnamesi), şöyle belirtilmiştir.

36 cami, 57 mescit, 21 medrese, 4 tekke, 5 kilise, 6 çeşme, 37 okul, 13 hamam 1938 dükkan, 3 bedesten, 10 han, 11 değirmen, 27 fırın, 1 tabakhane, 36 kahve, 9 meyhane, 50 boyahane, 3 sabunhane, 15 mesere, 1 mumhane, 5000 tiyek bağ, 41 bahçe.

Gaziantep'te 1870 yılında Belediye kurulmuştur. Halep salnamesinde 1871 tarihi için verilen nüfus 57960 kişidir.

Bu tarihlerde Amerikalıların ve Ermeni cemaatinin Türklerle büyük yatırımlar yaptığı anlaşılmaktadır. 1874 Yılında Ameriken Koleji ve bir Tıp Okulu açılmıştır. 1879-84 Yılları arasında da Amerikan Hastanesi yapılmıştır. 1886 Tarihli Halep Salnamesi nüfusun 86296 kişi olduğu ve bunun 15314 Hristiyan, 788 ise Musevi olduğu belirtilmiştir.

Bölgenin jeolojik yapısının karstik niteliğine bağlı olarak kent içinde, inşaat için elverişli olmayan boşluklar bulunuyordu. Yapılar altında da mağaraların depo olarak kullanıldığı; yeraltı suyunun varlığı nedeniyle hamam, yeraltı şadırvanı, çeşmesi gibi ilginç uygulamaların yapıldığı görülmektedir.

Şehir suyunun bir bölümü de yeraltı birikinti ve sızıntılardan sağlanmıştır. Evliya Çelebi' ninde belirttiği gibi her evde bir kuyu bulunuyordu. Bu nedenle de kurak yıllarda şehrin su sıkıntısı çektiği anlaşılmaktadır. Şehrin içinden geçen Alleben deresi boyunca mesire alanları bulunmaktaydı.

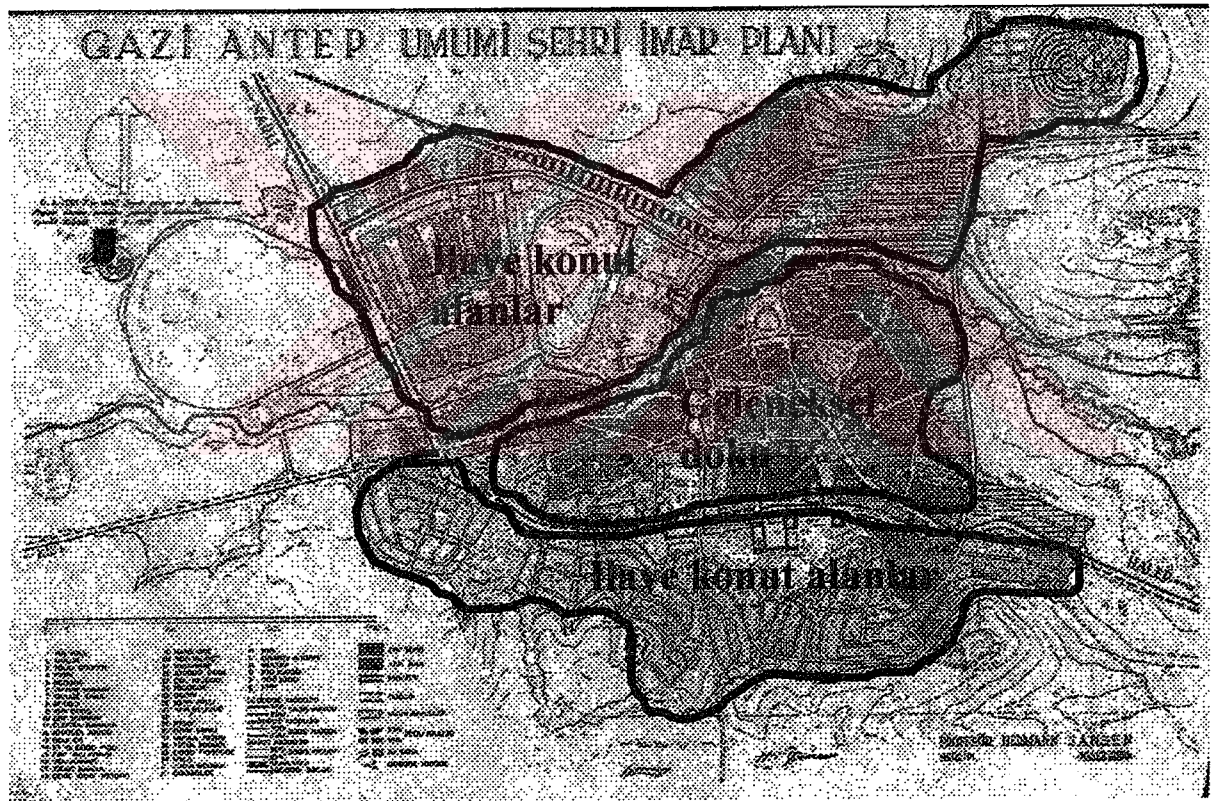
Kurtuluş savaşından harap çıkan şehrin nüfusu, 25000'e kadar düşmüş olup bu dönemde azınlıklar şehri terketmiştir.

Yöre için ilk yapılan imar planları

1935 Yılında Jansen, şehrin ilk imar planını yapmıştır. Jansen yapmış olduğu imar planında, genel olarak, şehri her yönde büyüterek, güney yamaçları konut, kuzey yönünü ise resmi kullanımlara açmıştır (şekil 3.6). Bu şekilde, alleben deresinin iki yanı yeşil alan olarak korunmuştur. Geleneksel dokunun şekil-zemin özellikleri ve „yer“ özelliği korunarak yeni yapılaşmalar yeni alanlarda uygulanmıştır.

1950 Yıllarında K.A Aru tarafından, şehrin imar planının tekrar yapılması, şehrin büyüme hızını da göstermektedir. Aru tarafından yapılan planda ise, şehrin morfolojik yapısı genişletilerek, Jansen planındaki resmi alanlar da yapılaşmaya açılmıştır (şekil 3.7). Bu tarihdeki nüfus 150.000 kişidir, (Kuban , 1983).

Bu planda da, geleneksel şehrsel doku ve mekanlar korunarak, sadece bazı yapılaşmış bölgelerde mevcut ulaşım aksları genişletilmiştir (İnönü caddesi, Suburcu caddesi, Şehreküstü caddesi vb.). Geleneksel sokak yapısı ve yapı adaları korunmuştur. Diğer bir önemli nokta da, şehrin büyüme hızına bağlı olarak, daha fazla konut alanlarının planlandığı görülmektedir (Karşıyaka).

Şekil 3.6 Prof. H. Jansen'in Gaziantep için yapmış olduğu imar planı-1935

(Gaziantep Kent Bütünü, İller Bankası 1969)

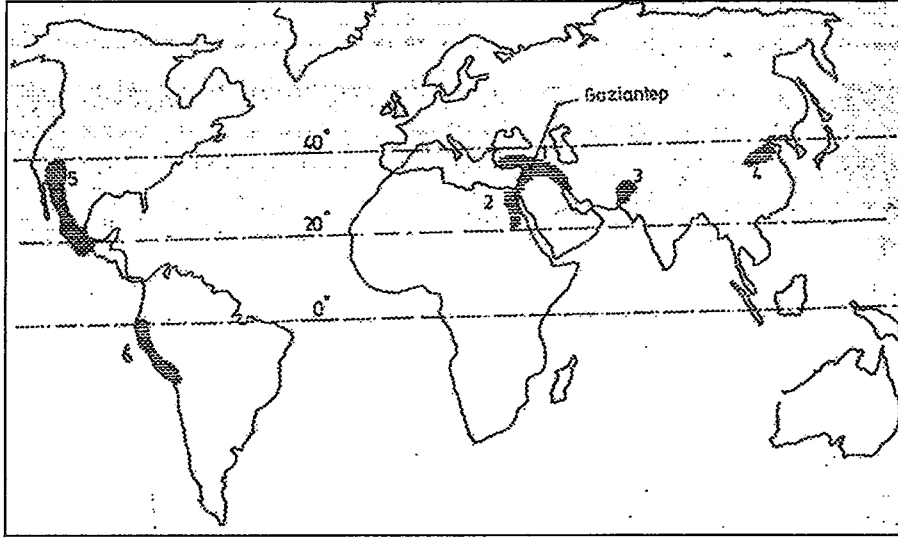
Şekil 3.7 Prof. K.A. Aru grubunun, Gaziantep için yapmış olduğu imar planı-1950
(Gaziantep Kent Bütünü, İller Bankası 1969)

3.2 GAZİANTEP GELENEKSEL ŞEHİRSEL DOKU VE MEKAN OLUŞUMU SÜRECİ

3.2.1 Gaziantep geleneksel şehrsel dokusunun gelişim süreci.

Gaziantep şehrsel doku oluşumunu etkileyen etmenlerin, tarihsel süreç içinde üstlenmiş oldukları roller ve neler olduğu konusu, tarihsel verilere (yazılı kaynak, kalıntılar vb.) göre saptanmaya çalışılacak olup, morfolojik yapısının çözümlemesine başlamadan önce, şehrin, coğrafi ve tarihsel konumunun irdelenmesine gereksinim bulunmaktadır.

Yapılan araştırmalar, dünyadaki ilk yerleşmelerin, tarihi gelişme sürecinin başlangıç yerleri olarak; 1- Mezopotamya (Sümerler) başta olmak üzere, 2- Mısır (Nil vadisi), 3-Hindistan (Hindistan Vadisi-Harappan), 4-Çin ve Latin Amerika (Maya-Aztek-İnka) olarak göstermektedir (Morris, 1994) . Şekil 3.8

Şekil 3.8 Dünyadaki ilk yerleşim yerleri ve Gaziantep
(Morris, AEJ,1994)

Gaziantep, bu ilk yerleşmelerin en eskisi olarak bilinen, Mezopotamya bölgesinde bulunmaktadır. Ancak, bu bölgede bulunmasına rağmen, bu tarihsel süreç içerisinde, ileride açıklanmaya çalışılacak nedenlere bağlı olarak, önemli bir tarihi yerleşme konumuna gelememiştir. Ama, çeşitli söylemlere göre de, dünyadaki en eski yerleşim bölgelerinden biri olarak da bilinmektedir, (Göyünç, 1999).

Gaziantep, ilk çağlarda özellikli bir yerleşme alanı olarak bilinmemektedir. Şehrin tarihine ilişkin araştırmalar, Gaziantep ile Dülük olarak bilinen yerleşme arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ancak yapılan tarihi araştırmalar, Gaziantep adının yerine Dülük isminin geçmesinin, bu bölge için esas yerleşim alanının, Dülük olduğu kanısını uyandırmaktadır. Bu durum 10. yüzyıla kadar devam etmektedir. Bizanslılarla Hamdaniler arasındaki mücadelelerde, Halep Emiri Seyf El-Devl'ye karşı Nikefor Fokas'ın giriştiği hücumda Halep'in tahribinden sonra, Dülük ve Ayıntab'ın Bizanslıların eline geçtiği belirtilmektedir. Buradan da Gaziantep'in bir yerleşim yeri olarak tarih sahnesinde yerini alması ancak M.S 1000 yılından sonra başlamıştır (Kuban, 1980).

Buraya kadar şu kısa sonuca ulaşmak olası görölmektedir. Gaziantep, dünyanın en eski yerleşim bölgeleri içerisinde yer almasına karşın, MS 10. yüzyıla kadar, bir yerleşim merkezi olamamıştır. Bu tarihe kadar, Dülük, Gaziantep'in yerini almıştır.

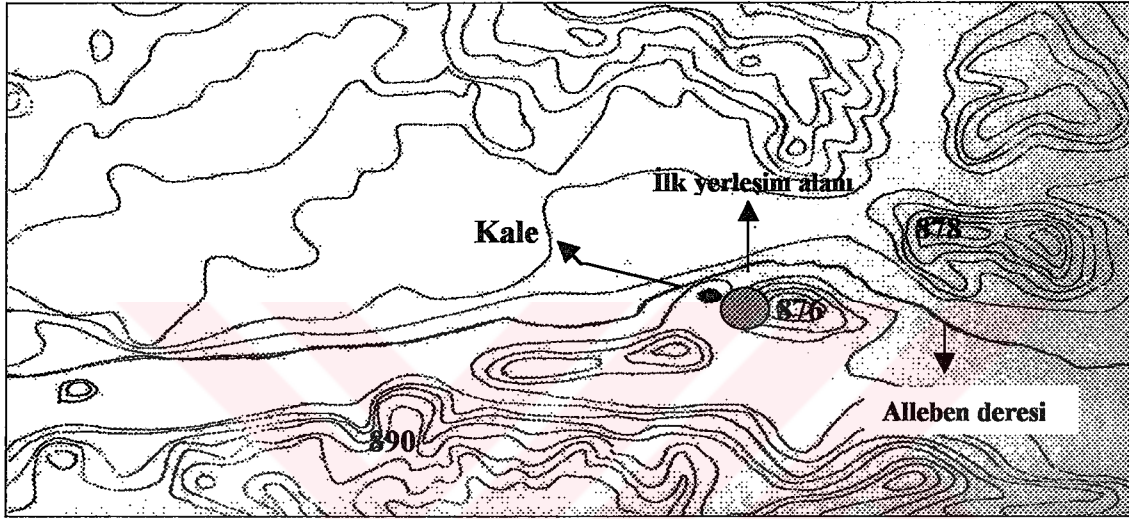
Bu oluşumun nedenleri, Dülük' ün coğrafi konumuna bağılı olarak açıklanabilir. Şöyle ki; Dülük'ün, o yıllardaki Roma yerleşmeleri olan Belkız (Zeugma) ile Germanikeia (Maraş) arasındaki yol güzergahı üzerinde olması, bir tepe üzerinde bulunması, tarımsal üretim için, tarım alanlarının bulunması ve su kaynağının olması. Bu zaman sürecinde, Gaziantep'in, Roma şehirleri arasındaki yol güzergahında bulunmaması, yolların o tarihlerde bile önemini göstermektedir. Yol etmeni daha sonraları da, Gaziantep'in morfolojik yapılanmasında yine birinci derecede rol alacaktır (Aktüre, S. 1978, şekil 3.10).

Gaziantep morfolojik yapılanmasında rol alan etmenler ve etmenlerin yönlendirici, belirleyici, sınırlayıcı vb. rolleri, tarihsel gelişim sürecine göre açıklanmaya çalışılarak, buna bağılı olarak oluşan şehirsal doku ve mekansal oluşumların morfolojik ve anlamsal özellikleri irdelenecektir.

3.2.2 M.S 1000 yılına kadar olan dönem

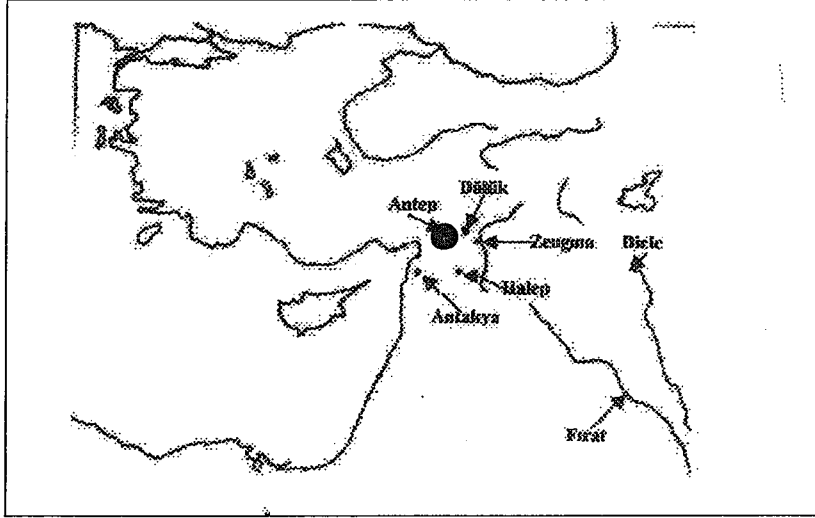
Dülük'ün, bölgenin esas yerleşme merkezi olarak gelişmesi yanında, Gaziantep'te kalenin yakın çevresinde ilk şehirsal dokuyu oluşturan konutların, M.Ö 300 yılında kale dışına taşarak başladığı söylenmektedir. Bu söylentiye göre, Büyük İskender, Doğu Seferi sırasında Gaziantep yakınından geçmiştir. Kale, o zamanlar, Pers egemenliğine bağılı bir muhafız kumandanı tarafından idare edilmekteydi. İskender ve kale kumandanı arasında geçen konuşmalar da, "kale dışında ilk kez beş yüz hanenin yapılmasına emir verdim" (Göğüş,1995) diyen İskender, belki de Gaziantep'in morfolojik yapısında ilk karar verici kişisi olarak kabul edilebilir. Bu emir ile yapılmasına karar verilen konutlar, Kaleye en yakın tepe olan, Türktepe' nin kale yönüne bakan yamaçlarında başlamıştır. (Şekil 3.9 şehrin, kale ve yakın topografyasını göstermektedir). Bu ilk yapılaşmanın, şeklini belirleyen morfolojik etmenler olarak, Kalenin, güvenlik alanı olan konumu, Alleben deresi ve kaleye yakınlık olarak sayılabılmesinin yanında, felsefi anlamsal olarak da bir emirsel karar özelliğı taşımaktadır.

Yapılan bu ilk konut dokusunun, morfolojisinin nasıl olduğunun belirlenebilmesi mümkün değil ama, bugünkü dokusuna bir paralellik içinde bulunduğu şeklinde bir yorum yapmak mümkün gözükmemektedir. Bugün bu alanda bulunan eğimlere paralel yollar, bunu dik kesen merdivenli yollar ve avlulu tek ve iki katlı yapılar, o günün dokusunun bir devamı şeklindeki yapı gruplarıdır. O yıllarda, Kaleye yakınlık (güvenlik açısından) ve topografyaya uyum, dokunun morfolojisinin belirlenmesinde en etken etmenler olarak öne çıkmaktadır, şekil 3.11.

Şekil 3.9 Gaziantep'te Kale'den sonra ilk yerleşim bölgesi olan, Türktepe ve şehrin genel topografyası. (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

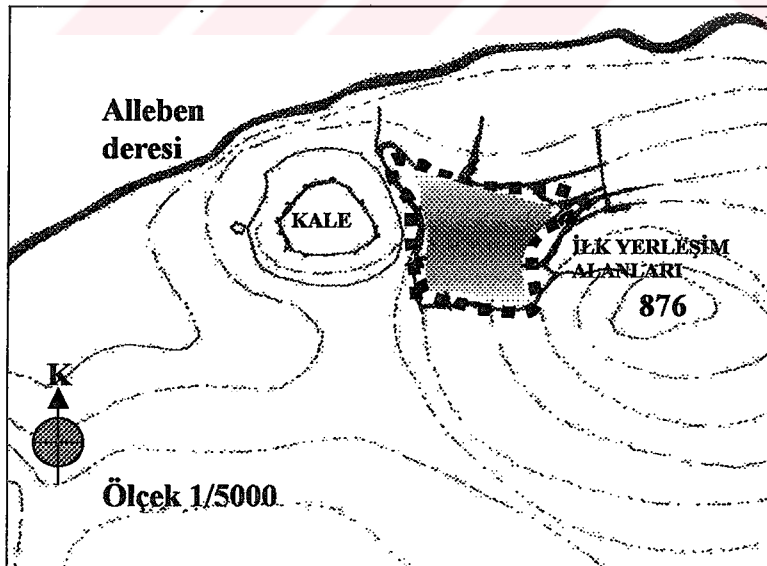
Miladi yılın ilk dönemleri, bölgenin çeşitli kavimlerin istila ve yıkımlarıyla geçmiştir. İskender'in ölümünden (MÖ 323) sonra, Gaziantep bölgesi, İskender'in komutanları arasındaki bölüşmeye bağlı olarak, Selevkos'un idaresine düşen, Babil Satraplığına bağlanmıştır. Komutanın ölümünden sonra da, Roma İmparatorluğu, Gaziantep bölgesini de içine alacak şekilde tekrar bölgenin idaresini ele geçirmiştir. Bu sırada, Halep, Dülük ve Belkız bir roma şehri iken, Gaziantep hala küçük bir kale yerleşmesi görünümünde idi (MS 73 yılı) (Kuban, 1980).

Şekil 3.10 Gaziantep ve Roma şehirleri, MS 73

(Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Roma egemenliğinden sonra, Gaziantep, Bizans devleti hakimiyetine girmiştir. İmparator I. Jüstiyanüs'ün, kalenin onarımını yaptırdığına dair kale duvarında kitabe bulunmaktadır (MS 565). Bu tamirat, kale ve yakın çevresinde yaşayan insan grupların yaşadığını da göstermektedir. Ancak, bölge içerisinde, Dülük hala merkez yerleşme konumunda olup, Gaziantep ise bir kale yerleşmesi konumunu sürdürmektedir (Kuban, 1983).

Şekil 3.11 Kale ve yakın çevresinde oluşan ilk yerleşme, İS 100

(Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

İslamiyet'in yayılmasının başlamasıyla, Dülük ve çevresi, Arapların eline geçmiştir. Hazreti Ömer'in halifeliği zamanında İyazoglu Gamen, Halep valiliği sırasında (648 yılına kadar) Gaziantep'i de İslam topraklarına katmıştır. Gaziantep'in ilk camisi olarak kabul edilen Ömeriye caminin de bu yıllarda yapıldığı ileri sürülmektedir. (Güzelbey , 1985). Caminin penceresi üzerindeki bir tamir kitabesi, caminin 12. yüzyıldan önce yapılmış olduğunu göstermekle birlikte, caminin, Hazreti Ömer çağında yapılmış olduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Konu hakkındaki diğer bir söylenti ise, Emeviler döneminde (661-750), Malatya seferi sırasında Gaziantep'e uğrayan, Abdülaziz oğlu Ömer'in bu camiye tamir ettiği ve/veya yaptırdığı söylenir. Bu dönemde, kalenin de son Emevi Halifesi olan Mervan Himar tarafından tamir edildiğine dair kitabe bulunmaktadır (Kuban, 1983) .

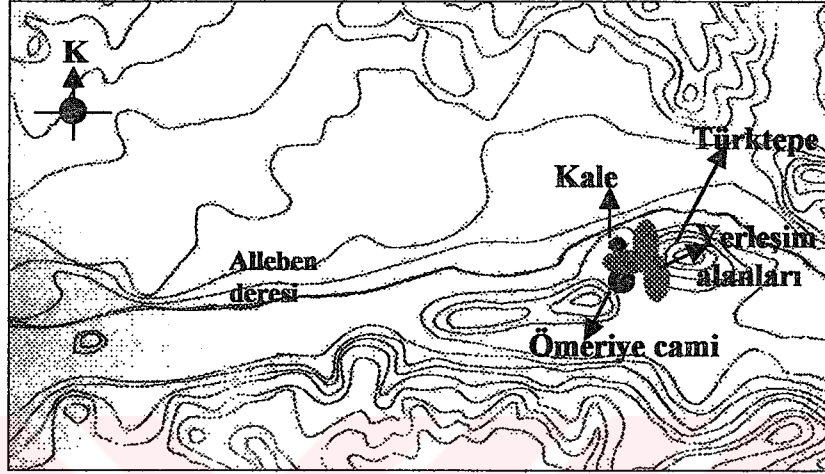
Ömeriye caminin kesin olarak kimin tarafından ve ne zaman yapıldığının bilinmemesine rağmen, caminin burada var olması, cami yakınında yapılaşmanın varolduğuna bir işaret sayılabilir. Bu ise, şehrin morfolojisinin değişmeye başladığını, ve ilk yerleşim yeri olan Türktepe yerleşmesinden sonra, kaleye yakın ikinci bir odak noktasını oluştuğunu göstermektedir (Kuban, 1983) .

Abbasiler döneminde (750-1084), Gaziantep'in bir yerleşme olarak büyümesi daha da gelişmiştir. 10. yüzyılda Bizanslılarla Hamdaniler arasındaki savaşlarda, Halep emiri Seyf El-Devle' ye karşı Nikefor Fokas'ın giriştiği hücumda Halep'in tahribinden sonra, Dülük ve Ayıntap'ın Bizanslıların eline geçtiği görülmektedir. (Kuban, 1983). Gaziantep'in ismi Bu tarihten sonra, tarih sahnesinde yerini almaya başlamıştır.

Sonuç olarak, MS 1000 yılı kadar olan tarihsel sürecin, şehrsel gelişim açısından bir özeti yapılacak olursa; Dülük uzun yıllar yörenin yerleşme merkezi olup 10. yüzyılın sonuna doğru bu özelliğini kayıp etmeye başlamıştır. Bunun yanında küçük bir kale yerleşmesi olan Gaziantep ise, ancak 10. yüzyıla doğru yavaş yavaş gelişen ve Dülük'ün yerini alacak olan bir yerleşme merkezi olmaya başlamıştır. Elde edilen tarihsel verilere göre, MS 1000 yılına kadar olan, Gaziantep morfolojik gelişmesi şekil 3.12 görülmektedir.

Şehirsel tasarım açısından, bu tarihe kadar, şehrin almış olduğu morfolojik gelişme ve bunun felsefi anlamsal özeti şöyle yapılabilir.

MS 1000 yılına kadar olan tarihsel süreç içinde, şehrin morfolojik yapısını etkileyen etmenler, başta Kale, Alleben Deresi, tarımsal alanların varlığı ve tepe yerleşme alanların varolması olarak düşünülebilir.

Şekil 3.12 MS 1000 yılına kadar olan zaman sürecindeki, Gaziantep morfolojik gelişimi. (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Kalenin ve tepelerin, Alleben deresinin güneyinde yer alışı ve derenin kuzeyinde ise tarımsal toprakların oluşu gibi nedenlere bağlı olarak, ilk yapılaşmanın derenin güneyinde oluşmasının nedenleri olarak düşünülebilir. Şehirsel morfolojik gelişmenin bu şekilde oluşmasının diğer bir nedeni olarak da, Alleben deresinin bir geçiş sorunu yaratması olabilir. Özellikle, MS 1000 yılına doğru şehirsel büyümenin yüksek tepe yerleşmesi olan Türktepe yamaçlarından, Kaleye yakın ve daha düz bir alan olan Ömeriye Camiye doğru kayması, Kalenin hala bir odak noktası olma özelliğinin sürdürmesi olarak düşünülebilir (Kuban, 1983) .

Bu süreç içinde, yapılaşmanın anlamsal özelliği olarak; “dışa kapalılık” ve “korunma” etmenlerinin rolü olarak, istilacılara karşı korunmak için, kaleye yakınlık ve toplu olarak yaşama, şehirsel morfolojinin temelini oluşturduğu söylenebilir.

3.2.3 TÜRK BEYLİKLERİ DÖNEMİ

Miladi 1000 yılından sonra, Dülük yerleşmesinin önemi azalınca, Gaziantep bir kale yerleşmesinden, bir kentsel yerleşme karakterine dönüşmeye başlamıştır. Özellikle Türk Boylarının Anadolu'ya geçişleri, Gaziantep'e kadar uzanan bir yerleşme politikası oluşturmuştur.

1071, Türklerin Anadolu'ya yayılış döneminin başlangıcını kabul edilirse de, bu tarihten önce, Gaziantep'e kadar gelen Türk aşiretlerin bulunduğu bilinmektedir. Anadolu'ya yerleşen Türk Boylarının, kendi aralarında ve/veya diğer devletlerle yapmış oldukları kanlı savaşlarda, yerleşme yerleri olan kale, köy ve kentler, her seferinde yeniden yıkılıp yapılmak zorunda kalmışlardır (Güzelbey, C.C, 1992).

Gaziantep ve yakın bölgesine gelen Türk boy ve aşiretleri, başta Türkmenler olmak üzere, 152 Türk oymağının adı açıklanmaktadır, (Güzelbey,1992). Gaziantep'e gelen Türkmenler, 24 Oguz boyuna bağlıdır. Gaziantep'te bulunan bazı köy ve mahalleler, bu Türk boylarının isimleriyle anılmaktadır. Beydili, Bayındır, Çepni köy isimleri, Üçoklar, Bozoklar ise mahalle adlarına örnek teşkil ederler (Güzelbey, C.C, 1992).

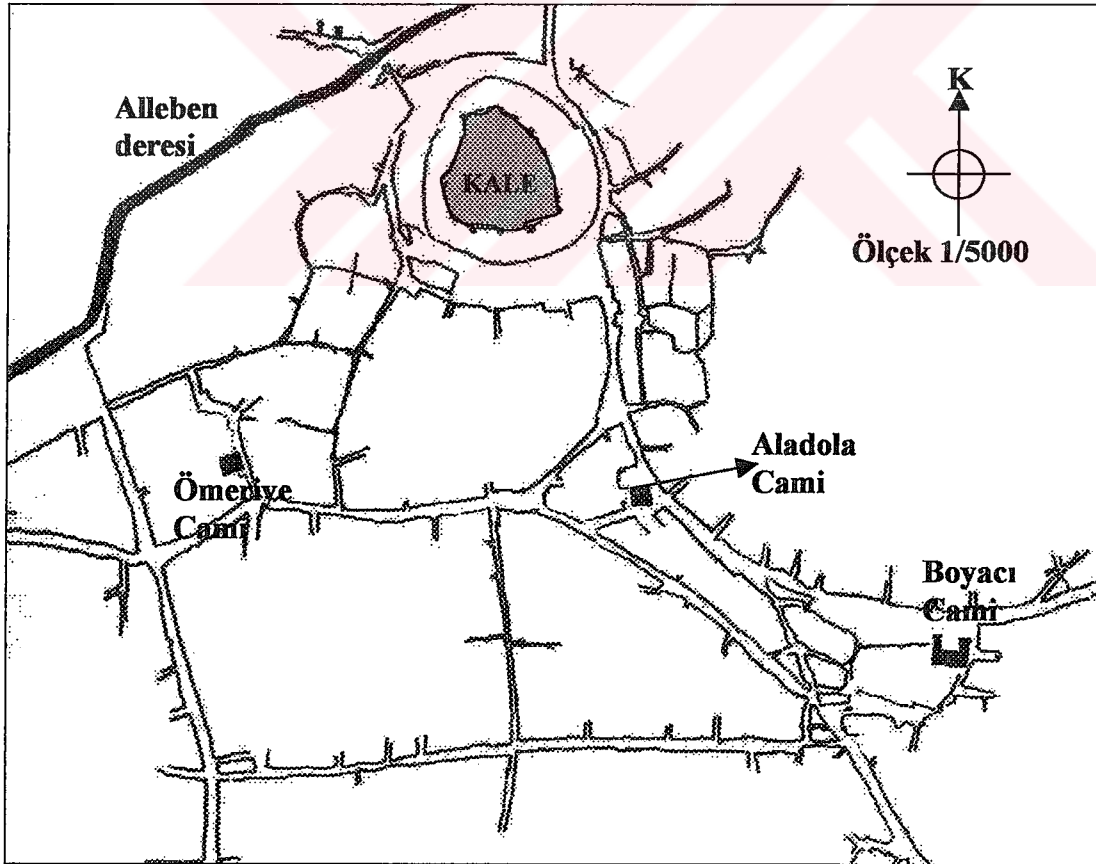
Beylikler döneminin tarihsel süreci kısaca şöyle özetlenebilir. 1270 yılında Mogolların istilasını, 1273 Baybars istilası ile sona ermiştir. 1388'de Mintaş ve Türkmenlerden Emir Suli, 1400 de Timur, 1420'de İrakeyn Beyi Kara Yusuf saldırılarına maruz kalmıştır. Daha sonra Dülkadir oğullarına geçerek 1515 yılına kadar bu devlete bağlı kalmıştır, (Göncü,1988).

Beylikler döneminde, Gaziantep'in morfolojik gelişimi

Bu dönemki tarihsel süreç içerisinde, morfolojik yapının tanımlanabilmesine yardımcı olabilecek yapılar arasında camiler başta gelmektedir. Camilerin yapılış yerleri ve konumları (Node, land mark-*düğüm noktaları ve işaretler* olarak), Gaziantep şehrsel dokusu ve mekan oluşmasında önemli bir etken oluşturmuştur. Bu dönem için söylenebilecek diğer etkenler ise, tarım alanlarının korunması ve Alleben deresinin konumudur. Kale ise her zaman, şehrsel doku içinde bir işaret (Landmark)

olma özelliğini korumuştur. Sokakların oluşumu, topografya ve iklim özelliklerine bağlı olarak gelişmiştir. Ortaya çıkan morfolojik düzen, organik bir yapılaşmayı göstermektedir. Morfolojik yapının kurgusu ise doğallıktır.

MS 1000 ile 1515 yılları arası olan Beylikler döneminde, şehrin morfolojik yapısı hakkında bilgi edinmenin bir yolu da, bu dönemlerde yapılan camilerin, mekansal konumlarına bakmaktır. Bu dönem içerisinde yapılmış olan üç adet cami bulunmaktadır. Ömeriye cami, Boyacı (Kadı Kemalledin) cami ve Aladola cami. Ömeriye cami, daha öncede açıklandığı gibi, MS 1000 yılından önce yapıldığı kabul edilmektedir. Boyacı caminin yapılış tarihide tam olarak bilinmemekle birlikte, caminin minberi üzerinde tahtadan oyma kitabede 1357 tarihi bulunmaktadır. Aladola caminin, Dulkadir oğlu beyliği döneminde, Dulkadir Beyi Alaüddevle tarafından yaptırıldığı kabul edilir, (1500-1515), (Güzelbey, 1984). Bu camilerin konumu şekil 3.13 gösterilmiştir.

Şekil 3.13 Beylikler dönemi morfolojik yapı (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Şekilden, şehrin o dönemde almış olduğu form ve büyüklüğü hakkında bir bilgi elde etmek mümkündür.

Şehrin dokusal ve mekansal yapısı incelenecek olursa, iklim verileri ve topografya verilerin şekillenmede en etken etmenler olduğu gözlenir. Diğer bir bakışla, mekansal kurguyu oluşturan güç, doğal veriler olarak kabul edilebilir. Kaleden sonra ilk konut yapılaşması olarak kabul edilen, Türktepe ve kale arasında oluşan yol sistemi, topografyayı takip ederek boyacı camiye kadar ana ulaşım aksı olarak şekillenmiştir. Oluşan bu yol daha sonraları, Irak yönünden gelen ipek yolu ile birleşerek, Halep'e giden bir transit yol özelliği kazanmıştır. Uzunçarşı ismini alan bu yol üzerinde, daha sonraları da hanlar gelişmiştir (Kuban, D., 1980).

Beylikler döneminde görülen savaşlarda, şehir pek çok kez taş üstünde taş kalmayacak şekilde yağmalanıp yıkılmasına rağmen, şekil-zemin (figure-ground) yapısında fazla değişiklik yapılmadan yeniden aynı şekilde yapılanması, mekansal kurguyu yönlendiren etmenlerin hala doğal yapılanma şartlarının varolmasına bağlanabilir.

Aynı dönem Avrupa şehirlerinde görülen, mekansal kurgular olarak kabul edilen, dini merkez ve idari binalara doğru, ulaşım ve biçimlenmede görülen aksiyal yönelmeler burada görülmez. Gerçekten, Gaziantep 500 yıllık beylik döneminde bir başkent görevi de üstlenmemiştir. Her zaman ikinci planda yer almış bir yerleşmedir. Bu nedenle çok önemli dini ve idari (ulu cami-saray gibi) binalar da yoktur. Bu gereksinimler kale tarafından karşılanmıştır (Kuban, D.,1980).

Tarihsel notlarda belirtildiği gibi beylik dönemi içerisinde, idaresi uzun süren Beyliklerin şehrin imarı konusunda; bağ-bahçe, hamam ve dini yapılar yaptırdıkları belirtilmektedir (Ceyhan, 1999).

Bu dönemde de, Alleben deresi, tarımsal toprakların konumu, topografya ve iklim verileri şehrin morfolojisini belirleyen etmenlerin başında gelmektedir. Felsefi anlamsal olarak da, idari istikrasızlığın hüküm sürdüğü zaman sürecinde, doğal yönlendiricilerin varlığı mekansal yapıyı oluşturmuştur denebilir.

3.2.4 OSMANLILAR DÖNEMİ (1516-1923)

MS 1000 yıllarına kadar, Dülük'ün varlığı ve MS 1000-1516 yılları arası da, Beylikler döneminde yaşanan, sürekli savaşlar sonucu, yıkım ve yağmaların etkisiyle gelişemeyen Gaziantep, Osmanlıların egemenliğine girdikten sonra, şehrsel yapılanma ve gelişmesinin en iyi dönemi yaşamıştır (Kuban, D. 1980).

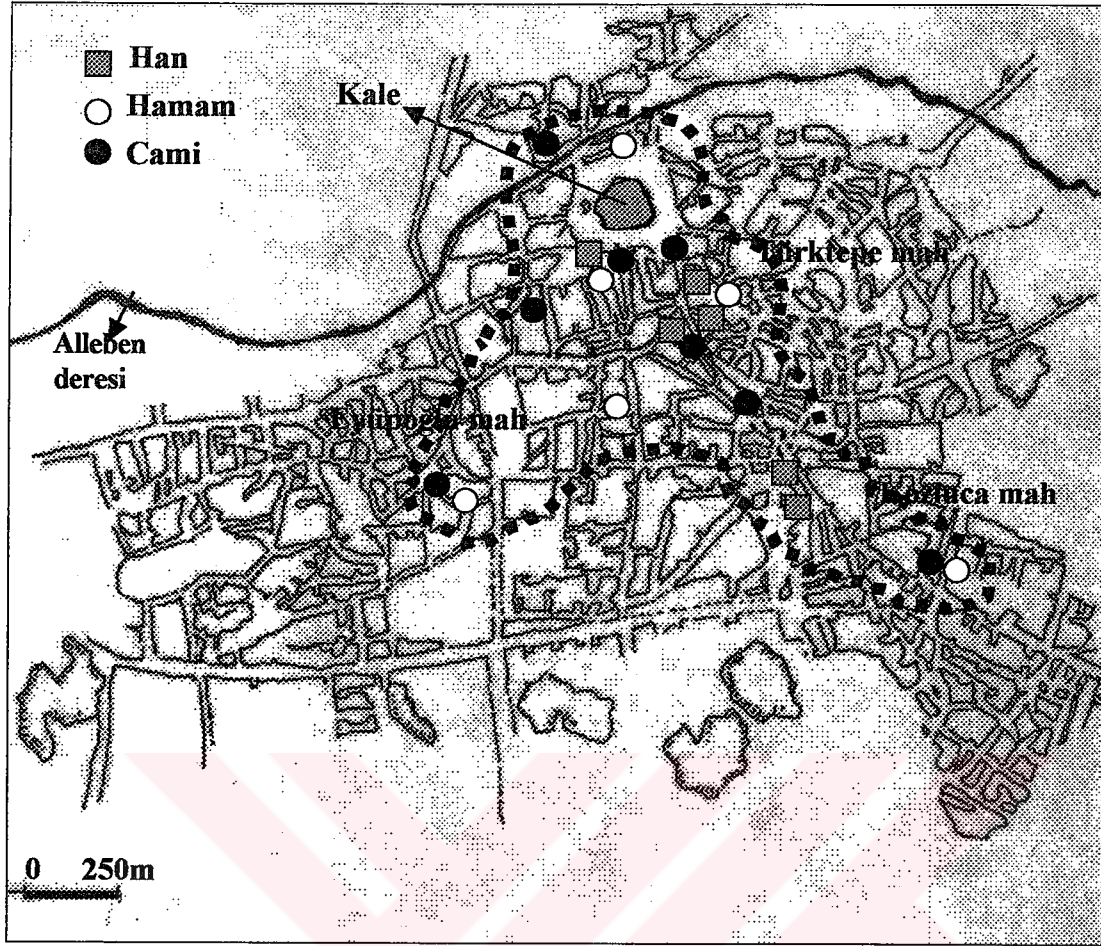
Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında savaş yapmadan, Osmanlı topraklarına kattığı Gaziantep, o dönemde Memluk egemenliğindeydi. Osmanlı devletinin yükseliş dönemi yıllarında, Gaziantep'te de, cami, mescit, medrese, imaret suluk, çeşme, han, hamam sayısı başka yerlere kıyasla çok gelişmiştir. Sanatta hayli ilerlemiştir. Gaziantep Halep tüccarlarının aracılığıyla yabancı ülkelere ve bu arada Avrupa'ya dokuma ihraç eden bir kent olmuştur. Ticaret yollarının üzerinde bulunuşu, çeşitli ürünleri, halkın ticari zekası, burasını önemli ticaret merkezlerinden biri haline getirmiştir. Yüzlerce odalı kervansaraylar masmanlar, binlerce dokuma tezgahı ile, Gaziantep Osmanlı ülkesinin refah içinde yüzen bir köşesi idi (Göncü, 1988).

Evliya Çelebi'nin Gaziantep ziyareti -1671, (Kuban, D. 1980).

Evliya Çelebi, Gaziantep'i iki kez ziyaret etmiştir, 1641 ve 1671 yıllarında. Konumuz açısından, ikinci ziyareti önemli olup, o döneme ait şehrsel doku ve mekanlar hakkında oldukça detaylı bilgi vermektedir.

Evliya Çelebi'nin ziyareti döneminde, Gaziantep'in fiziki görünümü, elde edilen bu verilere göre, şekil 3.15 yaratılmaya çalışılmıştır.

Beylikler döneminin sona ermesiyle, Osmanlı idaresine giren Gaziantep'in Evliya Çelebi'nin ziyaretine kadar geçen 150 yıllık dönemde, gerçekten hızlı bir büyüme göstermiştir. Şekil 3.14 Osmanlı ilk döneminde yapılan cami ve hamamların şehrsel doku içerisinde dağılımını göstermektedir. Bu dağılıma bakarak, şehrin almış olduğu morfolojisini görmek mümkündür. Oluşan bu şehrsel morfoloji, uzun bir süre değişmeden 19 yüz yıl sonuna kadar aynı şekilde devam etmiştir (Kuban, D. 1980).

Şekil 3.14 Osmanlı yönetimi ilk dönemi, Gaziantep'te bulunan sosyal donatılar (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur))

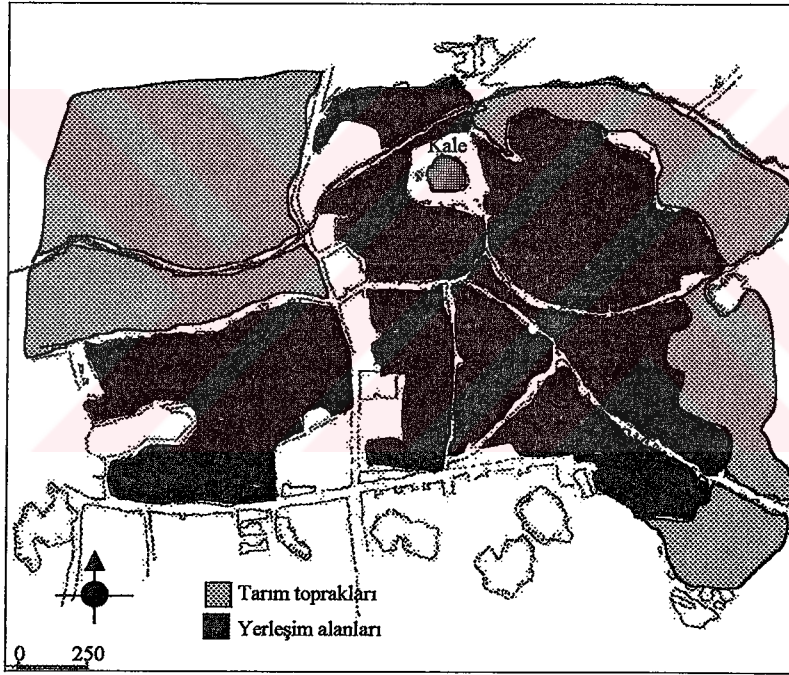
Osmanlı idaresi altına giren Gaziantep'te, ilk kez olarak bir idari sistem oluşmuştur. Osmanlı fetih politikası gereği olarak; şehrin ekonomik yapısı, toprak miktarları ve nüfus çalışmaları yapılarak, şehre bir idari kimlik verilmiştir. Bu dönemde, Gaziantep bir Osmanlı sancağı olup, Şam Eyaletine bağlı bir yerleşmedir (Kuban, D. 1980)..

Osmanlı politikası gereği olarak, şehre Osmanlı topraklarının farklı yörelerinde çok sayıda Türk boyları getirilerek, şehrin siyasi ve idari yapısı, Osmanlı idare sistemine uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak, şehrin, bir uç şehir karakteristiği gösterdiği de söylenebilir. Tanyeli (1986) Uç şehrini, Anadolu Türk çağı ilk dönemi yerleşme sisteminde bir model olarak ele almıştır.

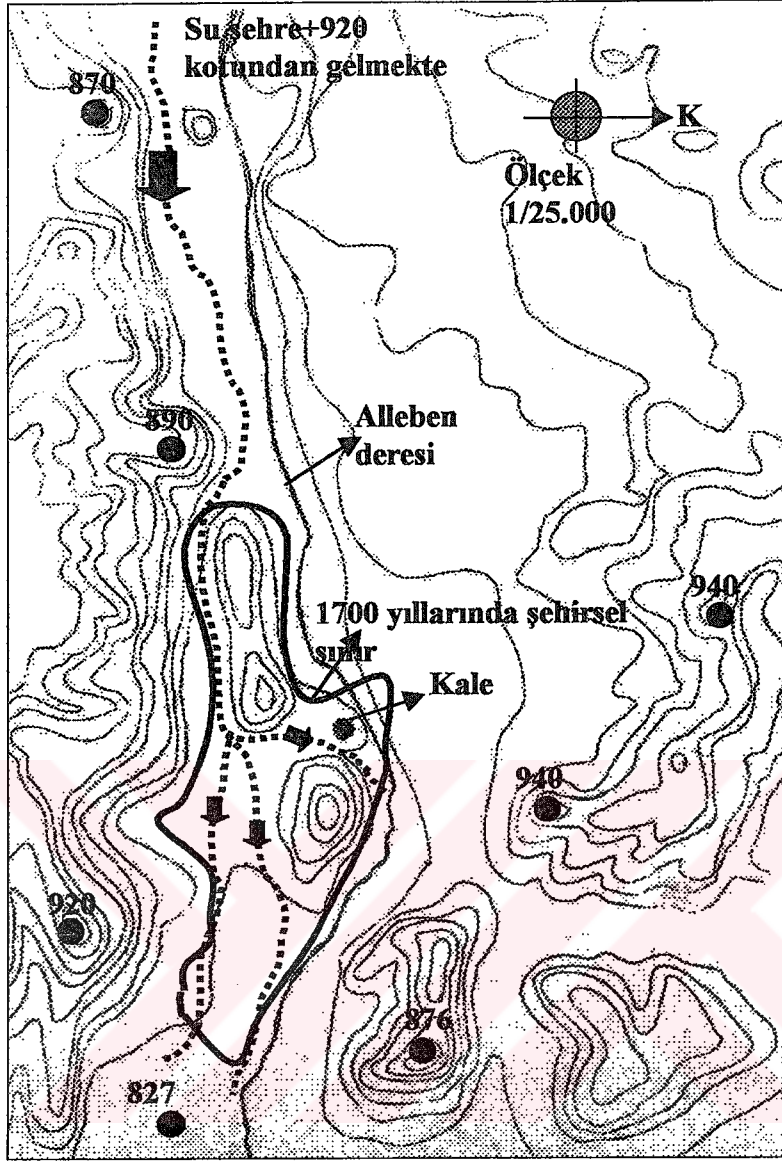
Uç kentin fiziksel yapısını var eden ana etmen, içinde yer aldığı yörenin bu gerilimli

ortamı olmuştur. Bu yüzden ki, Türk egemenliğin yerleştiği sırada bile, farklı gruplar ayrı ayrı yaşamak zorunda kalmışlardır. Gruplaşma mahalle düzeyinde olmanın ötesinde, şehrsel alanın parçalanması biçiminde de ortaya çıkmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de, Ermeni mahallelerinin ayrı olduğu ve Osmanlı iskan politikası gereği bölgeye gönderilen, (1695 tarihindeki ferman'a göre) Türk beylerinin de şehrin farklı bölgelerini, (örneğin; Abdallı boyu-Hayıkbaba mahallesi, Kılıcı boyu-Çukur, Şhreküstü mahalleleri, Döğerli boyu-Akyol mahallesi, Bozlu boyu-Kozanlı mahallesi vb -Güzelbey, 1992) kendilerine yerleşim yeri olarak seçmeleri, bu dönemdeki Gaziantep mekansal morfolojik yapılanmanın, Tanyeli'nin Uç şehri modeline uyduğu gözlenmektedir.

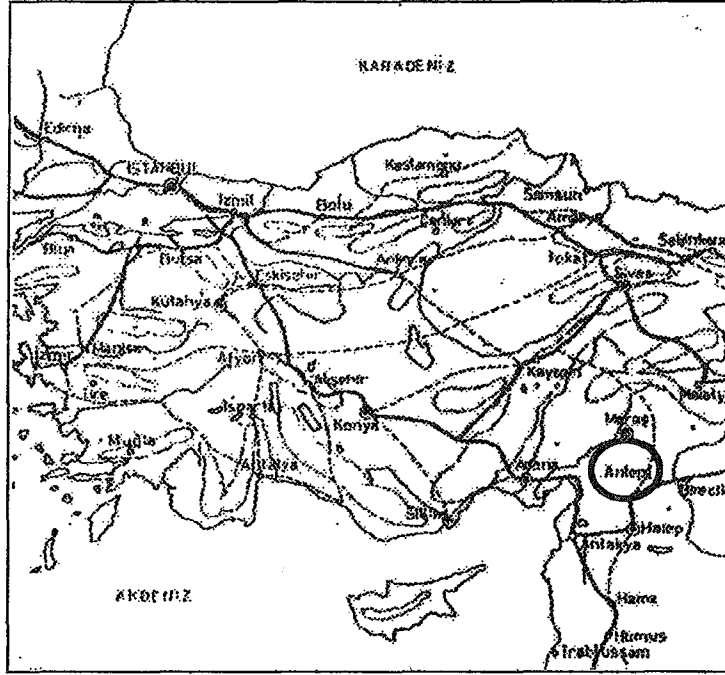

Şekil 3.15 Evliya Çelebi'nin Gaziantep ziyareti sırasındaki şehrin almış olduğu morfolojik yapı. (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Şekil 3.16 Evliya Celebi'nin 17.YY'daki ziyareti sırasındaki, şehir içme suyu şebekesi ve morfolojik yapı. (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Tahrir defterlerine göre yapılan hesaplarda nüfusun; 1536 yılı için , 10300 kişi, 1574 için 18200 kişi, olarak hesap edildiği (Altınöz, 1999), bu dönemde ise 35.000 kişi civarında olduğu düşünülmektedir. Gaziantep'in bu dönemdeki ticari yollara göre konumu ise, 1. derecedeki Osmanlı kervan yolları dışında olup, 2. derece bir ticari yol üzerinde olduğu görülür, Şekil 3.14. Ancak, ticari işlevlerin yoğun olduğu Halep'e yakın olması, Gaziantep' deki ticari işlevlerin de gelişmesine neden olmuştur (Çelik, B.1999).

Şekil 3.17 Gaziantep ve Osmanlı ilk dönemi ticaret yolları

(Kaynak: Aktüre,S.-19 Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, 1978)

Yapıla araştırmaların sonucu olarak, Gaziantep şehrsel oluşumunda, Osmanlı ilk dönemi sayılabilecek olan Evliya Çelebi Seyahatnamesinde betimlenen Gaziantep (1670'li yıllar), mekansal morfolojik yapısını etkileyen yönlendiriciler şöyle özetlenebilir;

- Tarımsal topraklar ve Alleben deresi şehrin şekillenmesinde hala önemli birer etmendir (doğal eşikler),

-Osmanlı iskan politikası gereği, şehre getirilen Türk boyları ve azınlıkların (ermeniler ve diğerleri) şehrin farklı mahallelerine yerleşmesi (Güzelbey,C.C.1992) (mekansal dağılımlar çeşitli mahalle oluşumları,) ,

-İçme suyunun, topografyaya bağlı olarak dağıtımı ve buna bağlı mekansal oluşumlar,

-Kalenin hala bir odak noktası oluşu ve şehrsel ticari işlevlerin bu noktaya yakın yapılanması, (özellikle hanlar ve dükkanların bu yörede yapılması),

Bu dönemin anlamsal ve morfolojik çözümlemesi ise şöyle açıklanabilir.

100 yıl kadar süren Beylikler döneminde, sürekli işgal ve yıkımlarla bir yapılanma oluşmayan Gaziantep'te, Osmanlıların yönetimine girişinden itibaren, şehrin huzura kavuşması sonucu, şehirleşme açısından oldukça hızlı bir yapılanma başlamıştır. Bu gelişmede, Osmanlı idare sisteminin önemi görülmektedir, şöyle ki; yaşayan insanların kendilerini güvende hissetmeleri gibi manevi bir duygunun yanında, büyük bir imparatorluğun parçası olması sonucu, tarım ve ticaret hayatının gelişmesi gibi maddi bir gelişme de oluşmuştur.

Osmanlılar dönemi 2.yarı (1700-1900):

Osmanlı döneminin 2. yarısı 18. yüzyıldan başlayan yıllar, Gaziantep için bir duraklama devri olmuştur. Özellikle şehirde görülen ve genel olarak Osmanlı toprakları sınırları içinde baş gösteren isyanlar ve eşkıyalık şehrsel yaşamı etkilemiştir. 1700 yıllarda 39 olan mahalle sayısı, 1760 yıllarında 53 ve 1817 tarihli bir Şeriye sicilinde ise 64 olarak gösterilmiştir. Bu da şehirleşmenin yavaşladığını göstermektedir. İlave olan yeni yerleşim yerlerinin, Yalnızhane, Hıdır Çavuş, Sefer paşa ve İbn-i şeker mahalleleri olduğu belirtilmektedir (Kuban, D.1980).

Bu mahalle oluşumlarına bakılırsa, Türktepe'nin kuzeye bakan yamaçlarının en son olarak oluştuğu ve gelişmenin ise, ticari bir aks olan Uzunçarşı ve devamı olan şehreküstü yolu (Halep yolu) üzerinde olduğu görülür. Bu ticari yol üzerinde , Bedesten-i atik, Bedesten-i Cedit (Hüseyin Paşa Hanı , 1762), Nakıp Hanı (Mecdiye hanı olarak bilinen han, 1765, İki kapılı Han, Emir Ali Hanı ve Tütün hanı yapılmıştır. 1829 yılında Halep'in bir kazası olan Gaziantep, Halep'le daha sıkı bir ticari ve idari ilişki içine girmiştir. 1822 yılında önemli bir deprem geçirmiştir. 1839 ile 1847 yılları arasında Mısır-Memlûklular idaresine girmiştir (Kuban, D.1980).

1858 tarihli bir şeriye sicilinde, şehrin mahalle sayısı 80 olarak gösterilmekte. Oluşan bu mahallelerin şehrin güneydoğusunda oluştuğu görülür fakat, oluşan bu mahallelerin genel olarak, eski mahalleler arasında kalan boşlukların yapılanmaya açılması şeklinde gelişmiştir. Bu tarihsel süreç içinde, şehrin genel morfolojik yapısı, dış sınırlar olarak pek değişikliğe uğramamıştır.

Ermeni azınlığı 19. yüzyılın başından itibaren, nüfuslarındaki artışa bağlı olarak şehirdeki ekonomik faaliyetleri de ellerine geçirmeye başlamışlardır. Gaziantep de, özellikle Osmanlı İmparatorluğunun idari ve ekonomik olarak zayıf düşmesiyle, batılıların misyoner saldırısına uğramıştır. Amerikalı misyonerler, Ermeni azınlığa sahip çıkarak onların adına eğitim faaliyetlerini başlatması, şehrin ekonomisine sahip olan Ermenilerin, eğitimi de ellerine geçirmesini neden olmuştur. Dr Azaria Smith adlı Amerikalı bir misyoner, 1847 yılında, ilk Protestan kilisesini ve hastanesini kurmuştur. Daha sonraları, Central Turkey Collage For Boys (Amerikan Erkek Koleji), Seminary For Girls (Amerikan Kız Koleji), Central Turkey High School (Merkez Türkiye Yüksek Okulu), Amerikan Metelik Mektebi, gibi eğitim kurumlarının, Ermeni azınlığı yoğun olarak yaşadığı, Tepebaşı ve Kayacık mahallelerinde yapılması, şehrin mekansal morfolojik yapısının değişimine neden olmuştur. Şöyle ki; mekansal morfolojik yapıyı etkileyen yönlendiricilerden birisi de "siyasi karar verme" mekanizması olmuştur denebilir.

Genel olarak Osmanlı topraklarında, özel olarak da Gaziantep'te Amerikan misyoner akımını Fransız misyonerler izlemiştir. Fransız Saint Joseph Okulu, 1879 yılında ve Fransız Saint Joseph Kız Okulu 1890 yılında kurulmuştur. Gaziantep'teki azınlık okullarını dini yapılar takip etmiştir. Katolik kilisesi, 1860 (Milli Eğitim Müdürlüğü olarak Kullanılan bina) ve Ortodoks kilisesi 1878 (Eski cezaevi) günümüzde bile yakın çevresi içerisinde birer (Land mark) etken (dominant) mekan öğeleridir (Kuban, D.1980).

Ticareti de eline geçiren azınlık Ermeniler, Millet hanı (1874-Aziziye Hanı) ve Kürkçü hanımı (1897) da, bu yıllarda yapmışlardır.

Şehrin 1869 yılındaki nüfus yapısı; şöyle verilmiştir (Halep salnamesi), 18002 Müslüman, 4933 Hristiyan, ve 274 Musevi. 1871 yılı için ise 57960 kişi olarak belirtilmektedir.

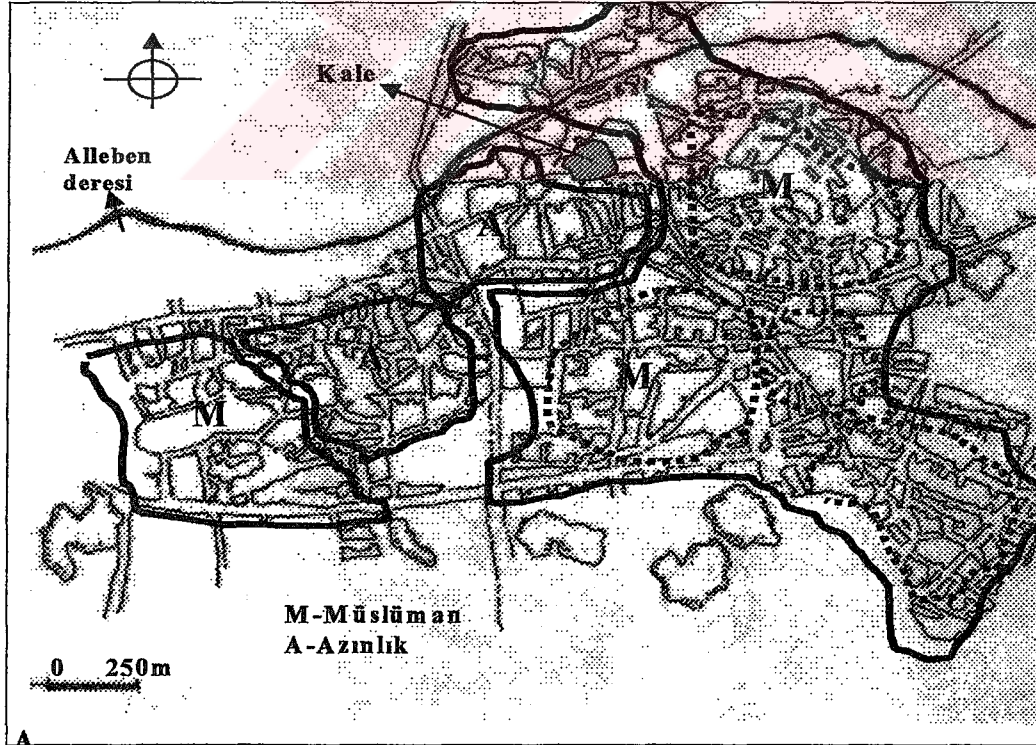
1870 yılında Belediye kurulmuş olup, belediye hanı da bu yıllarda yapılmıştır. Özet olarak, Osmanlıların 2. döneminde, azınlıkların şehrsel yapılanmayı yönlendirdiği söylenebilir.

Tablo 3.5 Gaziantep'deki azınlık okulları. 20YY ilk yarısına kadar (Kaynak , Aytekin, H., Cumhuriyetin 75. yılında armağan Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi, 1999)

	Nüfus oranları	Eğitim kurumları oranı
Müslüman Topluluk	%65	%55 /16 adet
Azınlık topluluğu	%35	%45/ 13 adet

Alan araştırmaları bölümünde görüleceği gibi, en fazla eğitim kurumlarının yer aldığı azınlık bölgelerinde şu an ez az eğitim kurumları bulunmaktadır.

Osmanlı imparatorluğunun son dönemindeki şehrin fiziksel betimlemesi şöyle yapılabilir. Doğal çevre olarak, Kalenin üzerinde bulunduğu yükselti ve altından geçen Alleben deresi çevresinde bazı yazarların -İzmire benzeterek- Kentin kadifekalesi dedikleri , Hacibaba tepesi, üzerinde şimdi Düşkünler Yurdu (Eski Ermeni Yatılı okulu) olan Mardin tepesi, yakın zamana kadar bir seyir yeri olduğu söylenen Türktepe, Hayıkbaba dağı, (Amerikan Hastanesinin bulunduğu tepe), gibi engebeli bir çevrede eski kent iki tepe ve aralarında Alleben'e yaklaşan düz bölümde gelişmiş, güneydoğuya doğru da Halep yolu çevresinde uzamıştı. (Kuban, D. ve diğerleri 1982)

Şekil 3.18 Nüfus gruplarının mekansal dağılımı (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

3.2.5 CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1950)

1918 yılında yapılan Mondros Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğunun sonu olmuştu. Bu antlaşmaya bağlı olarak, İngilizler 1919 yılında Gaziantep'i işgal ettiler. İngilizlerin Fransızlarla yapmış olduğu anlaşma gereği, Gaziantep bu kez de Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Fransız işgaline karşı göstermiş olduğu direniş, sonucu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, 8 Şubat 1921 tarihli toplantısında, 93 nolu yasayla "Gazi"lik unvanıyla onurlandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce, Gaziantep nüfusu 83.000 idi. Bunun %57 Türk, %43 ise Ermeni idi. Gaziantep kurtuluş savaşı sonunda ise Ermenilerin de Gaziantep' i terk etmesi sonucu nüfus 25.000'e kadar düşmüştür.

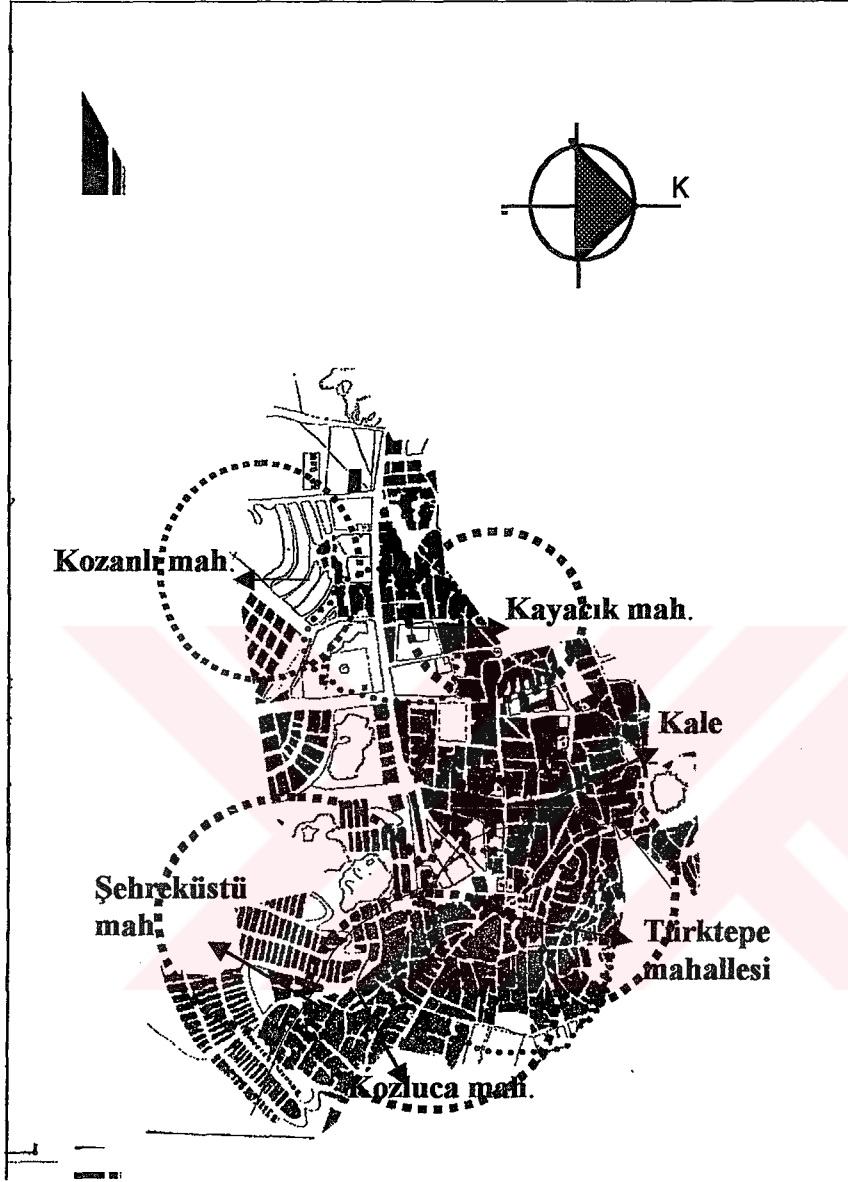
Bu tarihten sonra, azınlıklar ve Müslüman yerleşmelerini ayıran boş alanlar (Hürriyet caddesinin her iki yönü vb.) yapılaşmaya başlamıştır.

Kurtuluş savaşı sonrası şehrsel doku

İki yıl kadar süren direniş esnasında , Müslüman bölgelerindeki, kamu binaları başta olmak üzere sivil mimari yapıları dahil pek çok yapı yıkılmıştır. Özellikle direniş noktaları olan bazı cami ve mescitlerin çoğu bu direnişte yıkıldıktan sonra tekrar yapılamamışlardır, (Akyol cami gibi). Özellikle konut binaları da uzun yıllar (Ermenilerin gitmesi ve savaş nedeniyle nüfustaki ani düşme sonucu harabe olarak kalmışlardır).

Ermenilerin oturduğu bölgeler olan, Kayacık, Tepebaşı ve Eyüpoğlu gibi mahallelerde yıkım daha az olmuştur. Ermenilerin savaş sonu Gaziantep'i terk etmesi sonu bu bölgelere Müslümanlar yerleşmişlerdir. Fakat nüfus, İkinci Dünya Savaşına kadar hızlı bir artış göstermiştir. 1927 ' de 88.000, 1935 'de 127.000, 1940'da ise 141.000 'e yükselmiştir.

Gaziantep'in, kurtuluş savaşı sonrası, il merkezi oluşu nedeniyle, çevre yörelerden pek çok iç göç almıştır. Osmanlıların son dönemi olan kurtuluş savaşı öncesi yıllarda, Ermenilerin ticaret ve sanatı ellerine geçirmesiyle başlayan ticari hayat, savaş sonrası tekrar canlanmıştır.

Şekil : 3.19 Gaziantep'in 1950 yılına kadar olan geleneksel şehrsel dokusu ve mahalle yapısı

3.3 GAZİANTEP GELENEKSEL ŞEHİRSSEL DOKULARI VE MEKANLARI

Şehirsel biçimlenme, şehirsel doku ve mekanların incelemeleri konusunda geliştirilen kuramsal çalışmalar iki gruba ayrılmaktadır. 1-Şehirsel fiziksel elemanların incelemesi, 2-Toplumsal-tarihsel değerler üzerine yapılan araştırmalar (Oktay, 1991).

Ancak son yıllarda iki ayrı görüş yerine, **Bütüncül Yaklaşımlar** adı altında tek bir görüş oluşturulması yönünde kuramsal çalışmalar görülmektedir. Özellikle, Trancik,(1986), Shirvani (1985) ve Madanipour'un, (1996) çalışmaları bunlara bir örnek teşkil etmektedir.

Şehirsel fiziksel elemanların incelemesi konusu, tarihi 20. yüzyılın başına gitmektedir. Sitte.C.(1901), konu ile ilgili ilk kuramsal çalışma yapanlardanır. Daha sonraları, Rasmussen (1949), Cullen(1960), Lynch (1960), Alexander (1970), Krier (1979), v.d konu ile ilgili çeşitli kuramsal çalışmalar yapmışlardır. Yapılan bu kuramsal çalışmalar, fiziksel yapılanmanın estetik ilkelerini, kullanıcı bakış açısından şehirsel biçimlenmeyi ve şehirsel biçim-bilim konularını kapsamaktadır.

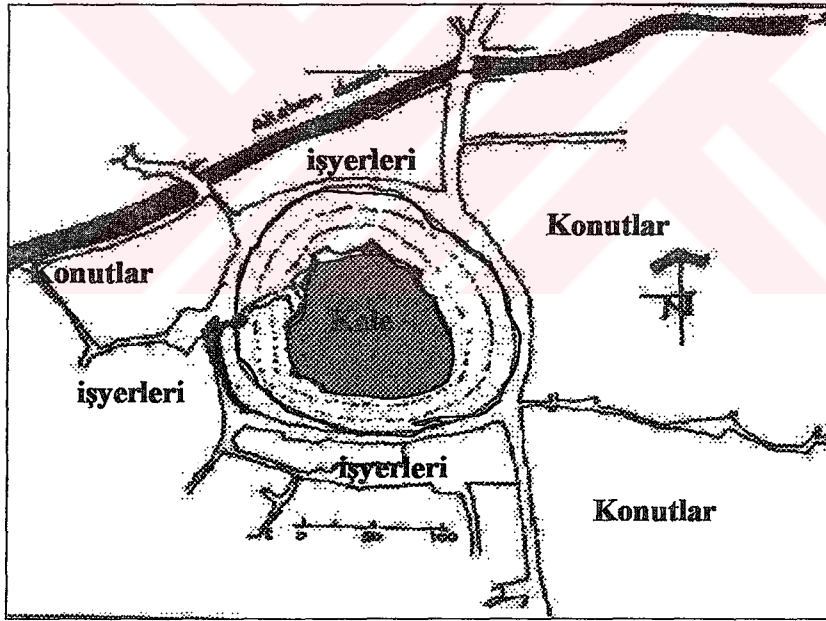
Toplumsal tarihsel değerler üzerine yapılan kuramsal çalışmalar ise, tarihsel süreç olarak, şehirsel fiziksel elemanlar üzerine yapılan çalışmalardan sonra gelişmiştir. Özellikle, insan-çevre ilişkileri üzerine başlatılan deneysel ve kuramsal çalışmalar, şehirsel tasarım konularını da içine alacak şekilde genişlemiştir. Rapoport,A., (Human Aspects of Urban Form,1977), bu konuda çalışan ilk kuramcılardanır. Daha sonraları ise, Lefebvre,1991., Colquhoun, 1989.,Tschumi, 1990., Harvey, 1985, ve Schulz,'un 1980, bu alanda yaptığı kuramsal çalışmaları görülmektedir.

Günümüzde bilimsel çalışmalarda, ayrımsal yaklaşımlar yerine bütüncül yaklaşımların yer aldığı bir dönem (Gestalt kuramı) yaşanmaktadır. Moughtin ,C. (Urban Design, street and square, 1992, p21), şehirsel tasarım alanında kullanılabilecek bir bilimsel tasarım teorisinin, tündengelim-tümevarım ve kuramsal-deneysel özellikli olması gerektiğini söylemektedir edilmektedir.

Tezin bu bölümünde, Trancik' kuramı olarak bilinen, **Şekil-zemin, Bağlantı ve Yer** kavramlarından oluşan kuramı temel eksen alınarak, tezin ikinci bölümünde oluşturulan ve şehrsel doku ve mekan incelemelerinde kullanılabilecek olan, **Eylem-Form-Anlam** modeliyle, Gaziantep geleneksel şehrsel dokusu ve mekansal özelliklerinin araştırılmaktadır.

3.3.1 Kale ve çevresi:

Şehrin geometrik merkezine yakın yer alan Gaziantep Kalesi, Alleben deresine yakın olup onun güney yönünde yer almaktadır. Eğimli bir alan üzerinde yükselen tepenin, mevcut zeminden, ortalama en yüksek noktası 40m civarında olup, kuzey ve kısmen kuzey doğusu doğal kayalıktır. Diğer bölümleri ise sıkıştırılmış toprak ve toprak üzerine pere kaplama özelliği göstermektedir. İç kale avlusu yaklaşık 100m çapında ve taban çevresi ise 1200m civarında olup bir daireye benzemektedir. Kale bedenleri üzerinde 12 adet kule yer almaktadır (Ergeç 1999). Şekil 3.19

Şekil . 3.20 Kale ve yakın çevresi (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Kesin yapım tarihi bilinmemekle birlikte, iç kalenin çekirdek halinde Hititler döneminde başladığı anlaşılmaktadır. VI. Yüzyılda Bizans İmparatoru Justinyanus zamanında geniş ölçüde onarım görmüş daha sonra 1481 'de Mısır Memluklu Sultanı Kayıtbay tarafından ikinci kez elden geçirilmiştir.

Kapı üstündeki yazıttan, 1557 yılında Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman tarafından onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Ceyhan 1999).

Şehirsel Tasarım açısından Kalenin incelenmesi:

Kale, şehrin ilk gelişim sürecinde bir odak noktası özelliği gösterirken, daha sonraları ise işaret (Landmark) olarak bir özelliğe bürünmüştür. Kaleye giriş kapısının bulunduğu batı yönü, diğer yönlerle göre şehirsel işlevler açısından daha çeşitlilik özelliğine sahiptir. Kale morfolojik açıdan, yakın çevresiyle bir bütünlük göstermez. Silindirik yapısıyla, şehirsel doku içerisinde etkin bir öge özelliği gösterir. Ancak, kalenin sur duvarları ve kule yapılarıyla, yakın şehirsel doku arasında morfolojik açıdan bir ilinti kurulabilir.

Kalenin morfolojik yapılanmasında, kuzey yönünden geçen Alleben deresi, üzerinde yer aldığı geniş kaya kütlesi ve yakın çevreden toplanan taş malzemelerin, etkin birer çevre faktörü olduğu söylenebilir, şekil 3.21. Biçimlemeyi etkileyen diğer bazı öğeler, Bizans ve Osmanlı yapı kültürleridir. Çünkü kulelerin dördü, değişik Osmanlı padişahları zamanında yapılmıştır.

Kale morfolojik olarak, şehirsel doku içerisinde bir işaret (Landmark) özelliği, şehir biçimlenmesinde de bir odak noktası oluşturmaktadır. Genel olarak, kalelerin, şehrin morfolojik oluşumunda belirleyici ve yönlendirici bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir.

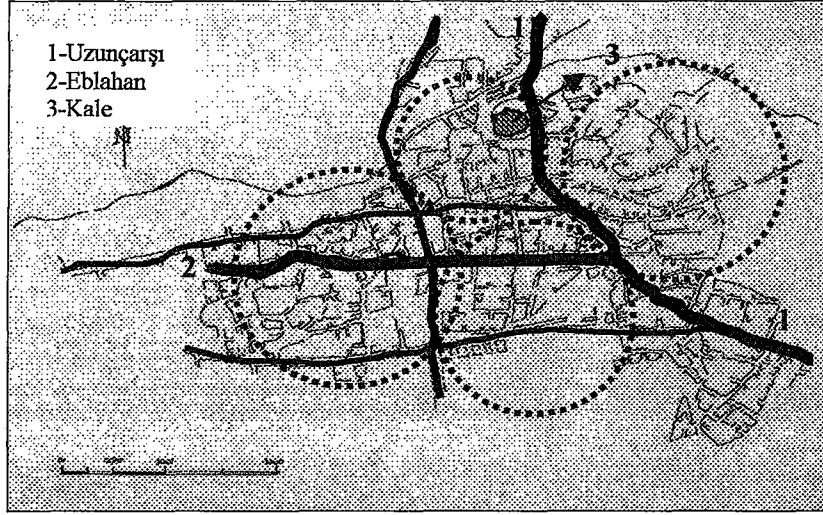

Şekil 3.21 Kale ve yakın çevresi (Kayak, Gaziantep Sempozyumu, 2000)

3.3.2 Yollar ve Boşluklar (Linkage):

Gaziantep geleneksel yol dokusu incelendiğinde, ilk olarak, doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde uzanan ana yol akslarının varlığı göze çarpmaktadır. Bu yolların morfolojik oluşum nedenleri, fiziksel çevre verilerine ilaveten (topografya, iklim verileri v.b) işlevsel nedenlere bağlı olarak bir gelişme göstermesidir. Uzunçarşı olarak bilinen yol buna örnek bir yoldur. Şekil 3.22 Bu yol, Halep, Doğu Anadolu (Maraş yönü) ve Irak yönünden (tarihi ipek yolu) gelen yolların, şehrsel geçiş kısmını oluşturan bir yoldur. Uzunçarşı yolu, Gaziantep şehrsel morfolojik oluşumu içerisinde oluşan ilk yol olarak da kabul edilebilir. Bu yol, şehrin ilk yerleşim ünitesini oluşturan kale ve kaleden sonra ilk yapılaşma alanı olan Türktepe konut yerleşmesinin arasından geçerek, tarihi Halep yolu olarak bilinen kervan yolunu oluşturur. Bu yol, daha sonraları üzerinde yapılan han ve işyerlerine (bakırcılar, semerciler v.b) bağlı olarak , günümüze kadar ticari işlevini korumuştur.

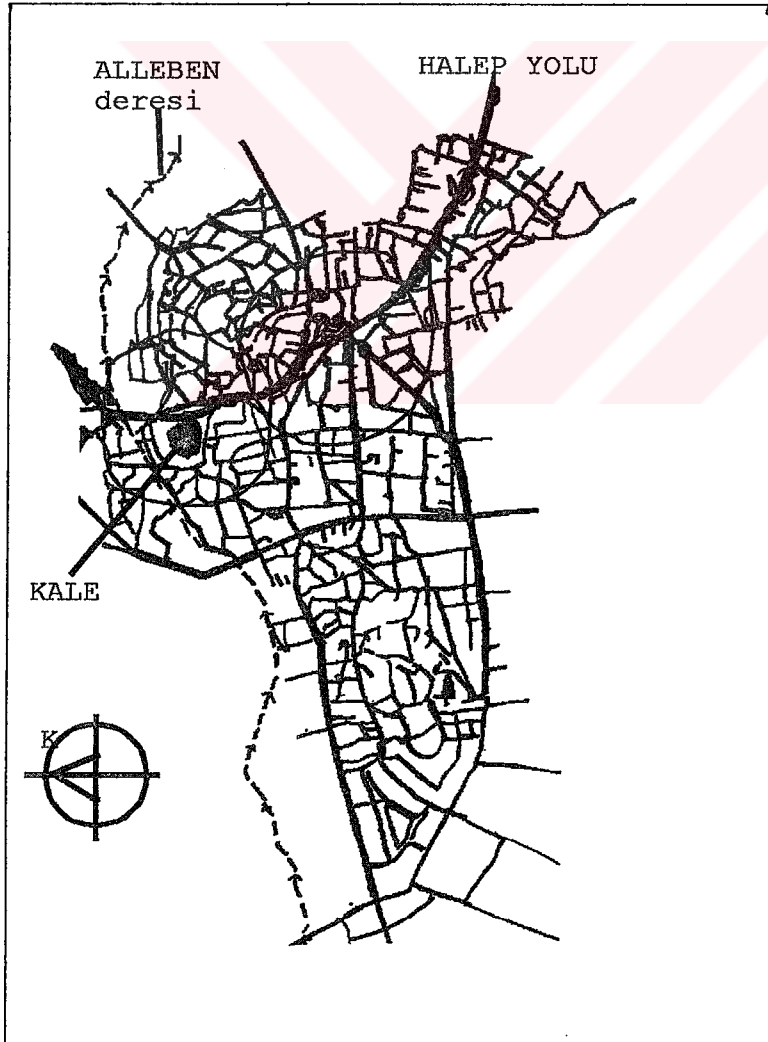
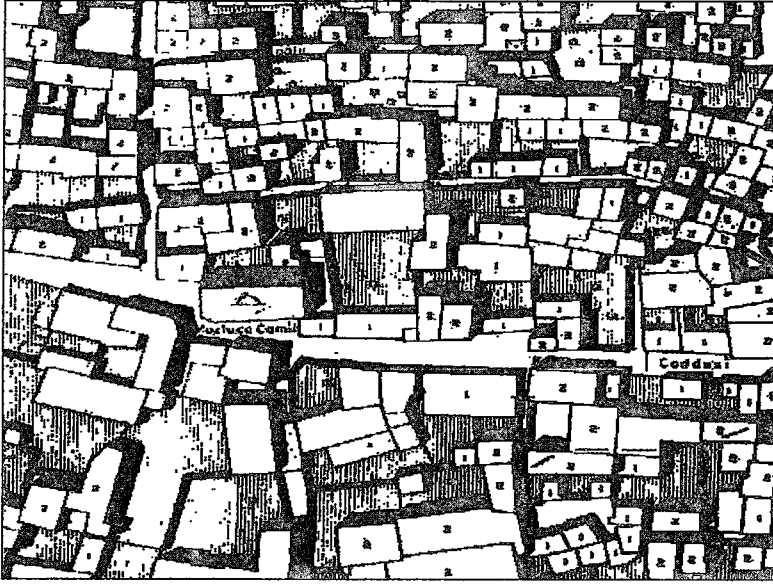
Doğu-batı yönünde gelişen, Eblahan caddesi ve Gaziler caddesinden oluşan yol ise Gaziantep geleneksel şehrsel morfolojisini belirleyen diğer bir yoldur. Bu yol, güzergahı, Uzunçarşı yolunun devamı olan, Şehreküstü yoluyla birleşir. Pek çok çeşmenin (Kastel) bu yol üzerinde oluşu, yolun topografyaya uygunluğunu göstermektedir.

Şekil 3.22 Gaziantep geleneksel şehrsel dokusunda oluşan, ana yol sistemi (Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Bu ana yol dışında kalan diğer yollar bulundukları topografyaya ve kültürel verilere göre şekillenmişlerdir. Türktepe, şehrsel gelişim süreci içerisinde ilk yerleşim alanlarından birisidir. Bir tepe yerleşmesi olduğu için yollar topografyaya bağlı olarak dairesel bir düzen içerisindedir. Morfolojik olarak, serbest düzen, organik görünüm, yaya ulaşımı sağlayan, ve ada içi boşlukları gibi özellikleri bulunmaktadır (Aru, K.A.1998).

Topografya olarak düz bir konut alanı olan Kozluca mahallesindeki yol sistemi geometrik olarak ızgara sistemi özelliğine sahiptir. Bu konut yerleşmesi 1300 yıllarında kurulmuş olup, Evliya Çelebi de, 1670 yıllarındaki Antep'i ziyareti sırasında bu konut yerleşmesinden bahsetmektedir. Müslümanların yaşadığı bir yer olarak bilinir. Çıkma yolların yoğun olduğu bir yol sistemi vardır. Şekil 3.23 Topografya olarak düz bir alandan oluşur. Yol genişlikleri, 2-5 m arasında değişmekle birlikte cami, hamam gibi kamusal yapıların yakın civarında bu genişlikler daha da artmaktadır. Kamusal boş alanlar yoktur. Çıkma yolların uzunlukları, yapı adasının büyüklüğüne bağlı olarak 20-50 m arasında değişmektedir.

Şekil 3.23 Geleneksel dokudaki yolun, mekansal oluşumu, (üst şekil) ve ritmik yapısı (alt şekil).

Kayacık, Kozanlı ve Tepebaşı konut bölgelerindeki yol sistemleri de, bulundukları topografyaya uygun olarak şekillenmişlerdir.

Özet olarak, Gaziantep geleneksel şehrsel dokudaki yol sistemi, tepe yerleşmelerinde eğime paralel, düz alanlarda ise ızgara sistemi özelliği göstermektedir. Doku içindeki boş alanlar, tarımsal amaçlı alanlar olup şehrsel dokudaki yapılaşmanın morfolojisinden bağımsız bir özellik gösterirler .

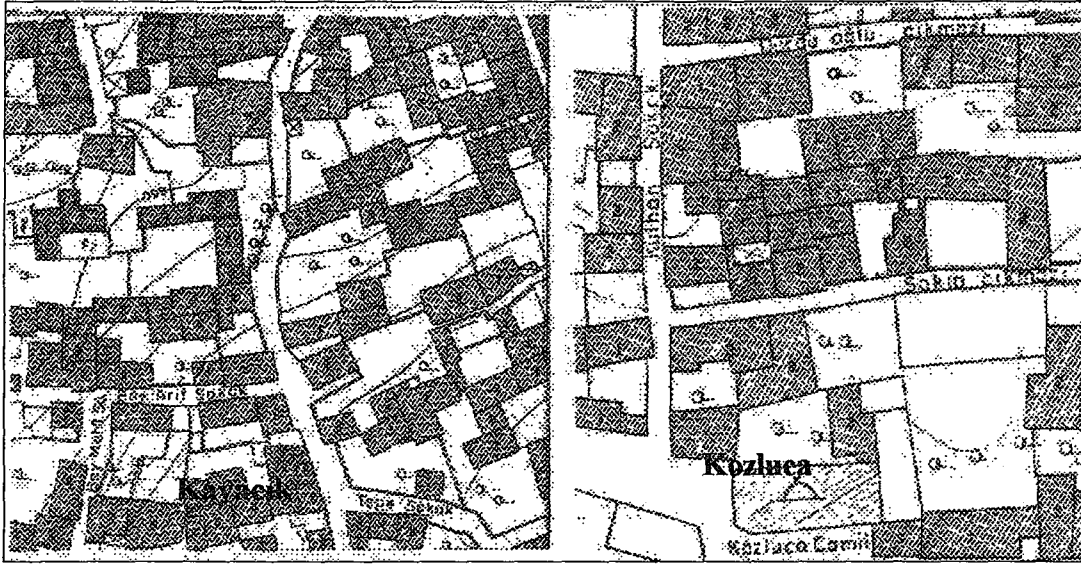
Kısaca, yol ve boşluklar, organik bir morfolojik yapıya sahip olup yerel özellikler göstermektedir denebilir, bununla birlikte, Trnacık'ın Linkage Kuramında belirttiği, “*Grup Formuna*” uymamaktadır.

3.3.3 Mahalleler:

Gaziantep geleneksel şehrsel biçimlenmesi, mahalle birimlerinden oluşan bir morfolojik yapı özelliği gösterir. Mahalleler, topografik yapıya ve etnik grupların kültürel yapılarına uyum sağlayacak şekilde oluşmuşlardır. Geleneksel yerleşmenin topografik yapısına bakılacak olursa, Türktepe, Kayacık, Tepebaşı ve Düğmeci mahalleleri birer tepe yerleşmesi olmakla birlikte aynı zamanda etnik grupların da yerleşim sınırlarıdır. Evliya Çelebi, 1671 yılında yaptığı ziyarette, 32 mahallenin olduğunu yazmaktadır. 1695 tarihli Şer-i Mahkeme sicillerinde, 25 ayrı Türk oymağının farklı 15 mahalleye iskan ettirildiği belirtilmektedir (Güzelbey, 1992).

1. Dünya savaşına kadar, Kayacık ve Tepebaşı mahalleleri Ermenilerin, Kozanlı, Kozluca, Şehreküstü, ve Akyol Müslümanların, Türktepe ve Eyüpoğlu ermeni ve Müslümanların, Düğmeci ve Karagöz mahalleleri ise Yahudi ve Müslümanların ortak yaşadığı başlıca mahalleler idi. Tipik Osmanlı şehri mahallelerinde bulunan sosyal ve kamu binaları (cami, okul, hamam medrese v.b), yukarda ismi geçen büyük mahallerde de bulunmaktaydı.

Mahallelerin mekansal morfolojik yapısı, bulunduğu topografyaya, iklim özelliklerine rüzgar durumuna ve yaşayan kişilerin etnik yapı ve kültürel özelliklerine göre oluşmuştur denebilir.

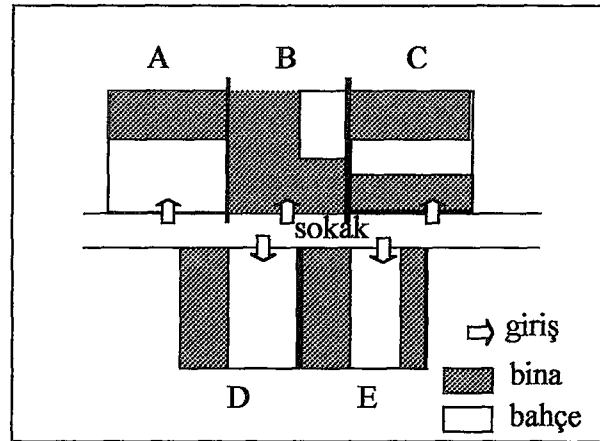

Şekil 3.24 Farklı kültürlere ait (Kayacık-Ermeni, Kozluca-Müslüman) iki mahallenin morfolojik yapısı.

Ermeni mahallesi olarak bilinen Kayacıkta, yoğunluk ortalama, 100 konut birimi / 1 hektar, TAKS= 0.50, KAKS = 1.20 ve konutlar 1.2 ve 3 katlı iken, Müslüman mahallesi olan, Kozluca'da, ortalama yoğunluk 80 konut birimi / 1 hektar , TAKS =0.40 ve KAKS = 1.00 konutlar 1 ve 2 katlı olup Müslüman mahallelerindeki yapılaşma oranının daha az yoğun olduğu görülür. Şekil 3.24

3.3.4 Konutlar:

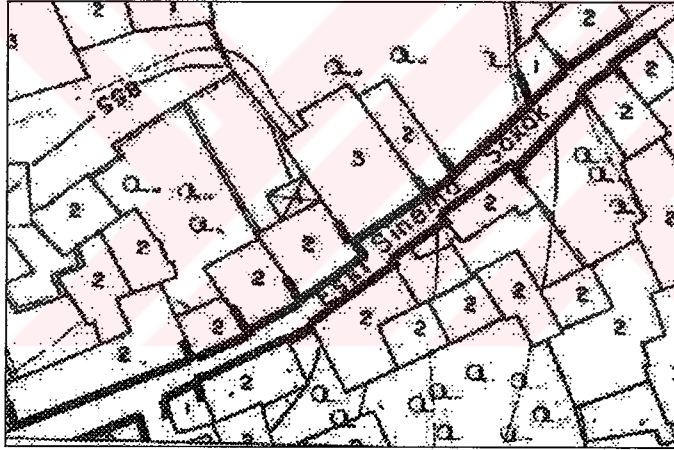
Geleneksel dokuyu oluşturan en etken öge konutlardır. Konutlar, boyutları, kullanılan yapı malzemesi, sokakla olan ilişkisi, kiremitle örtülü kırma ve beşik çatısı, mimari ölçekte olan pencere boyut ve şekilleri, avlu ile ilişkisi v.b özellikleri ile , Gaziantep geleneksel doku oluşumunda, bir kimlik ögesidir. Şekil 3.25

Şekil 3.25 Geleneksel dokudaki konutun, bina-avlu ve sokak ilişkisi

Konutların morfolojik yapılanmasında rol alan faktörlerden birincisi, fiziksel çevre verileridir. Şekil zemin ilişkisinin oluşmasında, çevre verileri olan, iklim, topografya, jeolojik yapı ve yapı malzemesi en etken öğelerdir. Oluşan bu şekil-zemin ilişkisi, Trancik'in (1986) kuramsal çalışmasında ortaya koyduğu , *organik biçimlenmeye* bir örnek teşkil etmektedir. Bina-avlu sokak bağlamında, açıklık- kapalılık ve doluluk-boşluk oranları, genel olarak, aynı özelliği yansıtmakla birlikte, etnik grupların kültürel özelliklerine bağlı olarak da bir değişim özelliği gösterebilmektedir.

Kullanıcıların yaşam kültürleri, konutların üçüncü boyutlarını belirleyen bir etmen de olabilmektedir. Konutların, genel olarak, zemin ve bodrum katları servis mekanlarını , 2. ve 3. katlar ise yaşama mekanlarını oluştururlar. Kışlık yiyeceklerin hazırlanıp ve saklandığı “bardak altı” denen çatı arası katlar, konutların eriştiği en yüksek noktadır.

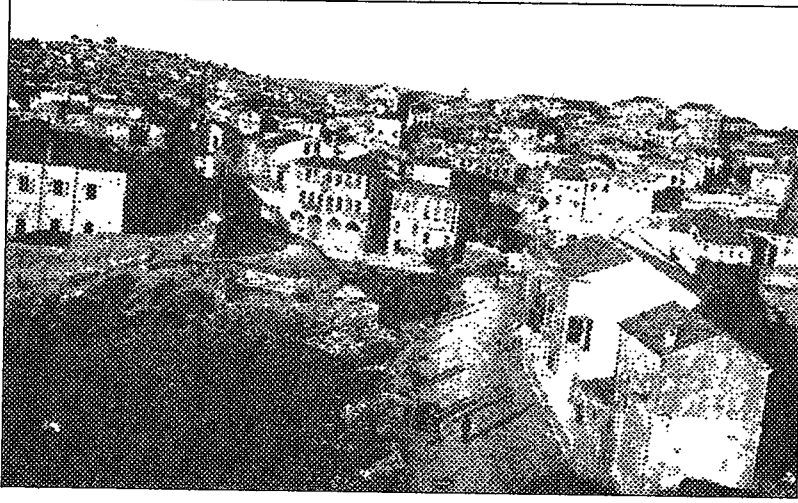

Şekil 3.26 Konutların, sokakları oluşturan sınırları

Sokakların biçimini oluşturan konutların mülkiyet sınırları, birbirleriyle uyumlu değildir. Bu sınırlar, diğer bir sınıra göre aynı hizada olmayıp, ya önde veya geride kalmaktadır. Bu da, konut kullanıcılarının bazı bireysel özelliklerinin mekana yansımaları olarak görülebilir, şekil 3.26.

Konutlarda kullanılan yapı malzemelerinin çeşitleri ve özellikleri, kullanıcının sosyo-ekonomik yapılarıyla ilintilidir. Özellikle sert bazalt (*keymık* taş olarak bilinir) taşlardan yapılan binalar daha dayanıklı ve maliyetlidir, fakat kalker taştan yapılan binalar ise daha az dayanıklı ve maliyetlidir. Gelir seviyeleri yüksek olan Müslüman

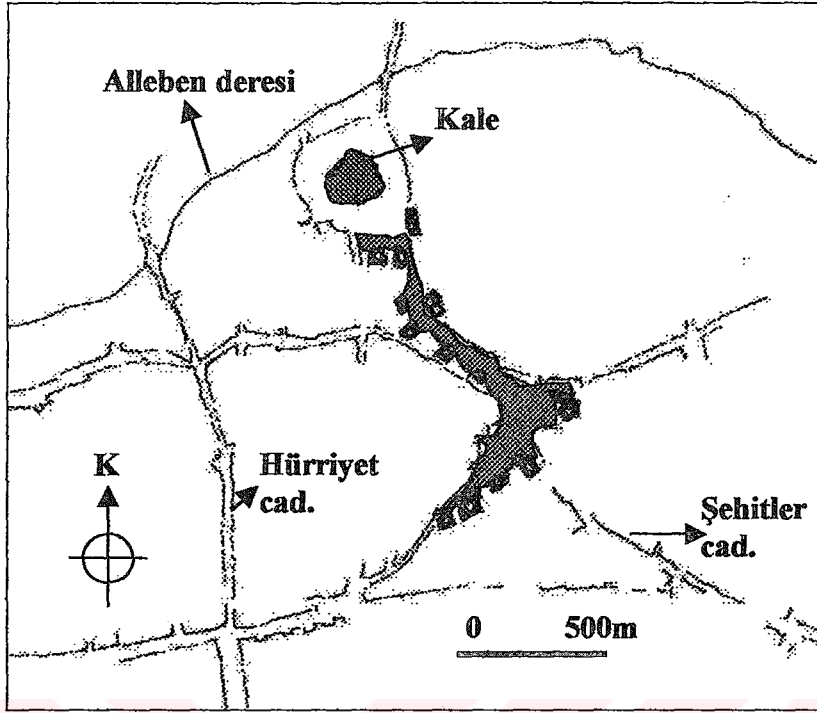
ailelerin ve azınlık grupların (Ermeni-Yahudi v.d) konutları, bazalt taştan çok katlı olarak yapılmıştır. Ortalama parsel büyüklükleri 150-250m² arasında değişmektedir. Parsellerin yapı kullanım oranı, TAKS 0.40-0.60 arasında değişmektedir (şekil 3.27).

Şekil 3.27 Gaziantep geleneksel konut dokusunun genel bir görünüşü (1920)

3.3.5 Ticari Mekanlar:

Ticari mekanların gelişiminde, şehrin 1516 yılında Osmanlı idaresine geçmesinden sonra, hızlı bir gelişme görülmüştür. Pazaryerleri, bedestenler, hanlar ve dükkanlar, şehrsel dokunun başlıca ticari mekanlarını oluştururlar. Evliya Çelebi, 1695 yılında, 3900 dükkan, iki adet bedesten, çarşı, saraçhane, ve altı adet büyük hanın olduğunu belirtmiştir. Günümüze kadar gelen hanların sayısı 15 kadar ise de, toplam olarak 37 adet olduğu bilinir (Göğüş, 1990). Hanlar ve bedestenler, büyüklük ve sayı olarak geleneksel şehrsel dokuda, özel bir şekil -zemin biçimlenmesine sahiptir (Şekil 3.28). Hanlar, farklı üretim ve tüketim gruplarına hizmet eden işlevsel bir ayrıma sahip olup, gıda, giyim, imalat, satış v.b gibi gruplara ayrılmıştır. Bugün ayakta kalabilen hanların çoğu boş ve/veya terkedilmiş bir durumdadır. Fiziksel eskime ve bakımsızlıktan dolayı harabe bir görünüme sahiptirler. Mülkiyeti vakıflara ait bir han (Anadolu hanı) restore edilerek ticari bir işlev verilerek korunurken, mülkiyeti şahıslara ait diğer bir han da restore edilmektedir. Hanlar avlulu ve iki katlıdır. üst katların yatakhane, alt katların ise ticari eylemlerin yer aldığı mekanlar olduğu bilinmektedir.

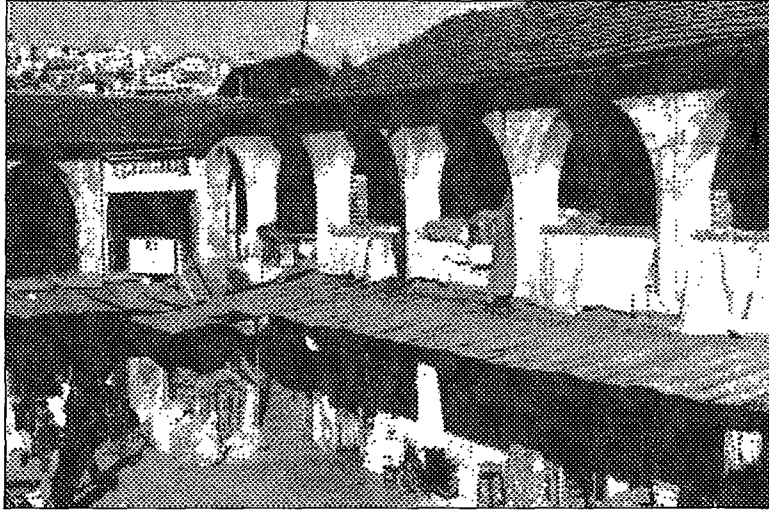

Şekil 3.28 Geleneksel dokuda bulunan, hanlar bölgesi

(Tez kapsamında yapılan literatür araştırma sonuçlarına göre hazırlanmıştır, H.Uğur)

Arasta çarşısı günümüze kadar gelen bir ticari mekan olup şehrsel doku içerisinde bir boşluk (urban void) teşkil etmektedir. Bedestenler ise hala ticari işlevlerini yerine getirmekle birlikte, bina nitelikleri oldukça yıpranmıştır.

Ticari mekanlar, hanlar başta olmak üzere, fiziksel çevre verileri açısından yöre özelliklerini en iyi yansıtan bina tipleridir. Hanların alvuları sıcak mevsimlerde, gölgeli ve hava akımlarıyla bir iklimsel konfor yaratırken, kalın taş duvarlar ise kış aylarında aynı şeyi yapmaktadır. Hanlar ve diğer ticari mekanlar boyutları, plan düzenleri ve görsel özellikleriyle, geleneksel şehrsel doku içerisinde, birer kültürel öğelerdir, aynı zamanda, sayıları, şehrsel mekandaki dağılımları ve iş hacimleriyle geçmişin sosyo-ekonomik özelliklerini yansıtmaktadırlar (şekil 3.29).

Şekil 3.29 Bir hanın iç avludan görünüşü (H.Uğur)

3.3.6 Dini ve sosyal yapılar:

Geleneksel şehrsel dokuda bulunan dini ve sosyal yapılarla ilgili olarak en geniş bilgi 1869 tarihli Halep Salnamesinde bulunmaktadır. Bu salnamede; 36 cami, 57 mescit, 21 medrese, 4 tekke, 5 kilise, 6 çeşme, 37 okul, 13 hamam, 36 kahvehane ve 9 meyhanenin bulunduğu yazılmaktadır. Daha sonra, Amerikalılar, 1874 yılında, Merkezi Türkiye Kolejini (Central Turkey College) kurarak Tıp Fakültesi açmışlar ve, 1879-1884 yılları arasında da Amerikan Hastanesini kurmuşlardır. Azınlıklar (Ermeni ve Yahudiler) kendi cemaatlarına yönelik okul ve diğer sosyal tesisleri kendi mahalleleri içinde yapmışlardır. Dini ve sosyal yapıların fiziksel biçimlenişleri ve şehrsel doku içerisindeki dağılımları, fiziksel çevre verilerine, toplumların kültürel değerlerine ve sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olarak oluşmuştur denebilir.

3.4 BÖLÜM SONUÇLARI

Bölüm içerisinde yapılmaya çalışılan araştırmalarda, şehrin geleneksel mekansal morfolojik oluşumu, **Eylem-Form-Anlam sistematik yaklaşım modeline** bağlı olarak, tarihsel gelişim süreci içerisinde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Gaziantep geleneksel şehrsel dokusu, özellikleri ve güncel durumları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

3.4.1 Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekansal özellikleri,

3.4.2 Geleneksel dokunun, günümüzdeki durumu.

3.4.1 Gaziantep geleneksel şehrsel dokusu ve mekansal özellikleri

Eylem-Form-Anlam modeline göre değerlendirilen, Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekansal özellikleri, geleneksel inceleme model ve kuramlarından ayrı olarak, yalnızca fiziksel özellikleri değil, aynı zaman da kültürel ve anlamsal özelliklerin tespitine de olanak sağlamıştır.

Bu şekilde, sistematik olarak tablolaştırılan bilgilerin, daha sonraki bölümde elde edilecek olan, mekan ve dokuların güncel durumlarıyla ilgili bilgilerle kıyaslanması mümkün olabilecektir.

Tablonun 1.sütunda, karakteristik geleneksel doku ve mekanlar yer almaktadır (Kale ve yakın çevresi-Yollar ve Boşluklar-Mahalleler-Konutlar-Ticari Mekanlar- Dini ve sosyal Tesisler) . 1. satırda ise, Eylem-Form-Anlam olarak ele alınan değerlendirme modelinin öğeleri bulunmaktadır. Sütun ve satırdan oluşan matrisin kesim noktaları ise, doku ve mekanın özelliklerini göstermektedir (Tablo 3.6).

Tablonun dördüncü sütununu (Anlamsal Özellikler), geleneksel kuram ve araştırma yöntemlerinden farklı olarak, geleneksel şehrsel doku ve mekanların anlamsal özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu özelliklerin belirlenebilmesi, geleneksel şehrsel doku ve mekanların korunması ve yaşatılmasında konusunda oluşturulacak süreçte şehrsel mekanın fiziki ve sosyal yapı özellikleri kadar önemli olup, yönlendirici, sınırlayıcı, belirleyici, birleştirici ve imgesel rolleri bulunmaktadır.

Tablo bu anlamda, Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekanları hakkında kapsamlı bir bilgi birikimi oluşturmaktadır.

Tablo 3.6 Gaziantep geleneksel doku ve mekanlarının, Eylem-Form-Anlam modeline göre özellikleri

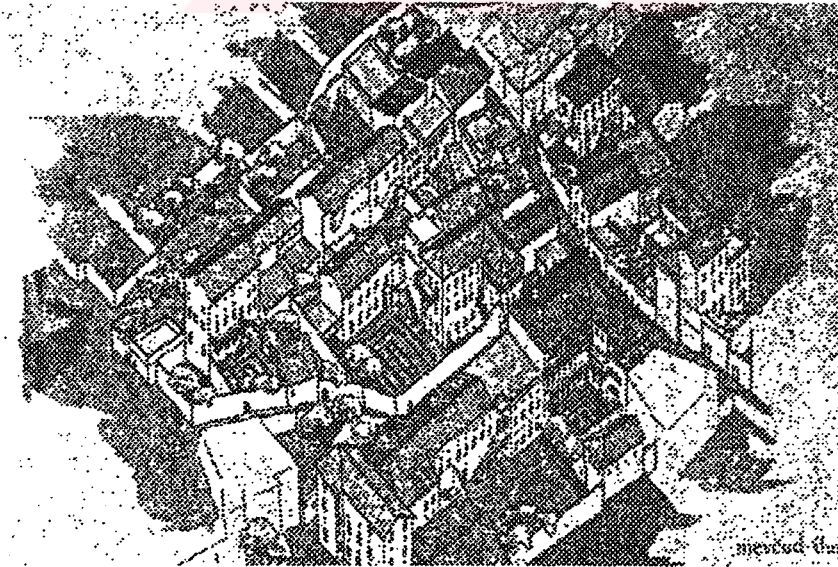
	EYLEM	FORM	ANLAM
KALE VE YAKIN ÇEVRESİ	-İşlev oluşturma özelliği devam etmekte (generating point) -Turistik eylemler -Geleneksel ticari işlevler	-Kalenin özgün fiziksel yapısı -Yerel inşaat malzemesi ve yapım tekniği -Yakın çevresi ile mekansal ve dokusal bütünlük	-Geleneksel tarihi değer -Kültürel ve anlamsal değer -“Yer” özelliği -Yaşanmışlık
YOLLAR VE BOŞLUKLAR	-Yaya yollu özelliği -Oturma ve dinlenme alanı	-Dar sokak düzeni -Ritmik düzen -Topografya uyum -Boyut ve oranlar	-Şehirselleşme dokunun kimlik özelliği -Anı, yaşanmışlık, tarihi ve kültürel anlamlar
MAHALLELER	-Konutsal yaşam -Ticari ve sosyal işlevler -Toplumsal yaşam	-Dokunun hacimsel özellikleri (kat adedi, boşluk ve doluluk oranı) -Malzeme, renk, mimari	-Mahalleli bilinci, -Tarihe dayalı kültür ve yaşanmışlık özellikleri -Yerel sosyal yaşantı
KONUTLAR	-Konutsal yaşam -Ticari ve hizmet eylemleri (bakkal, evsel işletme vb.) -Turizme yönelik eylemler -Eğlence ve dinlenme -Sokak yaşamı	-Avlulu mimari -Yaz ve kış ayırımı kullanımı -Yerel malzeme, mimari, ve şekillenme -Farklı kültürel yapılaşma (azınlık ve Müslüman konut yapıları)	-“Yer” özelliği -Anı, yaşanmışlık ve kültürel anlam -Sembolik ve anlamsal değer -Şehirsellik, -Kişilik/kimlik -İmge
TİCARİ MEKANLAR	-Ticari eylemler, -Yerel ve yabancı turizm, -Yerel mal ve hizmet üretimi	-Hanlar (restorasyonları yapılan hanlar 3 adet) -Ticari sokak ve meydanlar, (arasa, elmacı pazarı, belediye civarı vb.)	-Tarihi ve kültürel özellikler -Yaşanmışlık, anı, -İmaj özelliği (buğday pazarı, kürkçü hanı, pekmezci hanı vb.)
DİNİ VE SOSYAL TESİSİLER	-Dini ve turistik -Eğlence, Kültürel	-Cami, kilise -Hamam, şadırvan	-Tarihi ve kültürel özellikler -Anı, “yer” anlamı

şekil-zemin ilişkisi (mahallelerdeki doluluk-boşluk)

Bağlantıların (yolların ritmik düzeni) morfolojisi

“Yer” kavramı (mekan organizasyonu, doku, renk, malzeme vb.-Kuzucular,1985)

Şekil 3.30 Trancik kuramının geleneksel dokuya uygulaması

Dokunun hacimsel özellikleri (maket, Kuzucular, 1985)

Şekil 3.31 Mekanın fiziksel yapısının (yapı hacmi, yapı malzemesi, tasarım, boyut, ölçek), yerel özellikleri (üst ve alt resimler -Kuban, 2001).

3.4.2 Geleneksel dokunun, günümüzdeki durumu.

Bölüm içerisinde, özellikleri, oluşum nedenleri, anlamları ve morfolojik yapılanmaları araştırılmaya çalışılan, Gaziantep geleneksel şehrsel dokusu, çeşitli nedenlere bağlı olarak, artan bir ivme ile bozulmakta ve yok olmaktadır. Güncel koruma yasaları, kullanıcı özellikleri, toplumsal ve bireysel sosyal, kültürel ve ekonomik yapı özellikleri, bu nedenlerin başında gelmektedir denebilir. Bu nedenlerden, kullanıcı özellikleri, sosyal, kültürel, ekonomik göstergeler yerel özellikler gösterirken, koruma yasaları ve örgütlenme şekilleri ise genel özellikler göstermektedir.

Yerel özelliklerin tam ve kapsamlı olarak belirlenebilmesi, geleneksel şehrsel dokuların korunmalarında oluşturulacak politikaların üretilmesinde etkin rol üstlenebilmektedir. Kullanıcı özellikleri de bu anlamda ele alınması gerekli diğer bir araştırma konusu olabilmektedir. Geleneksel şehrsel doku ve mekanların yeni kullanıcıları, koruma süreci içerisinde yer alması gereken bir aktör olup özelliklerinin belirlenebilmesine gereksinim vardır.

Tezin 4. bölümü, bu bölümde **mekana sistematik yaklaşım modeli olan Eylem-Form-Anlam modeline** göre özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılan, Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekansal özelliklerinin güncel durumları ve yerel kullanıcılarının özellikleri, gözlem, anket soruşturmaları ve kuramsal irdeleme teknikleri ile araştırılarak çıkarılar elde edilmesine yöneliktir.

BÖLÜM 4. GAZİANTEP GELENEKSEL DOKUDA ALAN ARAŞTIRMASI

4.1 Yöntem ve uygulama alanı

Gözlemler, Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekan oluşumlarının, çeşitli nedenlere bağlı olarak hızlı bir şekilde bozulmaya ve yok olmaya başladığını ve özellikle, fiziksel yapıya bağlı olarak oluşan bozulmaların, sosyal yapıdaki değişimlerle ivme kazandığını göstermektedir.

Bu bölümün amacı, geleneksel şehrsel doku ve mekansal oluşumların, fiziki, sosyal ve anlamsal değerlerin değişimin ve değişim yönünün, gözlem ve anket soruşturmalarıyla belirlenebilmesine bağlı göstergeler oluşturmaktır. Elde edilecek bu göstergelerin, sürdürülebilirlik ölçütleriyle değerlendirilmesine bağlı olarak da, geleneksel şehrsel dokunun korunması ve yaşatılması konusunda öneri ve sonuçlar oluşturulabilmektir. Diğer bir deyişle, korunması gerekli şehrsel doku ve mekanlar ile bunların kullanıcıları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması olarak tanımlanabilir. Güncel koruma politikalarında da, kullanıcı ve kullanıcı özelliklerinin yer aldığı koruma modellerinin gelişimi yönünde bir eğilim bulunmaktadır.

Araştırmanın kapsam alanı, geleneksel dokuyu oluşturan alanlar içerisinde rasgele (random) seçilen, 10 adet, 1ha büyüklüğündeki alanlardır.

Araştırmanın yöntemi, anket soruşturması (Görüşme tekniği) ve gözlem olarak ele alınmıştır. Yöntem, mevcut kullanıcıları hedef kitle olarak ele almakta olup, kullanıcıların sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, çevreyi okuyup algılayabilme, (kimlik-doku-insan ilişkisinin araştırılması) geleceğe dönük beklentileri ve çevre -şehrsel doku-kullanıcı ilişkisi vb. konularının görüşme ve gözlem tekniği ile araştırılmasıdır.

Anket denekleri konut kullanıcıları olmuş olup, özellikleri tablo 4.1 verilmiştir.

Tablo 4.1 Deneklerin özellikleri

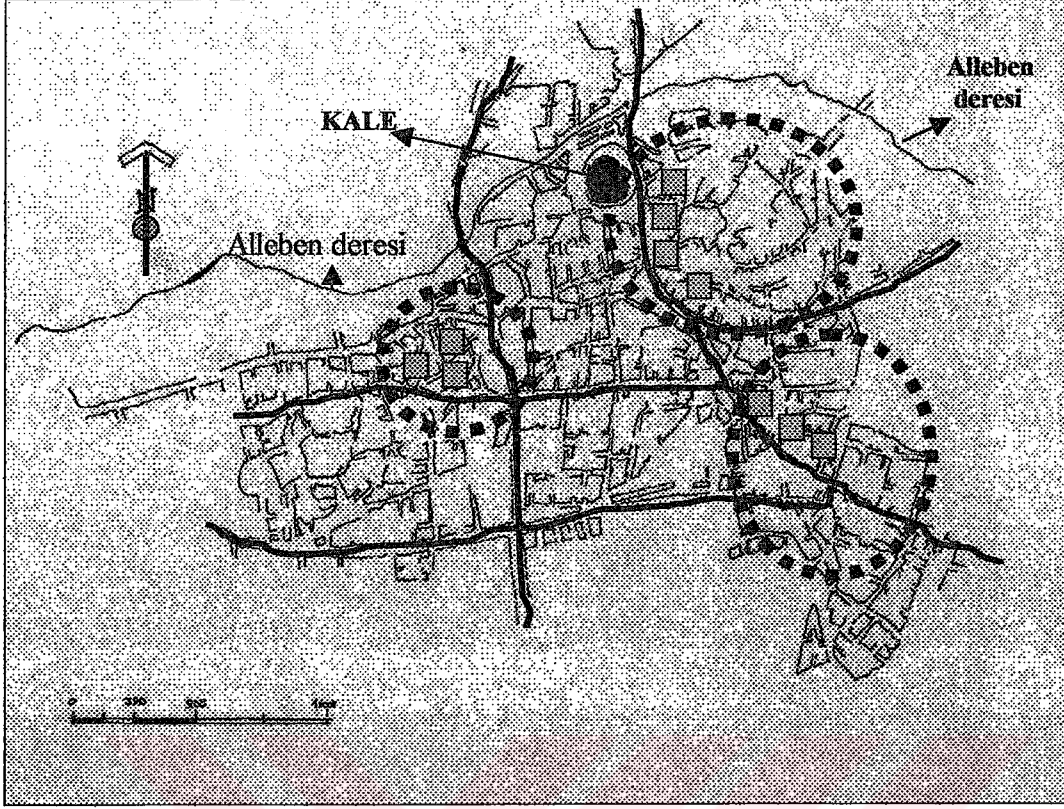
DENEK	YAŞ		CİNSİYET		İŞ DURUMU		EĞİTİM DURUMU		
	<30	30>	Bayan	Bay	Çalışıyor	Çalışmıyor	İlk öğrt.	Orta öğrt.	diğer
	%40	%60	%85	%15	%8	%92	%85	%10	%5

Anket soruşturmasında, rasgele seçilen 1 ha büyüklükteki alanlarda, on adet görüşme amaçlanarak toplam 100 adet anket görüşmesi elde edilmek istenmiştir. Ancak, bazı birim alanlarda bu hedefe –yaşayanların bulunamaması, harap olmuş binaların varlığı gibi nedenlere bağlı olarak- ulaşılamamıştır. Toplam olarak 89 adet görüşme yapılarak, sonuçlar istatistik yöntemleriyle, yüzde olarak ifade edilmiştir.

Görüşme soruşturması (Anket soruları), kullanıcıların sosyo-ekonomik, kültürel ve eğitim durumlarının belirlendiği 1. bölüm, mekan kullanımları ve beklentilerinin araştırıldığı 2. bölüm, mekan-çevre ve kullanıcı ilişkisinin araştırıldığı 3. bölümden oluşmaktadır (Ek A).

4.2 ALANLARA YÖNELİK ARAŞTIRMALAR

Gaziantep geleneksel yerleşim alanının (tarihi sit alanı), 160 ha civarında olduğu kabul edilmektedir, (Kuban 1982). Anket soruşturması ve gözlemler, bu alan içerisinde rasgele seçilen 1 ha büyüklüğündeki, birim alanlar üzerinde uygulanmıştır. Şekil 4.1, seçilen bu alanların geleneksel şehrsel dokudaki dağılımını göstermektedir. Seçimi etkileyen diğer faktör de, bu alanların korunmuşluk derecesine bağlı olarak, 1- korunmuş, 2- kısmen korunmuş, 3-kısmen tahrip olmuş ve 4- tamamen tahrip olmuş alanlar özelliğinin dağılımına bağlı olarak yapılmıştır.

Şekil 4.1 Geleneksel doku üzerinde araştırma yapılan, 1ha birim alanların dağılımı

4.2.1 Fiziki yapı araştırmaları:

Yerinde yapılan gözlem ve araştırmalar, geleneksel şehirsal dokunun fiziki yapı ve öğelerinin, genel olarak, tahrip olduğu, bozulduğu veya yok olduğunu göstermektedir. Özellikle tescilli binaların kaderlerine terk edildiği veya yok oldukları gözlenmiştir. Bunların ticari alanlara yakın olanları, kasten yıkılarak, konut alanları içerisinde kalanlar ise bakım ve yenileme giderlerinin (tamir ve bakımlarının daha pahalı oluşu gibi nedenlerle)güncel kullanıcıları tarafından karşılanamaması gibi nedenlerle hızlı bir şekilde kayıp olmaktadır.

Fiziki yapıdaki bu bozulmaların nedenleri, genel olarak şu başlıklar altında toplanabilir.

a-Yapı malzemesi ve yapım sistemi

Yapı malzemesi olarak kullanılan taşın bazı cinslerinin açık hava şartlarına dayanaksız bir malzeme olması nedeniyle, ve yapım sistemini oluşturan, kemer, tonozların zamanla bozulması nedenleri,

b- Bina yaşına bağlı

İklim ve çevresel faktörlerdeki değişim sonucu (Şehir genelinde, bağıl nemde genel bir artış ve global ısınma gözlenmektedir.)

c-Yeterli tamir ve bakım yapılamaması

Kiracı, mülk sahipliği dağılımına bağlı olarak olumsuz etkileşim,

d-Binaların boş tutulması veya terk edilmesi

Kullanıcıların bulunmaması, fiziki yapının yıpranmasını hızlandırmakta,

e-Kullanıcıların sosyal-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları

Kullanıcıların, düşük gelir seviyesine sahip olması ve kırsal kökenli kültürel yapılarına bağlı olumsuzluklar,

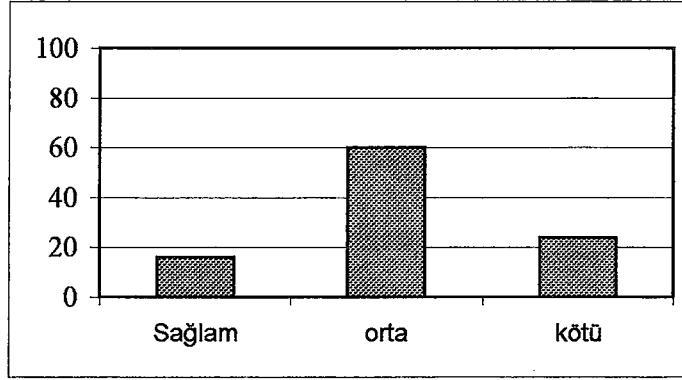
f- Yeni kullanıcılar

Kültürel, sosyal ve yaşam tarzı farklı olan grupların yapılanmış çevredeki olumsuz etkileşimi. Bahçeye yeni oda ilavesi, mekanların bazılarının yerlerinin değiştirilmesi (Mutfak ve wc),

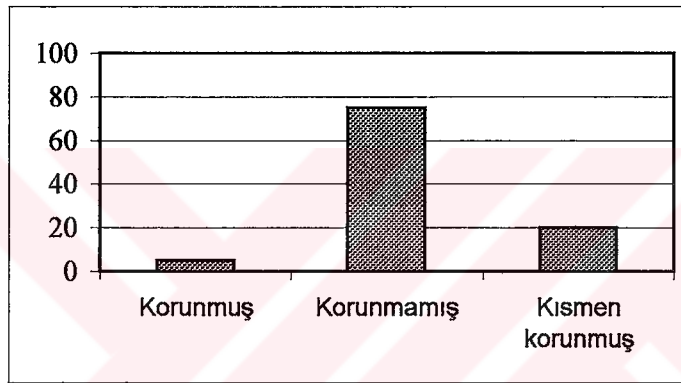
Ayrıca, ilave yapılan yeni inşaatlara bağlı olarak da geleneksel şekil-zemin oranlarının değişmesi, dokunun fiziki yapısındaki geleneksel doluluk-boşluk oranının değişimine neden olarak, şehrsel dokunun kimliğinin kayıp olmasına yol açmaktadır.

Yerinde yapılan gözlem-araştırma ve anket soruşturmalarına bağlı olarak elde edilen , fiziksel yapıdaki farklılaşmayı açıklayan, göreceli frekans dağılım tabloları aşağıda verilmektedir.

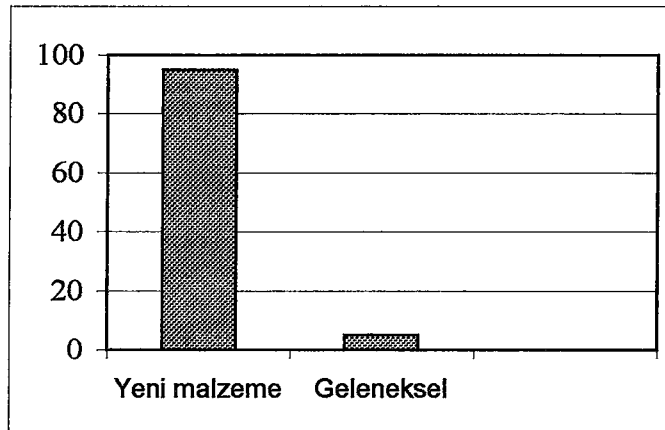
Tablo 4.2 Binaların durumu

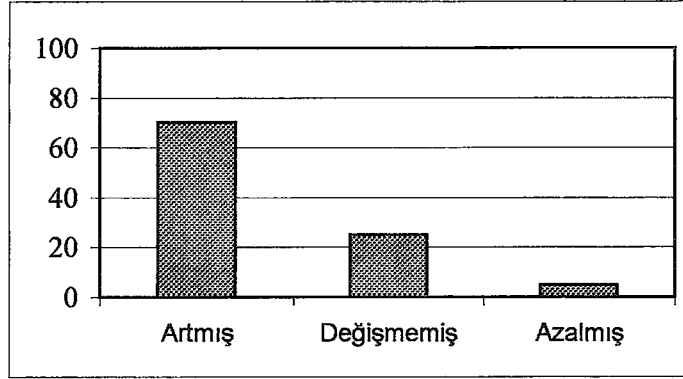
Tablo 4.3 Tescilli binaların durumu

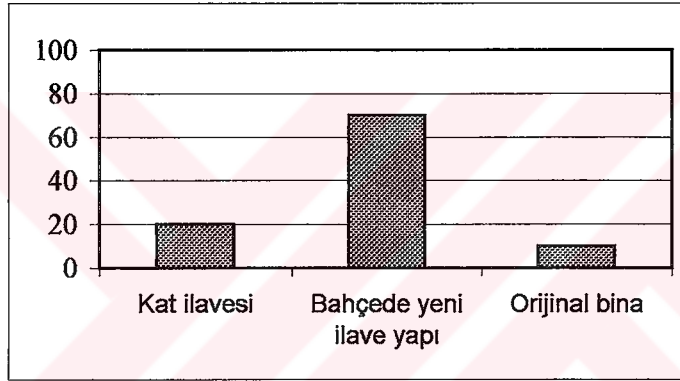
Tablo 4.4 Yapı malzemesindeki değişim

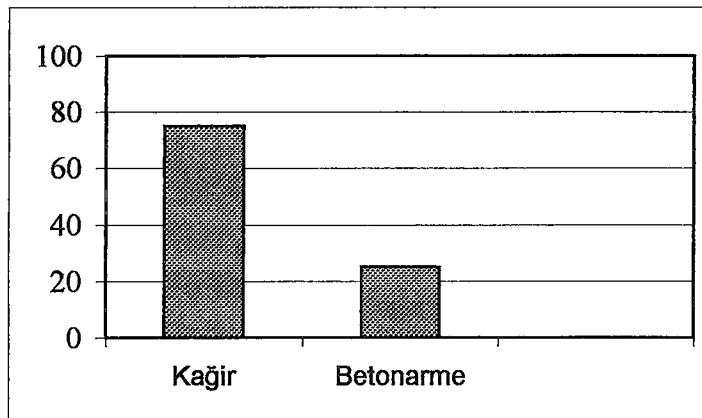
Tablo 4.5 Parsel bazında TAKS/KAKS değişimi

Tablo 4.6 Parsellerdeki ilave inşaat çeşitleri

Tablo 4.7 Yeni yapım sistemleri

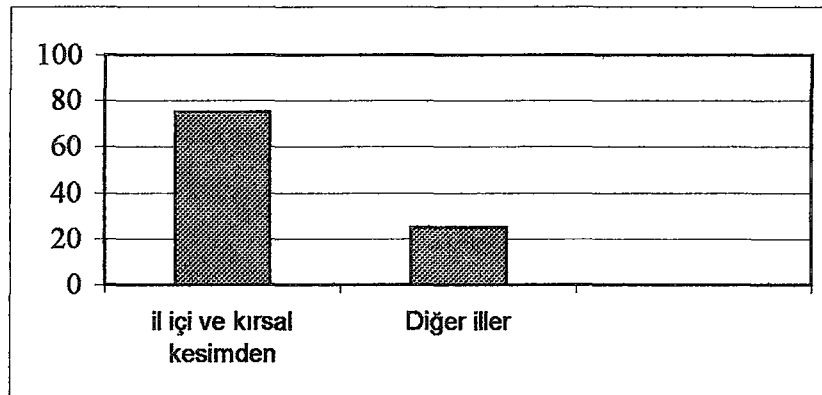
4.2.2 SOSYAL YAPI ARAŞTIRMALARI

Uygulama alanı olarak seçilen bölgede, 1 ha birim alanlar üzerinde yapılan gözlem, araştırma ve anket soruşturması yolu ile sosyal yapıyı oluşturan sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel veriler hakkında bilgi sağlanmasına amaçlanmaktadır.

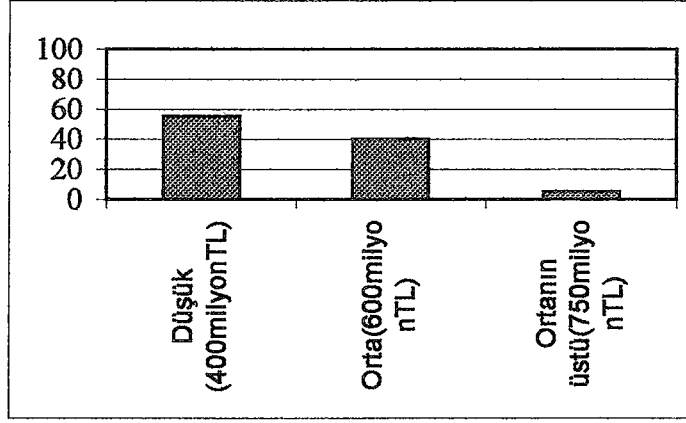
Anket soruşturmaları ile, geleneksel doku ve mekan kullanıcılarının gözlem ve incelemelerle elde edilemeyen, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel karakteristiklerinin belirlenebilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu çerçevede soru grupları, a- kullanıcıların aile yapısının özelliklerinin belirlenebilmesine, b- kullanıcı, doku ve mekan ilişkilerinin çözümlemesine, c- kullanıcı çevre ilişkisine yönelik olarak hazırlanmıştır.

Hedef kitle olan yöre kullanıcıları, genel olarak, yeni kullanıcılar olup, diğer bir deyişle, bulundukları yapılanmış ve yapılaşmış çevreye yabancıdırlar. Anket soruşturmasında kullanıcıların mekana dönük olan eylem çeşit ve şekilleri, sokak yaşamları, toplumsal ilişkileri, kullanıcı mekan ilişkisi, şehrsel kültür ölçütü, kimliklerini koruyabilmeleri, davranış kalıpları gibi, şehrsel tasarım kuramının, şehrsel mekan oluşumuna dönük benimsediği yeni ilke ve ölçütler doğrultusunda da araştırılmasına çalışılmıştır.

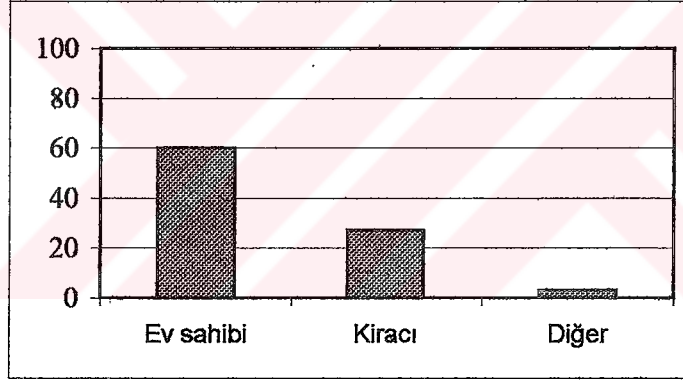
Tablo 4.8 Kullanıcıların geliş yerlerine göre dağılımı

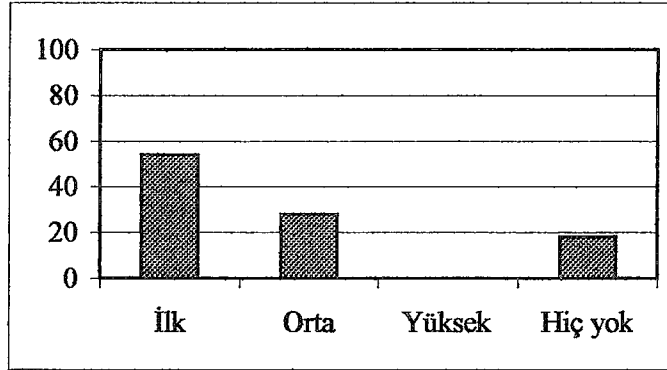
Tablo 4.9 Gelir gurubu dağılımı

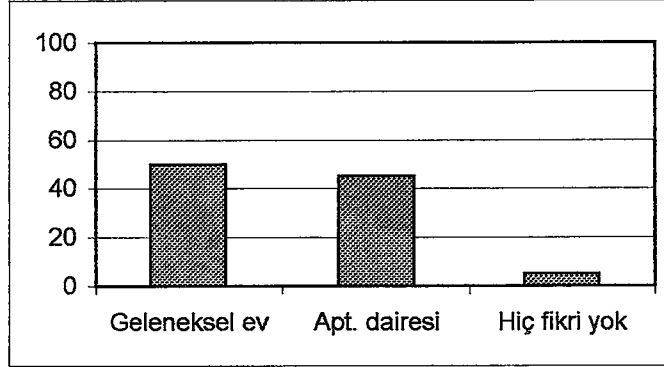
Tablo 4.10 Mülkiyet durumu dağılımı

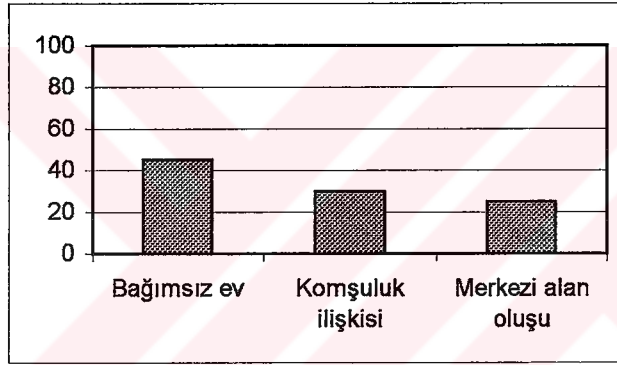
Tablo 4.11 Annelerin eğitim durumu

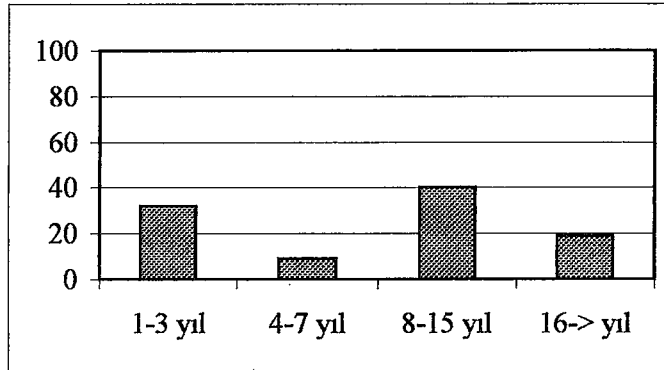
Tablo 4.12 Geleneksel ev/Apartman dairesi talebi

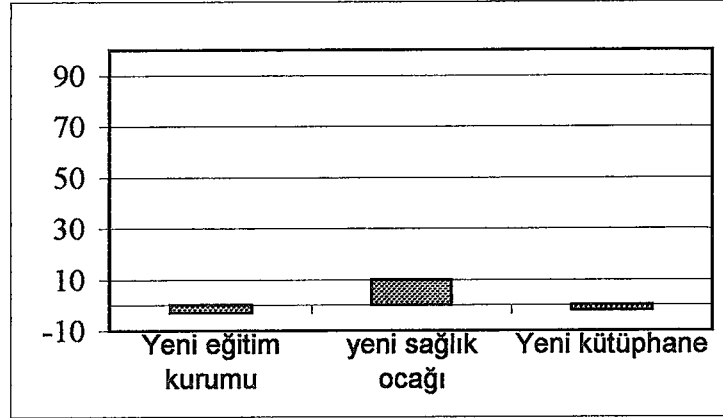
Tablo 4.13 Geleneksel konut tercih nedenleri

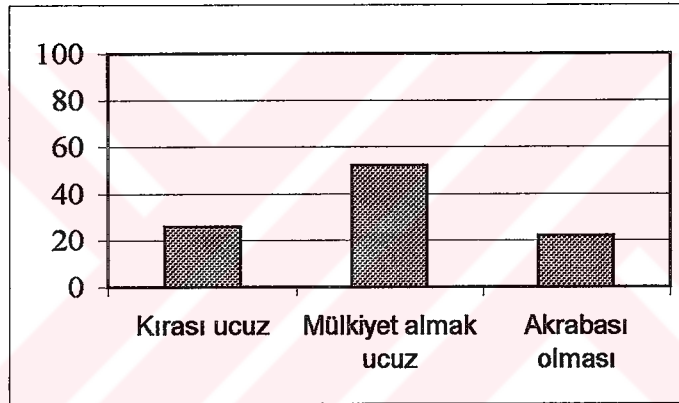
Tablo 4.14 Yörede oturma süreleri

Tablo 4.15 Değişen sosyal donatıların durumu (1970-2002)

Tablo 4.16 Yörede oturma tercih nedeni

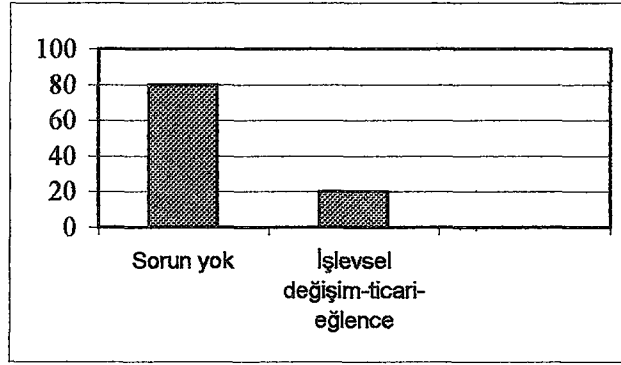
4.2.3 ANLAMSAL/ÇEVRESEL VERİ ARAŞTIRMALARI

Anlamsal/çevresel veri araştırmaları, çevrenin kullanıcılar tarafından tanınması, istem seviyesinin belirlenebilmesi ve kabul edilmiş çevresel standart değerlerle karşılaştırma olanağı oluşturmak için gereklidir.

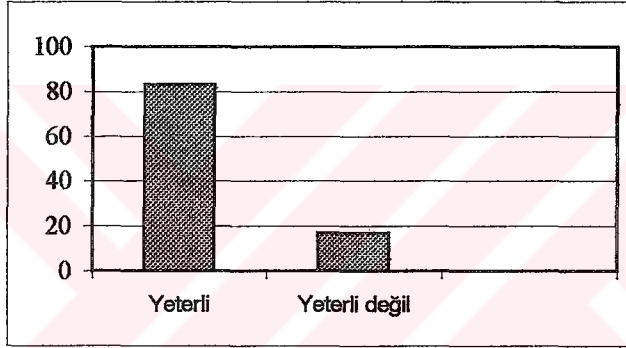
Anlamsal veriler, çevrenin algılanabilmesi, kimlik, anlam,yer, şehirsellik kültürü, sokak yaşamı vb. çevresel veriler ise, ulaşım ve trafik düzenlemeleri, sosyal donatıların dağılımı ve sayısal oranı, kamu ve özel organizasyonların varlığı, segregation (sosyal tabaklaşma) vb. çevresel ölçütleri kapsamaktadır.

Gözlem, inceleme ve anket soruşturmasıyla, kullanıcıların yörenin anlamsal/çevresel değerlendirmeleri elde edilmeye çalışılmıştır.

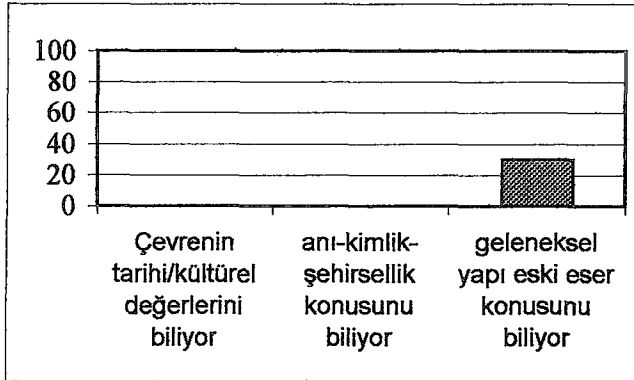
Tablo 4.17 Çevreye yönelik en önemli sorun ne ?

Tablo 4.18 Mevcut sosyal donatıların değerlendirmesi

Tablo 4.19 Çevrenin anlamsal okunması

4.3 GÖSTERGELER

Araştırmanın bu bölümünde, gözlem, inceleme ve anket soruşturmasıyla elde edilen bilgilerin kuramsal değerlendirmesi yapılarak,

- 1-Fiziksel yapıya dönük göstergeler,
- 2-Sosyal yapıya dönük göstergeler,
- 3-Anlamsal/çevresel değerlere yönelik göstergeler

elde edilmektedir.

4.3.1 Fiziksel yapıya dönük göstergeler

Fiziksel yapının belirleyici unsuru olan, binalara yönelik değişimlerin incelemesinde konu ile ilgili temel kuramların açıklanmasında konunun anlaşılması açısından fayda bulunmaktadır.

Fiziksel yapı değişim göstergeleri

F. DG.1	F-fiziksel yapı, DG -Değişim göstergesi, 1- sıra sayısı
---------	---

F.DG1 (Fiziksel yapı değişim göstergesi) 1- Bina durumları

Tablo 4.1'den görüleceği üzere, mevcut yapı stokunun %60 oranında oturulabilir (orta) , %18 oranında iyi durumda olmak üzere, toplam %78 oranında, oturulabilir bir yapı stoku bulunmaktadır.

F.DG2 (Fiziksel yapı değişim göstergesi) 2 -Tescilli Binaların durumu

Tablo 4.2 Tescilli binaların %77 oranında korunamadığı, %20 oranında kısmen korunduğu ancak, % 3 oranında korunabildiği görülebilmektedir.

F.DG3 (Fiziksel yapı değişim göstergesi) 3 - Kullanılan Yapı Malzemesi

Tablo 4.3 Fiziki yapıya yapılan müdahalelerde %95 oranında yeni (çevreye uyumsuz) yapı malzemesi kullanılmakta.

F.DG4(Fiziksel yapı değişim göstergesi) 4 - Parsel bazında TAKS/KAKS değişimi

Tablo 4.4 Yapılaşma oranı, %70 artış, %25 değişme olmadığı ve % 5 azalma olduğu yönünde.

F.DG5 (Fiziksel yapı değişim göstergesi) 5- Bina bazındaki değişim

Tablo 4.5 %70 oranında binaya yeni ilave yapılması(bahçenin daralması), %20 oranında binaya kat ilavesi ve %10 değişme yok.

F.DG6 (Fiziksel yapı değişim göstergesi) 6- Bina cinsinde değişim

Tablo 5.6 %75 briket kagir tip , %25 betonarme şeklinde değiştiği

FİZİKSEL YAPIDAKİ DEĞİŞİM

Gaziantep geleneksel doku ve mekansal oluşumun fiziki yapısının değişimi ortaya çıkarmak amacıyla elde edilen göstergelerden, fiziksel yapının olumlu yönde değişimin sağlayacak yönlendiricilerin belirlenebilmesinde ip ucu sağlayabilir.

-Geleneksel dokuyu oluşturan binalarda, %78 oranında kullanıcı bulunmakta olup bu oran bazı durumlarda (kötü şartlarda yaşamı kabullenen bir kesim bulunmakta) %85'e kadar çıkmaktadır.

-Tescilli binalar büyük bir oranda yok olmakta,(Ticari bölgelerde kasti yıkım diğer bölgelerde bakımsızlık nedenleri)

-Yeni inşaat malzemeleri, geleneksel dokunun fiziki kimlik ve karakterini değiştirmekte.

-Binalara yapılan ilave ve kat artırımları geleneksel, şekil-zemin karakteristiğini değiştirmekte.

-Bina cinslerinin, yeni malzeme ve teknik ile yapılması, geleneksel estetik ölçütüyle çelişmekte.

Sonuç olarak, oluşturulan göstergelerin değerlendirilesi doğrultusunda, geleneksel doku ve mekan oluşumlarının, olumsuz yönde bir farklılaşmaya doğru gittiği söylenebilir.

4.3.2 Sosyal yapıya dönük göstergelerin oluşturulması

Geleneksel doku ve mekansal oluşumlarının sosyal yapısına yönelik olarak , anket soruşturmalarıyla elde edilmek istene sonuçların , şehirs el tasarımın yeni ilke ve ölçütleri doğrultusunda yapılması, bu konuda yeni açılımlar sunabilecektir.

Özellikle, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapıların bu anlamada çözümlemesi , geleneksel doku ve mekansal oluşumların farklılaşmasının, varsayımsal göstergelerle karşılaştırılmasını olanaklı kılacaktır. Elde edilebilecek bu kazanımlarla, korunmaları ve yaşatılmaları konusunda sonuçlar ve öneriler oluşturulabilecektir.

Sosyal yapı değişim göstergeleri

S. DG.1 S-Sosyal yapı, DG -Değişim göstergesi, 1- sıra sayısı

S.DG1(Sosyal yapı değişim göstergesi) 1- Kullanıcıların dağılımdaki değişim

Tablo 4.7 %75 Gaziantep (%75 şehrsel, %25 Kırsal), %25 diğer illerden (Ş.urfa, Adıyaman vd.)

S.DG.2 (Sosyal yapı değişim göstergesi) 2- Gelir grubu durumu

Tablo 4.8 %70 düşük gelir grubu(250 milyon TL altı), %25 orta (500-260 milyon TL), %5 ortanın üstü (550 milyon üstü)

S.DG.3 (Sosyal yapı değişim göstergesi) 3- Mülkiyet dağılımı

Tablo 4.9 %60 ev sahibi, %30 kiracı, %10 diğerleri

S.DG4 (Sosyal yapı değişim göstergesi) 4- Annelerin Eğitim durumu anketlerde çoğunlukla görüşülen kişi)

Tablo 4.10 %55 İlköğretim, %35 Ortaokul, %0Yüksek, %20 Okuma yazma bilmez

S.DG5 (Sosyal yapı değişim göstergesi) 5- Geleneksel ev/apartman talebi

Tablo 4.11 %50 geleneksel ev, %45 apartman dairesi, % 5 fikri yok

S.DG6 (Sosyal yapı değişim göstergesi) 6- Geleneksel konutu tercih nedeni

Tablo 4.12 %45 bağımsız bir ev oluşu, %30 komşuluk ilişkisi iyi, %25 merkezi alanda bulunuşu

S.DG7 (Sosyal yapı değişim göstergesi) 7- Yörede oturma süreleri

Tablo 4.13 %30 1-3 yıl, %10 4.7 yıl, %40 8-15 yıl, %20 16 ve daha yukarı

S. DG8 (Sosyal yapı değişim göstergesi) 8- Sosyal donatımın değişimi

Tablo 4.14 %2 Eğitim kurumlarında azalma, %5 Sağlık ocağında artış, %2 kütüphanede azalma

SOSYAL YAPIDAKİ DEĞİŞİM

Anket soruşturmasına bağlı olarak oluşturulan sosyal yapının farklılaşmasına yönelik göstergeler oluşturulması, varsayımsal kuramsal ifadelerle karşılaştırılarak, olumlu yöndeki değişimleri konusunda, yol gösterici olabilecektir.

-Geleneksel dokunun kullanıcılarının çoğunluğu (%75) Gaziantep kökenli olup yöreyi bilen kişilerden oluşmaktadır.

-Kullanıcıların büyük çoğunluğu (%100 yakın) düşük gelir grubundan oluşmakta.

-Kullanıcıların çoğunluğu mülk sahibi konumunda (%60)

- Genel eğitim durumu (özellikle anneler) çok düşük olup yüksek öğrenim görmüş kişiler bulunmamakta.
- Kullanıcıları %50 bu yörede isteyerek oturmakta
- Burada oturma nedenlerinin dağılımı ekonomik ve kültürel, merkezi alan oluşları arasında dağılmakta.
- Kullanıcıların oturma süreleri genel olarak (%60) 15 yıl üstü.
- Yöredeki mevcut sosyal donatıların sayılarında azalma görülmekte.

4.3.3 Anlamsal ve çevresel göstergeler

Çevrenin algılanması, tarihi/kültürel değerlerin varlığı, anı, kimlik şehirsellik ve yer kavramlarının tanınması yönünde yapılan araştırma, yöre kullanıcılarının eğitim ve kültürel seviyelerine bağlı olarak, olumsuz olarak tespit edilmiştir.

Yörenin anlamsal özelliklerinin tanınması, ulaşım olanakları, mevcut sosyal donatıların değişimi ve dağılımı, yöredeki kamu kurum ve organizasyonların varlığı, işlevsel, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin ölçütü olarak, göstergeler oluşturulması.

Anlamsal ve çevresel veriler değişim göstergeleri

AÇ. DG.1	AÇ- Anlamsal/çevresel veriler, DG -Değişim göstergesi, 1- sıra sayısı
-----------------	--

AÇ.DG1(Anlamsal/Çevre verileri değişim göstergesi) 1- Tablo 4.15 Sosyal donatıların sayılarında, özellikle eğitim kurumları ve kültürel tesislerde azalmalar olduğu buna karşın, sağlık tesislerinde artış olduğu şeklindedir.

AÇ.DG2 (Anlamsal/Çevre verileri değişim göstergesi) 2 - Tablo 4.18, Kullanıcıların sosyal donatının yeterliliği konusundaki soruya %82 oranında olumlu bulduklarını göstermekte olup, Ç.DG1 ile bir çelişki doğurmaktadır.

AÇ.DG3 (Anlamsal/Çevre verileri değişim göstergesi 3)- - Tablo, 4.17 Çevreye yönelik en büyük sorunun ne olduğu sorusuna, işlevsel değişimlerin olduğu (iş yerine dönüşüm), ancak çoğunluk sorun olmadığı görüşünde.

AÇ.DG4 (Anlamsal/Çevre verileri değişim göstergesi 4)- - Tablo, 4.19 Geleneksel şehirsellik doku ve mekan incelemelerinde kullanılan, algılama, tarihi ve kültürel değerler, anı, kimlik, yer, şehirsellik vb. kavramlar yöre kullanıcıları tarafından bilinmemektedir.

Yerinde yapılan gözlem ve anket soruşturmalarına bağlı olarak oluşturulan göstergelerin bir sonucu olarak, geleneksel şehirsal dokunun fiziki yapı sosyal yapı ve imar planı-koruma imar planı arasındaki tarihsel gelişim süreci tablo 4.19 özetlenmiştir.

ANLAMSAL/ÇEVRE VERİLERİNDEKİ DEĞİŞİM

Göstergeler, mevcut sosyal donatılardaki nitelik ve nicelik azalmalarındaki değişimlerinden etkilenmediklerini göstermektedir. Bu durum, kullanıcıların yaşam standartlarıyla, sosyo-kültürel yapıları arasındaki kopukluğun bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zaman da, yörenin, fiziksel sosyal, kültürel ve anlamsal özellikleri konusunda bilgi sahibi olmadıkları da görülmektedir.

Gaziantep geleneksel dokusundaki değişim ve süreci tablo 4.20 detaylı olarak özetlenmektedir.

Tablo 4.20 Gaziantep geleneksel dokusunun, fiziksel, sosyal ve anlamsal değişim süreci

TARİH -SÜREÇ	FİZİKİ YAPININ DEĞİŞİMİ	SOSYAL YAPININ DEĞİŞİMİ	GELENEKSEL DOKUNUN ANLAMSAL DEĞİŞİMİ
1960-1964	Geleneksel şehirsel dokulardaki fiziksel yapıda değişimin başlangıcı	Aile yapısında ilk bölünmeler, aynı avluda birden fazla ailenin yaşaması	Geleneksel değerlerin korunması
1965-1969	Yeni yapı malzemesi olan biriket'le kat ilavesi, ve avlunun bölünmesi	Ailelerin gelir seviyesinde artış , sanayileşmenin başlangıcı	Geleneksel değerlerde ilk değişimin başlangıcı
1970-1974	Yeni yerleşim alanlarının olmayışına bağlı olarak,geleneksel dokudaki fiziki bozulmaların artması	Ticaret ve üretime bağlı, gelir seviyesinde artış, TV yaygınlaşması ve yeni sosyal statülerin başlangıcı	Yeni sosyal statü arayışları
1975-1979	Geleneksel dokudaki bozulmalar, sosyal yaşam taleplerine göre, hızlı bir şekilde artış göstermekte	Geleneksel dokuda yaşayanların sosyal statülerinde, yeni yaşam arayışları (banyo, kalorifer vb. istemler)	Modern yaşama özlem olarak, apartman hayatına geçiş ve geleneksel dokuyu ilk tepki
1980-1984	yeni yerleşim alanlarının açılmasına bağlı olarak fiziki yapıdaki müdahalede azalma	Apt. yaşamına özlem ve ilk apt. hayatına geçiş	Apartman hayatına alışma sürecine başlangıç
1985-1989	Geleneksel dokudaki fiziki yapıda, belirgin bozulmalar	Apt. yaşamında ilk tecrübe ve geleneksel dokudan ayrılımlar	Geleneksel dokunun korunması konusunda ilk atılımlar
1990-1994	Geleneksel dokudaki fiziki yapılaşmada duraksama	Geleneksel dokuya, yeni kullanıcıların gelmesi	Geleneksel doku ve çevresinin ilk kullanıcılar tarafından değerinin anlaşılması
1995-1999	Eskimeye bağlı fiziki bozulmaların ivme kazanması	Geleneksel dokuya, gelir seviyesi düşük grupların yerleşmesi	Geleneksel dokudaki fiziksel ve sosyal kimlik kayıp olmasının başlangıcı
2000-2001	Eskimeye bağlı bozulma ve yok oluşların başlaması- Fiziki yapıda istemli ve/veya istem dışı yok oluşlar	Düşük gelir grubunun, geleneksel bölgelere yerleşmesinde, ivme kazanması	Geleneksel dokularda anlamsal bozulmanın ivme kazanması
2002-	Sosyal yapıya bağlı olarak, fiziksel yapılarda toplu bozulmalar (kıracının artışı-terk)	Geleneksel dokuda, kırsal yaşam ve sosyal kimlik bozulması	Geleneksel dokuda, yeni kullanıcı özellikleri sonucu, geleneksel anlamın kayıp olma sürecinin devamı

(H.Uğur, Kaynaklar: Belediye yayınları, Ticaret Odası yayınları ve Kütüphane taraması)

BÖLÜM 5- DEĞERLENDİRME ve SONUÇLAR

5.1 DEĞERLENDİRME

Geleneksel şehirsal doku ve mekanların korunmaları ve yaşatılmaları bağlamında ele alınan, Gaziantep geleneksel şehirsal dokusunda yapılan alan araştırması değerlendirmesi aşağıdaki şekilde açıklanabilir.

5.1.1 Fiziki yapıdaki farklılaşmaya yönelik değerlendirme

Gaziantep geleneksel şehirsal doku ve mekan oluşumlarının fiziki yapılaşması, tarihi çok eskiye giden, bir süreç sonucu biçimlenmiştir. Biçimlenmenin temel belirleyici ve yönlendiricileri olarak, yerleşim alanının topografyası, jeolojik yapısı ve iklimsel verileri olduğu düşünülebilir. Ancak, bu biçimlenmenin “yer” e dönüşmesinde, sosyal, kültürel, anlamsal ve ekonomik verilerin de etkisi düşünülmelidir.

Geleneksel doku ve mekansal oluşumun, fiziki yapı kimliğinin ortaya konması, ilgili kuram ve yaklaşımlara bağlı olarak tezin 3. bölümünde gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. Ancak yerinde yapılan gözlem ve araştırmalar (4. bölümde elde edilen fiziki yapı göstergelerine göre) fiziki yapı özelliklerinin, olumsuz yönde farklılaştığını göstermektedir.

Şöyle ki;

- Organik doku karakteristiği, (şekil-zemin,-bağlantılar ve yer özellikleri) her geçen gün bozulmaya devam etmekte.
- Yeni yapı malzemeleri ve tekniklerin kullanılmasına bağlı olarak, görsel ve estetik kimlik yok olmakta.
- Avlulara ve binaların üstlerine yapılan ilave inşaatlar sonucu, geleneksel “şekil-zemin” ve “hacimsel” özellikler değişmekte.
- Tescilli binalar, istemli ve istem dışı olarak bozulmakta ve yok olmakta.
- Binaların bakım ve tamiratlarının düzenli olarak yapılamaması sonucu bozulmaları ivme kazanmakta.

•Alt gelir grubunda bulunan, mülk sahibi kullanıcıların ilk yatırımcı olmama eğilimleri, devam etmektedir.

Sonuç olarak, Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekan oluşumlarının fiziki yapısının, çeşitli nedenlere bağlı olarak, olumsuz yöndeki farklılaşma sürecinin devam ettiği söylenebilir. Bunun sonucu olarak da, şehrin önemli fiziksel özelliklerinden olan okunabilirliği (legibility), betimlenebilirliği (imageability) ve fiziksel kimliği kayıp olmaktadır.

5.1. 2 Sosyal yapıdaki farklılaşmaya yönelik değerlendirme

Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekan oluşumlarının sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını oluşturan özelliklerin, olumsuz yönde bir farklılaşma içerisinde bulunduğu, anket soruşturmaları sonucu oluşturulan göstergelerle ortaya çıkarılmıştı.

Bunlar kısaca;

•Geleneksel şehrsel doku ve mekan kullanıcıları, bulundukları yapılanmış çevreye yabancı olup, bu çevrenin algılanmasında ve yaşatılmasında, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olumsuzluklar yaşamaktalar.

•Eğitim seviyelerinin çok düşük olduğu, yörenin korunması ve yaşatılması konusunda oluşturulacak organizasyon ve çalışmalara katılabilmeleri konusunda bunun bir engel teşkil etmekte olduğu ortaya çıkmaktadır.

•Şehrsel mekanın tanımlanmasında kullanılan, bellek, anı, okunabilirlik, yer, yer duygusu, örüntü dili, toplumsal bellek, yer'in imgesi, sokak yaşamı, şehrsel kültür, yaşam biçimi vb. şehrsel dokunun sosyo-kültürel boyutlarını açıklayan yeni kavramların, yöre kullanıcıları tarafından anlaşılması ve kullanılması konusunda kültürel sorunların yaşandığı, tespitleri yapılmıştır.

Sonuç olarak, şehrsel mekanın sosyal yapı özellikleri de fiziki yapı gibi olumsuz yönde farklılaştığı gözlenmektedir.

5.1.3 Anlamsal ve çevre verilerindeki farklılaşmaya yönelik değerlendirme

Çevrenin algılanması, tarihi, kültürel değerlerin korunması, yaya ve taşıt ulaşımı sağlanması, sosyal donatıların nitelik ve nicelik olarak yetersizliği, sosyal gruplaşma (tabakalaşma) kamu organizasyonları vb. şehrsel çevre ve anlamsal özelliklere

yönelik standartlardaki farklılaşma, dolaylı olarak da, şehrsel doku ve mekan oluşumlarının fiziki ve sosyal yapısı üzerinde de olumsuz etki yaratmaktadır.

Şöyle ki;

- Çevre ve bina standartlarını düşmesi sonucu, kullanıcıların “filtering kuramı” doğrultusunda hareket ettikleri, bunun da, giden kullanıcının yerine daha alt gelir grubundan yeni kullanıcıların geldiği ve buna bağlı olarak da fiziki kimlik ve çevre daha da bozulmakta.

- Yöredeki sosyal donatıların olumsuz yöndeki değişimi (sayısal azalma) sonucu, yörenin istem ve yatırım seviyesi azalmakta ve olumsuz bir sosyolojik kimlik oluşmakta.

- Mülk sahiplerinin “ilk yatırımcı olmama eğilimi” oluşmakta.

- Fiziki ve sosyal çevrenin, anlamsal içeriği kayıp olmakta.

- Yeni kullanıcılar, geleneksel şehrsel yaşamı, yaşatmakta ve anlamakta, çeşitli nedenlere bağlı olarak, güçlük çekmekte.

Bu tespitlere bağlı olarak, Gaziantep geleneksel şehrsel dokusunun, fiziksel, sosyal, kültürel ve anlamsal yapısının güncel değerlerinin, şehrsel tasarımda kullanılan sürdürülebilirlik ölçütlerine göre, değerlendirmesi tablo 5.1 verilmiştir.

Tablonun sütun bölümlenmesinde, şehrsel tasarımda kullanılabilecek sürdürülebilirlik ölçütleri bulunmakta, satır bölümlenmesinde ise şehrsel doku ve mekanların, Eylem-Form-Anlam özellikleri yer almaktadır. Matrisin kesim noktaları ise iki bölümde düzenlenmiş olup bu bölümlerde, satır ve sütun arasındaki ilişkilerin, olumlu ve olumsuz özellikleri ortaya çıkarılmaktadır.

Tablonun genel değerlendirme sonuçları, Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekanların korunmaları ve yaşatılmaları konusunda olumsuz yönde bir değişim sürecinde olduğunu göstermektedir. Özellikle, kullanıcı özellikleri bu süreçte önemli bir yer tutmaktadır. Kullanıcıların kültürel, sosyal ve ekonomik özellikleri başta olmak üzere yetersiz seviyede bulunmaktadır. Yöre için yapılan plan ve kararların uygulanamaması da yörenin yatırımcılar açısından istem seviyesini azaltmaktadır.

Bu olumsuzlukların giderilmesi konusunda yapılacak sonuç ve öneriler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5.1 Geleneksel doku ve mekânın sürdürülebilirlik ölçütleriyle değerlendirilme şeması

		ŞEHİRSEL DOKU VE MEKAN ÖGELERİ					
		EYLEM		FORM		ANLAM	
		Arazi kull.-yaya-taşıt-sokak yaşamı vb.		Yapı formu-geçirgenlik-peyzaş-şehirsel mobilya-ölçek-yoğunluk vb.		Sembol-anı-algılama -deneyim-bilgelik-kültürel özellik	
	Değerlendirme	Uyumlu	Uyumsuz	Uyumlu	Uyumsuz	Uyumlu	Uyumsuz
	Ölçütler						
Ekonomik Gelişim	Fayda/maliyet En fazla kar En az maliyet Pazar ekonomisi Kamu yararı vb.	Konut amaçlı kullanım Daha yoğunluklu olarak bulunmakta	Bazı bölgelerde, yeni işlevler oluşmakta (İmalat,eğlence Vb.)	Olumlu ekonomik gelişmeler bağli olarak, restorasyon çalışmaları ile formda iyileşmeler	Mekanın fiziksel yapısının korunması, şun anki ekonomik koşullarda zor görülmekte	Olumlu ekonomik gelişmeler bağli olarak, Kültürel değerlerin korunması	Pazar ekonomisi kuralları içerisinde kamu yararı ve sosyal değerler düşünülmemekte Bireysel fayda en üst seviyede ele alınmakta
Ekolojik Denge	Doğal/yapay çevre ilişkisi Doğal çevrenin korunması Ekosistemin devamlılığı vb.	Turizm amaçlı kullanımlara bağli, yeni ticari ve hizmet eylemleri oluşmakta	-Daha fazla konutsal alan edinilmesi geleneksel ekosistemi zorlamakta	Yeni inşaat malzemeleri bağli olumlu yapılaşmalar oluşmakta - restorasyon çalışmaları	Daha yoğun yapılaşma, doğal çevreyi olumsuz yönde etkilemekte	Çevre konusunda bilinçlenme sonucu kısmen de olsa ekolojik denge korunmakta	Koruma ve yaşatmada Ekolojik denge konusu, eğitim ve kültür seviyesine bağli olarak değerlendirilememekte
Sosyal görüş	Sosyal ve kültürel yapının korunması "yer" özelliğinin korunması anı-kimlik kavramları	Yerel örgütlenmeler başlamakta. Sivil toplum Kuruluşları konuyu sahiplenmekte	Kültürel değişim Anı-kimlik Sokak yaşamı kavramları kayıp olmakta	Geleneksel şehirsel yapının korunması ve yaşatılmasında yerel bilinçlenmede gelişme	Geleneksel sosyal yapı özelliği bozulmakta, geleneksel sosyal çevre özelliklerini anlamada zorluklar yaşanmakta	Şehirsel mekânın anlamsal özellikleri konusunda, olumlu sosyal görüşlerin gelişmesi	Anlamsal özelliklerin anlaşılması ve korunması konusunda Yaşam düzeni ile ilgili sorunlar bulunmakta
Fiziksel mekân	Şekil-zemin özelliğinin korunması Bağlantıların korunması Fiziksel özelliklerin korunması vb.	Geleneksel mekânların turizm amaçlı olarak (butik otel-lokanta) kullanılması	Yeni eylem tipleri Şekil-zemin ve fiziksel yapıyı bozmakta	Restorasyonlarla yapı biçimleri korunmakta ve yeni işlevler verilmekte	Fiziksel yapı, çeşitli el ve atımlarla bozulmakta ve korunamamakta	Restorasyon ve yerel ekonomik gelişmeye bağli fiziksel yapının korunması	Geleneksel doku ve mekân oluşturan fiziksel yapının , anlamsal özellikleri kullanıcılar tarafından korunamamakta ve fiziksel yapı özellikleri bozulmakta

(H.Üğür tarafından, doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır)

5.2 SONUÇ VE ÖNERİLER

•Şehirsel mekan ve dokular konusunda yapılacak değerlendirmeler, fiziksel yapı, sosyo-kültürel yapı ve anlamsal/çevresel değerlerin bir bütünü olarak, sistematik bir boyutta ele alınması gereklidir (Eylem-Form-Anlam modeli). Ancak bu şekilde, kapsamlı bir bilgi edinilebilmekte olup, korunmaları ve yaşatılmaları konusunda oluşturulacak karar ve uygulamalarda, yönlendirici özellikleri kullanılabilmektedir.

•Kullanıcılar, geleneksel şehirsel doku ve mekanların korunması veya korunamamasında birinci derecede rol alan şehirsel aktörlerdir. Özellikle, sosyal, kültürel ve ekonomik seviyelerinin düşük olması, geleneksel şehirsel mekanların kullanılması, algılanması, korunması ve yaşatılması konusunda olumsuzluklar oluşturmaktadır.

•Kullanıcıların toplumsal güçlendirilmelerine ihtiyaç olup, genel eğitim, kültürel yapıları ve geleneksel şehirsel mekanların korunması bilinçlenmelerini geliştirecek, yerel eğitim ve kültürel çalışmalara gereksinim bulunmaktadır.

•Kullanıcı özellikleriyle, yöre kalitesi (yeterli sayı ve kalitede sosyal, teknik ve kültürel alt yapı) arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Düşük standartlı çevresel veriler, kullanıcı özelliklerinde de standardı düşürmektedir.

•Kullanıcı özelliklerinin sürdürülebilir hale gelmesi, sisteme dışardan uygulanacak olumlu girdilerle mümkün olabilmektedir, (çevre standartlarının yükseltilmesi ve yöre için yeni işlevler gibi) .

•Çevrenin, mekansal, sosyal, ekonomik, kültürel ve anlamsal isteminin artırılması, plan+uygulama birlikteliğini bağlı yerel ve kamusal yatırımları gerektirmektedir. Ancak bu şekilde, özel yatırımcıların yöreye yatırım yapabilmeleri mümkün olabilmektedir.

- Yöre için yapılacak imar ve koruma imar planlarında konu ile ilgili tüm şehirscl aktörlerin (kullanıcıların), koruma süreci boyunca katılımlarına gereksinim bulunmaktadır. Bunun için yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir.

- Ancak, bu şekilde, yerel aktör ve örgütler konuya sahiplenme duygusu içerisinde olacaklarından, (süreç içerisinde yer alacaklarından), yerel finans kaynaklarını da oluşturabileceklerdir.

KAYNAKLAR

- Aktüre, S.** 1978. 19 Yüzyıl sonunda Anadolu kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, *Doktora Tezi*, İTÜ,FBE.
- Aktüre, S.** 1992. Kentsel morfolojinin beş bin yıldır süregelen ögesi “İzgara plan” üzerine bir irdeleme, *1.Kentsel tasarım ve Uygulamaları Sempozyumu*, Mimar Sinan Üniversitesi 23-24 Mayıs.
- Alexander, C.,** 1977. A Pattern Language of Architecture, Oxford University Press.
- Alexander, C.,** 1987. A New Theory of Urban Design, Oxford University Press.
- Alexander, C.,** 1979. The Timeless of Building, Oxford University Press.
- Alioğlu, F.,** 1989. Geleneksel Mardin Şehir Dokusu ve Evleri, *Doktora tezi* İTÜ, FBE.
- Altman, I.,** 1975. The Environment and Social Behavior, Brooks/Cole.Company.
- Altman, I.,** 1980. Culture and Environment, Cambridge University Press,
- Arı, K.,** 1998. Türk Kenti,Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ashiara, Y.,** 1983. The Aesthetic Townscape, MIT Press.
- Aydınlı, S.,** 1999. Kentsel mekanı Okumak, *1.Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi*, MSÜ, 26-27-28 Mayıs.
- Bacon, A.,** 1974. Design Of Cities, A studio Book Newyork.
- Barnet, J.,** 1974. Urban design and public Policy, Architectural Record Books.
- Bilgin, N.,**1990. Fiziksel Mekandan İnsan ya da İnsanlı mekana, *Mimarlık Dergisi*, 241/ 1990-3
- Broadbent, G.,** 1990. Emerging Concept in Urban Space Design, VNR
- Canter. D.** 1997. The Psychology of Place, St. Martin’s Press , New York 1997.
- Carmona, M.,** 1988. Urban Design and planning practice, *Journal of Urban Design* Vol.3 No1.

- Cerası, M., 1999.** Osmanlı Kenti, YKY(Yapı Kredi Yayınları).
- Ceyhan , E., 1999.** Gaziantep Tarihi, GTO Kültür Yayını.
- Colquhoun, I., 1995.** Urban Regeneration, B.T.Batsford Ltd , London.
- Cullen, G. , 1975.** Townscape, The Architectural Press London.
- Curl, S. James., 1970.** European Cities and Society, Leonard Hill.
- Çakın, Ş., 1990.** Mimari Tasarım İnsan ve Çevre, Özal Matbaası.
- Çelik, B., 1999.** Cumhuriyetin 75. yılına Armağan, Gaziantep. Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür yayınları 1999.
- Davern, J.,1974.** Urban Design as Public Policy, McGraw-Hill.
- Duany, A., Plater-Zyberk, E., 1991.** Towns and Towns Making Principles, Rizzoli.
- Emery, E. F., 1969.** Systems Thinking, Penguin Books.
- Ergeç, R.,1999.** Cumhuriyetin 75 yılında Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi.
- Ertürk , H., 1997.** Kent Ekonomisi, Ekin yayınları.
- Faroqhi, S., 2000.** Osmanlı'da Kentler ve kentliler, Tarih Vakfı Yayınları.
- Giritlioğlu, C., 1991.** Şehirselsel Mekan Öğeleri ve Tasarımı, İTÜ.
- Giritlioğlu, C., 2000.** Preservation and Revitalisation of the Historical Settlements: The case of Bursa/Cumalıkızlık, *40th Congress of the European Regional Science Association*, Barcelona.
- Giritlioğlu, C., 1996.** İstanbul Metropoliten Alanında Eski Merkez ve Alt Merkezler arasında Belirlenen İlişkiler, *İstanbul 2020 Sempozyumu*, BELBİM Matbaası, İstanbul.
- Giritlioğlu, C., 1993.** Metropoliten Şehir merkezlerinde Kullanılmayan Yapı-konut Potansiyelinin yeniden değerlendirmesi–*Araştırma Projesi, Proje no:İNTAG402-YAG32.*
- Greed, C., 1998.** Introducing Urban design Longman Limited.
- Golany, G., 1995.** Ethics and Urban Design, Jhon Wiley and Sons.
- Goossens, J., 1995.** Public Space, 010 Publishers Rotterdam.

- Göğüş M. O.**, 1995. Gaziantep, Cihan Ofset.
- Gökberk, M.**, 1995. Felsefe tarihi, Remzi Kitapevi.
- Göyünç, N.**, 2000. Gaziantep Tarihi ile ilgili Bazı Notlar, Gaziantep Üniversitesi.
- Greed, C.**, and others, 1998. Introducing Urban Design: Interventions and Responses, Addison Wesley Longman Ltd.
- Gülersoy, N. Z.** ve dig., 2001. Zeyrek-A Study in Conservation, İTÜ.
- Gülersoy, N. Z.**, 1981. Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Politikalarının Uygulanabilirliği, *Doktora Tezi*, İTÜ, FBE.
- Gür, Ö. Ş.**, 1996. Mekan Örgütlenmesi, Gür Yayıncılık.
- Güvenç, B.**, 1997. Türk Kimliği, Remzi Kitapevi.
- Güzelbey, C.C.** 1992. Gaziantep'ten Kesitler, Ar Ajans Gaziantep.
- Hall, T. E.**, 1959. The Silent Language, Doubleday & Company.
- Hall, T. E.**, 1966. The Hidden Dimension, Doubleday & Company.
- Harvey, D.**, 1997. Postmodernliğin Durumu, Metis yayınları.
- Hedman, R.**, 1984. Fundamentals of Urban Design, Planners Press.
- İller Bankası.**, 1969. Gaziantep Kent Bütünü, Ankara.
- Jacobs, J.**, 1977. The Death And Life of Great American Cities, Pelican Books.
- Kahvecioğlu, H.**, 1998. Mimarlıkta İmaj, *Doktora tezi*, İTÜ, FBE.
- Katz, P.**, 1994. The New Urbanism, McGraw-Hill.
- Konuk, G.**, 1991. Kentsel Tasarımda Araçlar, Teknikler, Yöntemler. *1. Kentsel Tasarım Uygulamaları Sempozyum*, MSÜ, 26-27-28 Mayıs.
- Konuk, G.**, 1999. Kentsel Tasarımda Yeni Bir Söylem, *10. Kentsel Tasarım Sempozyumu*, MSÜ 1999.
- Kostof, S.**, 1992. The City Assembled, Thames And Hudson.
- Kostof, S.**, 1992. The City Shaped, Thames And Hudson.
- Krier, R.**, 1979. Urban Space, Academy Edition, London UK.
- Kuban, D.**, 2001. Türkiye'de Kentsel Koruma, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Kuban, D.**, 2002. Kentsel Korumayı Korumak, *Yapı Dergisi*, sayı 250.
- Kuban, D.**, 2000. Tarihi Çevreyi Korumanın Mimarlık Boyutu YEM yayınları.
- Kuban, D.**, 1987. Türkiye’de Tarihi Çevre Korumanın Kültürel Boyutları, *Türkiye 11. şehircilik Günü Kolokiyumu*, Edirne.
- Kuban, D.**, 1983. *Gaziantep Kenti Koruma Planı Raporu*, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Küçükdağ, Y.**, 1999. Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları.
- Lang, J.**, 1994. Urban Design, The American Experience, VNR.
- Lynch, K.**, 1960. The Image of The City, M.I.T Press.
- Madanipou, A.**, 1996. Design of Urban space, Jhon Wily & Sons.
- Marcus, C.**, 1998. People Places, Jhon Wily & Sons.
- Montgomery, J.**, 1988. Making a city: urbanity, Vitality and Urban Design, *Journal of Urban Design*, Vol. 3 No 1.
- Morris, A.J.**, 1994. History of Urban Form, Longman.
- Moughtin, C.**, 1992. Urban Design - Street and Square, Oxford.
- Moughtin, C.**, 1996. Urban Design - Green Dimension, Architectural Press.
- Moughtin, C.**, 1999. Urban Design – Method and Techniques, Architectural Press.
- Moughtin, C.**, 1995. Urban Design – Ornament and Decoration, Architectural Press.
- Oktay, D.** 1992. Kentsel Çevre içinde yönelim olgusunun değerlendirmesi, *1. Kentsel Uygulama Sempozyumu*, Mimar Sinan Üniversitesi 23-24 Mayıs.
- Okuy, İ.**, 2001. Fransa’da Kentsel Sit Alanların Korunması, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Park E. and Robert, B.**, 1967. The City, The University of Chicago Press.
- Punter, J.**, 1990. The Ten Commandments of Urban Design, *The planner* 67.
- Rapaport, A.**, 1977. Human Aspects of Urban Form, Oxford.
- Rapaport, A.**, 1982. The Meaning of The Built Environment, The University of Arizona Press.

- Rapaport, A.**, 2001. Traditional Environments, Culture and Preservation, *IAPS 2001*, Amasya-Türkiye, 20-23 June.
- Raymond, A.**, 1995. Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Tarih Vakfı Yayınları.
- Rasmussen, S.**, 1969 ed. Towns and Buildings , MİT Press.
- Relph, E.**, 1976. Place and Placelessness, Pion Londra.
- Sach, I.**, 1992. Transition Strategies For the 21st Century, *Nature and Resources*, UNESCO, Vol 28, No1, p 4-17
- Sitte, C.**, 1979. The art of Building Cities, Hyperion Press Inc.
- Sitte, C.**, 1992. The Art of Building Cities, Hyperion Press.
- Slater, P.**, 1998. Frankfurt Okulu, Kabalcı yayınları.
- Schulz, Ch.N.**, 1980. Genius Loci, Academy Edition, London.
- Shirvani, H.**, 1985. The Urban Design Process VNB.
- Spreiregen, P.**, 1965. The Architecture of Towns and Cities, McGraw Hill.
- Suher, H.**, 1996. İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde, Kent Kimliği ve Kent İmgesi, *İstanbul 2020 Sempozyumu*, İTÜ Mimarlık Fakültesi 1996 Nisan.
- Tanyeli, U.**, 1986. Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel yapının Evrim Süreci(11-15YY), *Doktora Tezi*, İTÜ, FBE.
- Tekeli, İ.**, 1969. Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı, *Doktora Tezi*, İTÜ, FBE.
- Tezcan, M.**, 1997. Kültürel Antropoloji, Kültür Bakanlığı.
- Tiesdell, S.**, 1996. Revitalizing Historic Urban Quarters, MPG books U.K.
- Türk Dil Kurumu**, 1974. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Trancik, R.**, 1986. Finding The Lost Space, Newyork.
- True, A. J.**, 1989. Finding Out - Conducting and Evaluating Social Research, Wadsworth Publishing.
- Turgut, H.**, 1990. Kültür-Davranış-Mekan Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem, *Doktora tezi*, İTÜ, FBE.

- Uğur, H.**, 2001. Problems Related to New User of Traditional Urban Space, *Second International Symposium (IAPS-2001) Amasya/Türkiye*.
- Uğur, H.**,2002. Problems of The Migrant In Relation To The Built Environment, *IAPS 2002 Spain*.
- Uzunçarşılı, İ.H.**, 1988. Anadolu Beylikleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zucker, P.**,1959. Town and Square, Columbia University Press.

EK A:

**DOKTORA ÇALIŞMASI - (Gaziantep geleneksel şehrsel doku ve mekansal yapısının, fiziki, sosyal ve anlamsal özelliklerinin soruşturmasına yönelik anket)
ALAN UYGULAMASI-ANKET SORULARI**

Adres:

Mahalle:..... Sokak: Tarih.....

Görüşülen kişinin cinsiyeti : K () E ()

A- BİREY/AİLE ÖZELLİKLERİNE YÖNELİK TESPİTLER

1-Ailede bulunanlar ve toplamı

Aile reisleri () Çocuklar () Aile yakınları () diğer () Toplam ()

2-Aile kaç yıldan beri burada ikamet etmekte.

1-3 () 4-7 () 8- 15 () 16 - ()

3-Aile nereden buraya geldi

Gaziantep dışı

İl/İlçe

Gaziantep içi
ilçe/köy

diğer

4-Ailenizde kaç kişi çalışıyor

Çalışan kişiler

Anne () Baba () Çocuklar ()

Başka geliri

Var () Yok ()

5- Ailenin eğitim durumu

Aile reisinin

İlk () Orta() Yüksek() Hiç okula gitmedi()

Çocukların

I () O) Y()

6- Ailenin daha önceki yaşadığı yer

Şehrsel alan ()

Kırsal alan ()

diğer ()

7 -Konutun mülkiyet durumu

Kira ()

Ev sahibi()

Diğer ()

B- DOKU-MEKAN KULLANIMINA YÖNELİK

a- Konut niteliğine yönelik sorular

1-Konut büyüklüğü yeterli mi ? E() H()

2- Küçük ise ilave inşaat yapmayı düşünüyor musunuz ?

E () H ()

3-Konutta yaptığınız değişiklik var mı ? E (), H()

4- Var ise ne, ?

ilave inşaat () tesisat değişikliği () diğer ()

5-Avlulu mu veya avlusuz mu evde oturmak istersiniz , niçin?

Avlulu () Avlusuz ()

6-Bu konutta, değiştirmek istediğiniz,veya beğenmediğiniz nelerdir ?

7- Konutun ısıtılması , soğutulması için ne kullanıyorsunuz ?

Soba () Kalorifer () Klima ()

8-Apartman dairesinde mi veya Geleneksel Antep evinde mi oturmak istersiniz ?

Apartman dairesi. () Antep evi ()

9-Binanın eskimesine bağlı olarak, bakım giderlerini karşılayabiliyor musunuz ?

E () H ()

b-Kullanıma yönelik sorular

1-Yapının, sizin yaşamınıza uymayan yönleri var mıdır ? varsa neler ?

oda sayısı ve büyüklüğü () odaların düzeni () genel yerleşim planı () diğer ()

2-Oturduğunuz bu yer, yakın komşuluk ilişkisini etkiliyor mu, ?

Olumlu yönde () Olumsuz yönde () diğer ()

c-Binanın fiziki durumu

1- Konutun güncel durumu

Sağlam () Oturulabilir () Sağlam değil -acil bakım gerekli ()

C- KİMLİK/ANLAM ve ÇEVRESEL ÖZELLİKLERİ

1- Burada oturmanın tercih nedeni

Kirası ucuz () Mülkiyet almak ucuz () Yakın akraba olması () diğer ()

2-Araç trafiği erişimi

Mümkün () Mümkün değil ()

3- Belediye hizmetleri

Yeterli () Yeterli değil ()

4- Sosyal alt yapı olanakları (sağlık ocağı, okul, resmi kurumlar vb.)

Yeterli () Yeterli değil ()

5-Sizce, çevreye yönelik en önemli sorun ne ?

İşlevsel değişim () mekansal değişim () sosyo-kültürel değişim ()

6- Sokak yaşamı, şehirselleşme, kimlik, anı, tarihi yapı ve çevre konusunda bilginiz var mı?

Evet biliyorum () Hayır anlamıyorum ()

EK B: GELENEKSEL ŞEHİRSEL DOKUNUN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Şekil B.1 Geleneksel (eskî) dokudan görüntüler

Şekil B.2 Geleneksel (eski) dokudan görüntüler

Şekil B.3 Geleneksel dokunun bugünkü durumundan görüntüler

Şekil B.4 Geleneksel dokunun bugünkü durumundan görüntüler

Şekil B.5 Restorasyonları yapılmış olan Şire Hanı (üstte) ve Millet Hanı (Altta)

ÖZGEÇMİŞ

Hüsnü UĞUR, 1955 yılında Gaziantep'te doğdu. Evli ve üç çocuğu bulunmaktadır. İlk, orta ve lise eğitimini Gaziantep'te tamamladı. 1972-77 yılları arasında, İTÜ MMF Mimarlık Bölümünden iyi derece ile mezun oldu. 1978-81 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı bursu ile, Heriot-Watt Üniversitesi/Edinburg U.K. Şehirsel Tasarım/Urban Design konusunda (MSc) master yaptı. Zorunlu hizmet olarak , 1981-83 yılları arası, İller Bankası Genel Müdürlüğü, İmar Planlama Dairesi Başkanlığında çalıştı. 1983-84 Yıllar arası, Suudi Arabistan'da mimar-plancı olarak çalıştı. 1985 yılında ODTÜ/Gaziantep yerleşkesinde (Daha sonra Gaziantep Üniversitesi) Mühendislik Fakültesi İnşaat Müh. bölümünde öğr. Görevlisi görevini 1995 yılına kadar full-time olarak sürdürdü, daha sonraları ise part-time olarak sürdürmektedir. 1997 yılında, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehirsel Tasarım Konusunda doktora çalışmalarına başladı.

1-MESLEKİ DENEYİM

1981-83 İller Bankası Genel Müdürlüğü- Mimar-plancı
1994- Kendi bürosunda, imar planı ve mimari proje yapımı

2-AKADEMİK DENEYİM

1985-1994 Gaziantep Üniversitesi öğr. Görevlisi
1995- Gaziantep Üniversitesi part-time öğr. Görevlisi

3-ARAŞTIRMA VE YAYINLAR

-Kitap

Materials of Construction , 1985 ODTÜ/Gaziantep

-Tez

Urban Activity Analysis as an Urban Design Method, 1982,
Heriot-Watt University Edinburg /UK

-Bildiriler

Problems Related to New User of the Traditional Urban Space,
2. International Symposium of IAPS-2001 Amasya /Türkiye

Problems of the Migrant in relation to the Built Environment
17 th Conference of IAPS –2002 A Coruna , İspanya

Gaziantep'te kentleşme ve yeşil alanlar, 1. Çevre Sempozyumu
Gaziantep, 1995

-Makaleler

Şehirsel Tasarım ve Şehir Planlama,
İller bankası Dergisi, 1982 , sayı 10-11-12

Gaziantep-Kayacık Bölgesi Koruma alanının güncel değerlendirmesi,
1998, Mimarlar Odası Gaziantep Şubesi bülteni

Gaziantep Geleneksel Şehirsel dokuda bulunan Avlu ile Güncel Konut Dokusunda
Oluşan bahçenin karşılaştırması,
2001, Mimarlar Odası Gaziantep Şubesi bülteni

Toplu konutta toplu yaşamı öğrenmek,
2002, Mimarlar Odası Gaziantep Şubesi bülteni

Gaziantep geleneksel şehirsel doku ve mimari özelliklerinin korunamaması sorunsalı
üzerine,
2002, Mimarlar Odası Gaziantep Şubesi bülteni

Kent, Kimlik bağlamında “Gümüş Kastel”,
2002, Mimarlar Odası Gaziantep Şubesi bülteni